

53631

T.C.

Marmara Üniversitesi

Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

**TAŞLICALI YAHYÂ BEY'İN ESERLERİNDE
İSTANBUL**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:
Halil İbrahim Yakar
93-007

Danışman:
Prof. Dr. Metin AKAR

İstanbul - 1996

ÖN SÖZ

Dîvân edebiyâtına getirilen eleştirilerden bir tanesi de *Dîvân*'ın günlük hayattan ve sosyal konulardan mahrum olduğu iddiasıdır. Sanatkârların ortaya koyduğu eserler toplunun bir *aynası* olduğuna göre dîvân şâirinin de yaşadığı devri ve çevreyi eserlerinde dile getirmemesi mümkün değildir. Bu *aynadaki* görüntüleri net bir şekilde yakalayabilmek için yapılması gereken; şâirin yaşadığı zamanı gözönünde bulundurarak eserleri o yönde tetkik etmektir. Çünkü dîvân şâiri günlük hayattan ve sosyal konulardan aldığı sahneleri şiirinde doğrudan doğruya yansıtmamış, bu sahneleri bir tasavvur, bir hayal etrafında süsleyerek eserinde öylece dile getirmiştir.

Yaşadığı yüzyılda tanınmış asker-şâirlerden olan Yahyâ Bey, mesleği dolayısıyla çok yerler gezmiş, şahsî tecrübeler edinmiş bir kişidir. Bu nedenle yaşadığı devrin bazı özelliklerini eserlerinde dile getirmiştir.

"*Yahyâ Bey'in Eserlerinde İstanbul*" adlı çalışmamıza ilk önce şâirin eserlerini inceleyerek başladık. İncelenen eserler şunlardır: *Dîvân*, *Şâh u Gedâ*, *Gencine-i Râz*, *Yusûf u Zelîhâ*, *Kitâb-ı Usûl*, *Gülşen-i Envâr*. *Dîvân* ve *Yusûf u Zelîhâ*'nın tenkidli basımı Mehmet Çavuşoğlu tarafından yapılmıştır. Basılmayan diğer eserler için Millet Kütüphanesi'ndeki *Hamse* ile Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki *Gülşen-i Envâr* mesnevisi incelenmiş ve fişlemeler yapılmıştır.

Taranan bu eserlerden sadece ikisinde İstanbul ile ilgili beyitlere rastlanmıştır. Bunlardan birisi *Dîvân* diğeri ise *Şâh u Gedâ* isimli mesnevidir. Tahlil çalışmasında Yahyâ Bey *Dîvân*'nın "tenkitli basımı" ve İnönü Üniversitesinde Yüksek Lisans tezi olarak yapılan *Şâh u Gedâ* (inceleme-metin) adlı çalışma esas alınmıştır. Çalışmamızı, I. İstanbul'un Umumî Görünüşü, II. Mimarî Eserler, III. Semtler, IV. Sosyal Hayat. V. İstanbul güzelleri olmak üzere beş bölüme ayırdık. Tahlil çalışmamız bu ana bölümlerden oluşmaktadır.

Beyitlerin altındaki kısaltmalarda şu sıra takip edildi: Eser adı, sayfa numarası, gazel veya kaside numarası ile manzûme içindeki beyit sırası. Sonuç'ta çalışmamızın kısa bir değerlendirmesini yaptık. Bibliyografya bölümünden sonra yer adları ve özel isimler indeksini hazırladık. Ekler bölümünde "İstanbul güzelleri"nin genel bir dökümünü yaparak bu güzelleri tablo halinde verdik. Çalışmamızın en sonunda ise: Süleymaniye Câmiî, Aya-sofya, Kırkçeşme Su Yolları, Atmeydanı, Kuyruklu Yıldız ve İstanbul güzelleri ile ilgili fotoğraflar, planlar ve gravürler bulunmaktadır.

Bu çalışmam sırasında, bana her zaman yol gösteren, karşılaştığım zorlukları aşmamda yardımlarını esirgemeyen, değerli hocam Prof. Dr. Metin Akar'a minnettârlığımı ifâde etmeyi onurlu bir borç bilirim.

Halil İbrahim YAKAR

KISALTMALAR

a.g.e	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
Ans.	: Ansiklopedi,-si
A.S.	: Aleyhisselam
B.	: Bend
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
D.	: Dîvân
G.	: Gazel
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazret-i
İA	: İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
İSKİ	: İstanbul Su Kanalizasyon İdaresi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
K.	: Kaside
K.T.B	: Kültür Turizm Bakanlığı
Mrb	: Murabba'
M	: Mukatta'
m	: Musammat
Mad.	: Maddesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mec.	: Mecmua. - sı
S.	: Sayı
s.	: Sahife
Ş.G.	: Şâh u Gedâ
T.	: Tez
TDE	: Türk Dili ve Edebiyatı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİK	: Türk Tarih Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.d.	: ve devamı
Yay.	: Yayınları

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Arab alfabesinde bulunup da Türk alfabesinde bulunmayan işaretler, harfler şöyle gösterilmiştir:

' (Hemze) :	ء
â :	آ
<u>S</u> <u>s</u> :	ث
<u>H</u> <u>h</u> :	ح
<u>H</u> <u>h</u> :	خ
<u>Z</u> <u>z</u> :	ذ
<u>Ş</u> <u>ş</u> :	ص
<u>Ž</u> <u>ž</u> <u>Đ</u> <u>đ</u> :	ض
<u>T</u> <u>t</u> :	ط
<u>Z</u> <u>z</u> :	ظ
' (Ayın) :	ع
<u>G</u> <u>g</u> :	غ
<u>K</u> <u>k</u> :	ق
<u>ñ</u> :	ك

- 1.) Birleşik isim ve sıfatların arasına (-) konmuştur.
- 2.) ^ - uzun a ve uzun i'leri göstermektir.
- 3.) Zikredilen beyitlerde, anlatılan konu ile ilgili kelimeler itâlik harflerle gösterilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	I
Kısaltmalar.....	II
Transkripsiyon Sistemi.....	III
İçindekiler	IV

GİRİŞ

1-) Yahyâ Bey'in Hayatı	1
2-) Edebî Şahsiyeti	2
3-) Eserleri	3

I. BİRİNCİ BÖLÜM: İSTANBUL'UN UMUMÎ GÖRÜNÜŞÜ

1-) Genel Olarak Şehir	5
a-) Adı	5
b-) Uzaktan Görünüşü	5
c-) Kıyıları	5
d-) Baharı	6
e-) Değeri	6
2. Şehrin Özellikleri	6
a-) Liman Şehri Olması	6
b-) Yarımada Oluşu	7
3-) Şehir ile İlgili Mimarî Unsurlar	7
a-) Sur	7
b-) Kale	7
c-) Burç	8
d-) Kule	8
e-) Kapı	8
f-) Kubbe	9

4-) Meskenler	9
a-) Ev	9
b-) Bina	9
5-) Şehir ile İlgili Benzetmeler	10
a-) Ay	10
b-) Yüzük	10
c-) Güzel	10

II. İKİNCİ BÖLÜM: MİMARÎ ESERLER

A.) SÜLEYMÂNİYE CÂMÎ'İ	11
1-) Süleymânîye Câmî'i Hakkında Bilgi	11
2-) Genel Olarak Câmî'	11
3-) Câmî' ile İlgili Mimarî Unsurlar	14
a-) Kubbesi	14
b-) Minareleri	16
c-) Kandilleri	17
d-) Kürsüleri	18
e-) Camları	18
f-) Kapıları	18
g-) Haremleri	18
h-) Sütunları	19
4-) İmaretle İlgili Mimarî Unsurlar	
a-) Aşevleri	19
b-) Darü's-şifası	20

5-) C mi'in Fizik  G r n    

a-) Mek�nı	20
b-) Yapısı	20
c-) İ�i	20
d-) Dı�ı	20

6-) C mi' ile İlgili Benzetsmeler

a-) Padi���h	21
b-) Gemi	21
c-) Vel�	22
d-) Cennet	22
e-) Ka'be	22
f-) Sidre/T�ba	22
g-) Tanrı'nın Huz�ru	23
h-) Deniz	23

7-) C mi'de Bulunan Cemaat

B-) AYASOFYA C M ' 

1-) Ayasofya Adının Men  i

2-) Edebiyatımızda Ayasofya

3-) Genel Olarak C mi'

4-) C mi' ile İlgili Benzetsmeler

a-) Tarla	30
b-) Ka'be	30
c-) Mescid-i Aks�	30
d-) �eyh	31
e-) Cennet	31
f-) M�'min Kalbi	31

5-) Ayasofya Câmî'i ile İlgil Mimarî Unsurlar

a-) Yüksekliği	32
b-) Kubbesi	32
c-) Eyvânı	32
d-) Minaresi	33
e-) Kapı Halkası	33
f-) Sütunları	34
g-) Kandilleri	34
h-) Kemerleri	35
ı-) Kürsüleri	35
i-) Minberi	36
j-) Mahfili	36

6-) Câmî'de Bulunan İnsanlar

a-) Genel Olarak Cemaat	37
b-) Hatîb	38
c-) Hafızlar	38

C-) EYYÛB SULTÂN TÛRBESİ

1-) Türbe Hakkında Genel Bilgiler	39
2-) Eyyûb Sultân Türbesinin Mimarî Özellikleri	40
a-) Kubbe	40
b-) Kandiller	40
3-) Türbe ile İlgili Benzetmeler	42
a-) Kapı - Ka'be	42
b-) Kubbe - Felek	42

c-) Çimen - Gökyüzü	42
d-) Kân-ı İhsan	42
e-) Dîvân (Huzur)	42
f-) Deniz	43
g-) Kandil - Tesbih	43
4-) Türebeyi Ziyâret Eden İnsanlar	43
D- KIRKÇEŞME SUYU	44
1-) Genel Olarak Kırkçeşme Suyu	47
2-) Kırkçeşme Suyu ile İlgili Benzetmeler	48
a-) Kevser	48
b-) Selsebil	48
c-) Tûbâ	49
d-) Gizli İlimler	49
e-) Güneş	50
f-) Âb-ı Hayat	51
g-) Mağara Dostu (Ebu Bekir r.a)	51
3-) Su Kemerleri	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SEMTLER	
A-) ATMEYDANI	53
1-) Atmeydanı'nın Özellikleri	53
a-) Şölenlerin Yapıldığı Yer	53
b-) Güzellerin Toplanma Yerleri	54
c-) Yüksekliği	56
d-) Ağaçları	56
e-) Çeşmeleri	56
f-) Sütunları	56

2- At Meydanı' nındaki Güzeller	57
B-) GALATA	58
C-) KÂĞİTAHANE	61
D-) ÜSKÜDAR	62
E-) VEFA	63
F-) YEDİKULE	65
G-) EYÜB	66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SOSYAL HAYAT

A-) EĞLENCE HAYATI	67
1-) 1530 Tarihinde Yapılan Sünnet Düğünü	67
a-) Genel Hatlarıyla Sünnet Düğünü	67
b-) Yapılan Hazırlıklar	68
c-) Verilen Ziyâfetler	69
d-) Şölende Yapılan Gösteriler	70
e-) Şölende Yapılan İlmî Tartışmalar	72
B-) GEZİNTİ YERLERİ	72
C-) BAYRAM YERİ	73
D-) BOZAHÂNE	73
E-) KUYRUKLU YILDIZLA İLGİLİ İNTİBALAR	74

BEŞİNCİ BÖLÜM: İSTANBUL GÜZELLERİ

A-) Şehrengîzler Hakkında Genel Bilgi	75
B-) Yahyâ Bey'in İstanbul Şehrengîzi	78
C-) İstanbul Güzellerinin İsimleri	87
I-) Asıl Adları Zikredilen Güzeller	87
II-) Sadece Meslekleri Zikredilen Güzeller	89

III-) Lakâbı ile Zikredilen Güzeller	89
IV-) Adı Zikredilmeyen Güzeller	89
D-) İstanbul Güzellerinin Meslekleri	90
1-) Gerçek Meslek Sahibi Olanlar	90
II-) Meslekte Çırac Olanlar	91
III-) Mesleği Askerlik Olanlar	91
IV-) Bey ve Emir Olanlar	91
V-) Dinî Müessesede Çalışanlar	92
VI-) Diğerleri	92
E-) Güzellerin Kıyafetleri	92
1-) Altın Kaftan	92
2-) Altın Üsküf	92
3-) Gül Renkli Elbise	93
4-) Siyah Renkli Elbise	93
5-) Yeşil Destâr	93
6-) Kara Çul	93
7-) Tâç	94
8-) Takke	94
9-) Yeşil Elbise	94
10-) Frengî Atlas	94
11-) Şemsî Dûlbent	94
F-) Güzellerin Mizaçları	95
1-) Cefâ Çektiren	95
2-) Merhametsiz	95
3-) Gönül Alıcı	96

4-) Gönül Açıcı	96
5-) Kâtil	96
6-) Esir Edici	97
7-) Âşığı ile Konuşmaz	97
8-) Derman Kılmaz	97
9-) Gönül Yıkıcı	97
10-) Âşık Soyucu	98
11-) Fettân Bakışlı	98
12-) Tatlı Dilli	98
13-) Nazlı	98
14-) Gönül Çeken	98
15-) Gönül İnciten	99
16-) El Öptürmez	99
17-) Âşıklara Meyletmez	99
18-) Ayağa Düşürücü	99
19-) Merhametli	100
20-) Kurban Ettirici	100
21-) Puta Taptırıcı	100
22-) Mizâcı Çözülemeyen	101
23-) Âteş - mizâc	101
24-) Ürkek	101
G-) Genel Olarak Güzellik	102
1-) Güzellik ile İlgili Tasavvurlar	102
1-) Mısır	102
2-) Mülk	103

3-) Sadâ	103
I-) Güzellik Unsurları	103
1-) Saç	103
2-) Ka'kül	104
3-) Kaş	106
4-) Göz	106
5-) Gamze	108
6-) Kirpik	110
7-) Yüz - Yanak	110
8-) Ben (Hâl)	111
9-) Hat	114
10-) Dudak	115
11-) Ağız (Dehân)	116
12-) Çene (Çâh)	118
13-) Boy	119
14-) Diş	119
15-) Alın	122
16- Ayak	122
17-) Bel	123
18-) El	123
Sonuç	124
Bibliyografya	125
İndeks	128
Ekle	133

GİRİŞ YAHYÂ BEY

1-) Hayatı:¹

<<XVI. asır Osmanlı şiirinin önde gelen temsilcilerinden olup dîvân ve hamse sâhibi bir şâirdir. Dîvân'ında ve Hamse'sinin muhtelif yerlerinde Arnavud asıllı olmasından dolayı "Sengîstan" (taşlı yerden, taşlıktan) dan koptuğunu söylemesinden kinâye olsa gerek, Muallim Nâci'nin Esâmî'sinden itibâren bugüne kadar "Taşlıcalı" diye anılmıştır. Yahyâ Bey, devşirme olarak alınıp Acemî Oğlanlar Ocağı'na getirildi. Acemî Oğlanlar Ocağı'nda ilim ve san'ata karşı duyduğu hevesiyle temâyüz eden şâirin odabaşısı da bilgili ve hünerli bir kişi idi. Kapıya çıkıncaya kadar, bu zâtın himmeti ve kendi gayreti ile o zaman için lüzumlu bilgileri edindi. Yeniçeri Ocağı'na geçince, buranın kâtibi Şihâbüddin Bey'e çırak oldu ve onun sâyesinde yeniçerilere uygulanan teklifâtıdan muaf tutuldu. Böylece bir çok şâir ve nâsırle tanıştı. Sonra bölüğe çıkıp, birçok seferlere katılarak Yayabaşı pâyesine erişti. Dîvân'ında Yavuz Selim'e takdim ettiği bir kaside (Dîvân S.23) den onun Çaldıran ve Mısır seferlerine katıldığı anlaşılmaktadır. Kanunî'nin cülûsundan itibaren âlimlerin meclislerine ve devrin şâirlerinin arasına girmek sûretiyle şöhreti yayılmaya başladı. Ömrü Anadolu'da ve Rumeli'de bir savaştan öbürüne koşmakla geçen Yahyâ Bey, Kanunî'nin Viyana (935=1529), Alman (938=1532) seferlerinde bulunmuş, İbrâhim Paşa'nın başlattığı, pâdişâhın sonradan iltihâk ettiği I. İrakeyn seferine katılmıştır.

Şah Tahmasb'ın 954(1548) yılında Osmanlı devletine sığınan kardeşi Elkas Mirza İstanbul'da büyük itibâr görmüş, şerefine devrin ileri gelenleri tarafından ziyafetler verilmişti. Yahyâ Bey bu sırada sadâret makamında bulunan Rüstem Paşa'nın toyu münâsebetiyle bir kaside sunmuştur. Rüstem Paşa ile tanışması bu kaside ile başlar. Daha sonra 955(1548)'te açılan II. İrakeyn seferi dolayısıyla Kanunî'ye sunduğu bir kaside de Hayâlî Bey ile kendisini mukâyese edip, pâdişâhın ona iltifatından yakını ve hattâ Hayâlî'ye hakaret eder. O sırada sipâhi zümresine girmiştir. Bu kaside üzerine selefi İbrâhim Paşa'nın koruduğu Hayâlî Bey'i pek sevmeyen Rüstem Paşa, Yahyâ Bey'e hemen Ebû Eyyûb Ensârî mütevelliliğini verdi.

Kanunî'nin 960(1553) yılında Nahçıvan seferine giderken oğlu Şehzâde Mustafa'yı Konya Ereğlisi yakınında katlettirmesi (27 Şevval 960=6 teşrin II. 1553, Cuma) üzerine meşhur mersiyesini yazması yüzünden sadrâzamın kendisine karşı olan fevkâlâde alâkasını düşmanlığa çevirdi. Rüstem Paşa'yı azl eden pâdişâh halkın hissiyatına tercüman olan Yâhya Bey'e dokunmadı. Rüstem Paşa 962(1555) tarihinde tekrar sadâret mevkiine gelince, Yahyâ Bey'in tâlihi de tersine döndü. Mütevellilikten azl olunan Yahyâ Bey, Âşık Çelebi'ye göre, 27 bin, Âli'ye göre 30 bin akça zeâmet ile İzvornik sancağına

sürüldü. Süleymâniye Câmî'nin 964(1557) yılında tamamlanması üzerine Kanunî Süleymân'a her mısraî tarih olan bir kaside sundu. Bir müddet sonra pâdişâha, teşbib kısmı Câmî'in tasvîri olan bir kaside daha sunarak, Rüstem Paşa'nın elinden aldırıldığı mütevelliklerden sonra, kendisine verilen zeâmetin tatminkâr olmadığını söylemektedir. Rüstem Paşa'dan sonra sadâret mevkiine geçen Semiz Ali Paşa (968 - 972) 1561 - 1565)'ya kürk isteğiyle bir kaside takdim etti ise de (Dîvân, S.110) bütün gayretlerine rağmen gerek Kanunî'den, gerek diğer devlet ricâlinden umduğu ~~ad~~âlâyı göremedi. İstedğini elde edememenin üzüntüsü içinde Rumeli serhaddine giderek Yahyalı Akıncılar Ocağına katıldığı muhakkak gibidir (Dîvân, S.123)

Hamsesi'ni ithaf ettiği ve her vesile ile büyüklüğü övdüğü Kanunî Süleyman'a son kasidesini de Zigetvar seferi esnasında sunmuştur. Yahyâ Bey'in Kanunî'nin ölümünden sonraki hayatı durgundur. Hayatının muhtemelen 964(1557)'ten sonraki devresinde Gülşenî Şeyhi Uryanî Mehmet Dede'ye mürîd olan şâir kendini tamamen tasavvufa vermiştir. Yahyâ Bey'in ölüm tarihinde ihtilaf vardır. 982(1574/1575) 'de onunla görüştüğünü ve 983(1575/1576) yılına kadar hayatta olduğunu haber veren Âli, öldüğü zaman yaşının 80'i geçtiğini tahmin eder. ikinci bir rivayet ise şâirin 990(1582)'da hayatta olduğu ve bu yılda vefat ettiği şeklindedir. Mecelletü'n - nisab'da H.1000'den on yıl önce vefat ettiği yazılıdır. Bu iki rivayetten kabul göreni 990(1582) tarihidir. Mezarı İzvornik'de, Osmanlı Müellifleri'ne göre ise, İzvornik yakınında Lozniçe'dedir.

2-) Edebî Şahsiyeti: Tarihçi Âli, gazelde ve mesnevide Yahyâ Bey'in "Hâl Sahibi" olduğunu yazar. *Dîvân ve Hamse'sinde* kullandığı ifadeler kendisinin korkusuz ve atılgan bir karaktere sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Dîvân'ının bir çok yerinde ve Hamse'sinde devrinin siyasî ictimâî ve askerî hususiyetlerini aksettiren kıymetli mâlûmat vardır.

Yahyâ Bey'in sağlığında ve ölümünden sonra yazılan tezkirelerde, şiirleri ve Hamse'si haklı olarak övülmüştür. Kanunî Sultan Süleyman ile birlikte şark ve garb seferlerinin hemen hepsine katılmıştır. Kasidelerinin ve Dîvân'ının musammatlar kısmındaki bazı şiirleri bu büyük padişahın ve muzaffer ordusunun fetih heyecanını dinî-destânî bir üslûbla terennüm etmektedir. İlk gazellerinde âşıkâne eda görülmekte ise de Uryanî Mehmed Dede'ye intisâbından sonra tasavvufî fikirler hâkim olmuştur.

Yahyâ Bey'in dili sade ve üslûbu akıcı olup Türkçe kelimeleri aruz veznine uydurmak için imâlelere pek yer vermemiştir. Necâtî Bey'de başlayıp Zâtî'de mümessilliği devâm eden Türkçe düşünmek ve Türkçe'nin inceliklerini çeşitli edebî sanâtlarda şiirleştirmek gayreti, Zâtî'nin çevresinde bulunan şâirlerden biri olan Yahyâ Bey'de müstesnâ bir tatbikatçı bulmuştur. Bu husûsiyetin teşekkülünde, askerlik mesleği icâbı olarak ordugâhlarda ve seferler esnasında her sınıftan insanla temasa gelmiş olmasının herhalde payı vardır.

3-Eserleri :

Yahyâ Bey'in Dîvân'ı ile Edirne ve İstanbul hakkında iki şehrengîzi ve beş mesneviden ibaret bir Hamse'si bulunmaktadır. Hamse'sinde yer alan mesneviler *Gencine-i Râz*, *Usûl-Nâme*, *Şâh u Gedâ*, *Yûsuf ve Zelihâ*, *Gülşen-i Envâr* adlarını taşımaktadır. Yahyâ'nın "hamse'si belki de seb'ası" olduğunu söyleyen Latîfî onun bilinen mesnevilerinden yalnız *Şâh u Gedâ*, *Yûsuf ve Zelihâ* ile *Gencine-i Râz*'ın isimlerini verdikten sonra, bir de *Nâz u Niyâz*'ın varlığından bahseder. Ancak elimizde böyle bir eser yoktur. Onun 2000 beyit kadar Süleymân-nâme yazdığı ve Peygamber'in mucizelerinden bahseden *Gül-i sad-berk* adlı bir eseri olduğu meçhul rivayetlerdir.

Hamse'sinin tamamı Kanunî devrinde yazılıp ona ithaf olunmuştur. Şâir mesnevilerinin yazılış sırası, hatta isimleri hakkında bilgi vermemiştir. Fakat Âşık Çelebi, şâirin Hamse'sinde önce *Şâh u Gedâ*'yı sonra *Gencine-i Râz*'ı, nazmettiğini, bir hac ziyareti dolayısıyla *Yûsuf*'un asıl vatanı olan Ken'an'da bulunduğunu ve o münasebetle *Yûsuf ve Zelihâ*'yı telif ettiğini söyleyip *Kitâb-ı Usûl* ile *Gülşen-i Envâr*'ın da adlarını vermek suretiyle eserlerin yazılış sırasını belirtmiştir.

I. Dîvân: Yahyâ Bey, Dîvân'ını üç defa tertip etmiş olup, her defasında şiirlerinde mühim değişiklikler yapmıştır. Dîvân'ın son tertibi 983 (1575/1576)'den sonradır. Şâir, önce zamanın padişâhını (Murat, III) övdükten sonra Dîvân'ını Ahmed Paşa'ya ithaf eder. Dîvân'ındaki (S-14) ifâdesinden bu zâtın, Şam, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliklerin'de bulunmuş olan şâir Şemsî Ahmed Paşa olduğu anlaşılmaktadır.

II.Hamse:

1- Şâh u Gedâ: Şâh u Gedâ, anlaşıldığına göre 943'ten sonraki bir iki yıl içinde yazılmış olmalıdır. Âşık Çelebi Yahyâ Bey'in bu mesneviyi sevdiği biri için yazdığını söyler. *Riyâzü's-şuarâ*'da Şâir Rahmî (ölm. 975=1567/1568)'nin de İran şâiri Hilâlî'den tercüme edilmiş ve aynı adı taşıyan bir mesnevisi bulunduğu, ancak pek fazla bir rağbet görmediği buna karşılık Yahyâ Bey'inin meşhur olduğu kaydedilir. Herhalde dilinin sade Türkçe ve mevzuunun mahallî oluşu dolayısıyla Yahyâ Bey'in bu eseri çok tanınmış ve övülmüştür. Eser 1284'te İstanbul'da basılmıştır.

Hikayenin doğuşu hakkında Âşık Çelebi'nin ve Âli'nin söyledikleri, insana, ahlâka aykırı bir hikâye ile karşılaşacağı intibânı veriyorsa da eserde bir insanın mecâzi aşka kapılması bu aşktan çektiği sıkıntılar ve nihayet kalb gözüünün açılarak hakîkî aşka yönelişi macerası nakledilmektedir. Kitapta, mevzuun geçtiği şehir olan İstanbul'un *Gedâ* ile *Şâh*'ın tanıştığı *Atmeydanı*'nın (Sultan Ahmed Meydanı) tasvîri ve *Ayasofya*'nın târifî en çok dikkati çeken bölümlerdir. Yahyâ Bey de Şeyh " Hüsrev ü Şirin", Hamdullah Hamdî "Yûsuf ve Zelihâ" Fuzûlî "Leylâ vü Mecnûn" geleneğini tâkib ederek yer yer ga-

zeller serpiştirmek suretiyle hikâyeyi süslenmiştir.

2-) Gencine-i Râz: Ahlâkî ve dinî hikayelerden teşekkül olan bu eserini, Yahyâ Bey Peygamberî rüyasında görmesi üzerine yazdığını söylemektedir. Eser Kanunî'ye ithaf edilmiştir. Muhtelif mevzûlara tahsis olunan makaleler adı altında ('fakr, sabr, ahhâb'la münakaşa etmemek, râfîzîlik, ve râfîzâler v.s.) kırk bölüme ayrılmıştır. Her makalenin sonunda mevzû ile alâkalı bir hikâye vardır. Eser "Hamse" içinde te'lif tarihi taşıyan tek mesnevidir. "Hâmûş" kelimesi ebced hesâbıyla 947 (1540/1541) tarihini vermektedir.

3-) Yusûf ve Zelîhâ: Esâs itibariyle Kur'ân'daki Yûsuf sûresine dayanan bu hikâye, İran ve Türk edebiyatlarında en çok râğbet gören bir mevzû olmuştur. Yahyâ Bey. bu eserini, Hamse'sinin diğer mesnevileri gibi, Kanunî Sultan Süleyman'a ithâf etmiştir. Mevzû muhtemelen Yavuz Selim'in Mısır sefer'i sırasında (922/923=1516/1517) kafasında teşekkül etmiş olsa bile, telifi Gencine-i Râz'dan sonradır.

4-) Kitâb-ı Usûl: Bazı kaynaklarda adı Usûl-nâme olarak da geçen eser şâir tarafında on iki makam ve yedi şubeye ayrılmıştır. Şâir Gencine-i Râz'daki gibi değişik konuları, çoğu kendi hayatının ve müşâhedelerinin mahsûlü olan yüzden fazla hikâye, temsil, latîfe ile açıklamıştır.

5-) Gülşen-i Envâr: Hamse'nin sonuncu kitabı olan bu eser de Gencine-i Râz ve Kitâb-ı Usûl tarzında tertip edilmiş olup, fasıl, aksâm, mertebe gibi başlıklar altında dinî ve ahlâkî hikayeler ile temsillerden teşekkül etmiştir. Şâir bu eserinde Şehzâde Mustafa'nın katline de yer verir.>>

1-) Çalışmamızın konusu Yahyâ Bey'in hayatı, edebî şahsiyeti ve eserlerini incelemek olmadığı için bu konudaki bilgileri Mehmet Çavuşoğlu'nun İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "*Yahya Bey, Dukakin-zâde*" adlı maddeden (M.E.B.İ.A. Cilt XIII, s.343 - 346.) Kısaltılarak alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM : İSTANBUL' UN UMUMÎ GÖRÜNÜŞÜ

Taşlıcalı Yahyâ Bey İstanbul'un umumî tasvîrini Şâh u Gedâ adlı mesnevinde ve Dîvân' daki İstanbul Şehrengîz'inde dile getirmiştir.

1 -) Genel Olarak Şehir :

a -) **Adı**: İstanbulun adı Şâh u Gedâ' nın bir beyitinde Konstantiniyye olarak geçer.Bu şehir aynı zamanda Osmanlı Devleti' nin başkentidir.Diğer taraftan Şehrengiz ' de şehrin adı İstanbul'dur ve şehir ma' mur ve şen bir haldedir. :

Adı Konstantiniyye 'dür. anuñ

Tahtıdur Şâh-ı âli ' Osmân ' un

ŞG / 134 / 533

Hususâ uşbu şehir - i 'işret - âbâd

Olupdur şehir - i İstanbul ana ad

D./ 252 / 96

b -) **Uzaktan Görünüşü** : Şâir, Şâh u Gedâ' da İstanbul' un genel görünüşünü verirken büyük bir ihtimalle denizde kayıkla dolaşmak ve İstanbul' u Marmara Denizi'n den gözlemektedir. Yahya Bey aşağıdaki beyitte şehrin uzaktan görünüşünden yani silüetinden bahseder. İstanbul' un silüet heybetli, haşmetli bir görünüme sahiptir.

Şevket ile sevâd - ı â' azamdur.

Merdüm - i 'aynı rûy - ı âlemdür

Ş.G/ 134 / 534

c -) **Kıyıları** : " *Mecma' ül - bahreyn* " ibaresi lugatte iki denizin birleştiği yer demektir.¹ Yahyâ Bey bu ibareyle Karadeniz ve Akdeniz ' i kastetmiş olabilir. İstanbul her iki denize de kıyısı olan bir şehirdir. :

Sehî - kâmetler ile zeyn oluptur.

Kenârı mecma' ül - bahreyn olupdur.

D./ 252 / 99

Şâir aşağıdaki beyitte tarihi yarımadaı çevreleyen deniz ve sahilleri bir güzelin iki yanağına benzetmiştir:

Leb - i deryâ ruñ- ı cânânâ beñzer

Bedenler cümle - i dendâna beñzer

D/252/107

1 -) M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İst. 1993, C II s. 431.

d -) Baharı : Yahyâ Bey İstanbul'un umumî görünüşünü bahar mevsimindeki haliyle anlatmaktadır. İstanbul' un baharı cennet bahçelerinden bir örnek gibidir. Gül bahçelerinde çeşit çeşit çiçekler açmaktadır. :

Bahârı bâğı cennetden nümûne

Açılur gülsitâni gûne gûne

D./252/98

e -) Değeri: Aşağıdaki beyite göre, İstanbul değeri itibariyle dünyada tektir ve onun eşi benzeri yoktur:

Ki bu fâni cihânda var bir şehir

Kadr - i ünvân ile ferîdü'd - dehr

Ş.G. / 134 / 532

İstanbul böyle değerli bir şehir olması sebebiyle aşağıdaki beyite göre yeryüzünün gözbebeğidir:

Şevket ile sevâdı - a' zamdur.

Merdüm'-i ' aynı rây -i ' âlemdür.

Ş.G. / 134 / 534

2 -) Şehrin Özellikleri :

a -) Liman Şehri Olması : Şâir aşağıdaki beyitte " *bahr - i sefid* " ve *bahri - i siyâh* " diye iki denizden bahseder. Beyitte zikredilen bahr - i sefid günümüzde Marmara Denizi diye anılan deniz,bahr - i siyah da Karadeniz'dir. Evliyâ Çelebî' ye göre bu iki denizin sınırı Yedikule ile Kalamış Burnu arasında kudret elinin çizdiği çizgi ile belirlenmiştir.² Nedîm'in bir beytinde de İstanbul'un iki deniz tarafından kuşatıldığına şahit olmaktadır.³ İstanbul Karadeniz ve Akdeniz'in birleştiği bir yerde bulunan bir liman şehridir:

İki bahr eylemiş o şehri penâh

Biri bahr - ı sefid ü biri siyâh

Ş.G. / 135 / 536

2 -) Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâme, Üçdal Nesriyat, İst., 1971, s. 23.

3 -) Nedîm' in şiirinde İstanbul, iki deniz arasında bulunan "yekpâre " bir mücevher olarak anlatılır. Mücevherin yekpâre olması kıymetini ortaya koyar. Beyitte geçen"gevher" ibaresi ile "Suriçi İstanbul'u" kastedilmiştir:

Bir gevher-i yekpâre iki bahr arasında

Hurşîd-i cihân - tâb ile tartılsa sezâdır.

Nedim. Haz. Hasibe Mazioğlu, Kültür ve Turizm Bak. Yay, İst. 1988, s. 104

b -) Yarımada : İstanbul yukarıda belirtildiği gibi iki deniz tarafından çevrilmiştir. *Surîçi* İstanbul'u sanki denizin girmişgibidir. Şâir teşhis sanatıyla şehri insana benzetir:

Girdi bahır içine o şehr ammâ

Dizine çıkmadı anuñ deryâ

Ş.G / 134 / 535

3 - Şehirde ile ilgili Mimari Unsurlar :

A -) Sur : Sur, şehrin etrafına çekilen yüksek duvara verilen addır. ⁴ Aşağıdaki beyitlerde şehir ayyüzlü güzele, şehrin etrafındaki surlar da bu güzelin kuşandığı gümüş kemere benzetilmiştir. Bu benzetmede surların şekli ve rengi gözönüne alınmıştır:

Yâr gibi o şehr - i meh - peyker

Kuşanır sûrdan gümüşlü kemer

Ş.G./135/537

İdenler sûr - ı memdûdını manzar

Didi sîmîn kemerlü ħuba beñzer

D./ 252 / 105

Yahyâ Bey' aşağıdaki beyitte de surları, şeklinden ve renginden dolayı dişlere benzetir. *Beden* kelimesi ile kale duvarları kastedilmiştir:

Leb - i deryâ ruh - ı cânânâ beñzer

Bedenler cümle-i dendâna beñzer

D./ 252 / 107

b -) Kale: Kale, şehirlerin savunmasında askerî amaçlarla kullanılan yüksek, kalın duvarlı yapılara verilen addır. ⁵ Şâir kozmik âlemden güneş ve yıldızlarla bağlantı kurarak benzetmeler yapar. Güneşi bu şehrin kale muhafızı, yıldızlar da bu kaledeki askerler olarak tasavvur edilir. Aşağıdaki beyite göre güneş İstanbul kalesinin komutanıdır ve devamlı dolaşarak görevini yerini getirmektedir:

Olsa dizdâr añâ güneş yeridür

Encüm ol kal' ada hisâr eridür

ŞG/ 135 / 539

4 - Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Lügat*, Ankara 1990, s.1115.

5 - M.Zeki Pakalın, *a.g.e.* C. II, s. 144

c) **Burç:** Burç, kale duvarlarından daha yüksek, yuvarlak, veya dört köşeli kale çıkıntısı demektir.⁶ Aşağıdaki beyitte burçların yüksekliği mübalağa sanatı ile anlatılmıştır. Burçların uzunluğunun , gökyüzüne kadar ulaştığından bahsedilmiştir:

Çekilüp âsmânda niteki *med*
Yücelüpdür burûcî fevka' l - had

Ş.G. / 135 / 540

d -) **Kule:** Kule, kalelerin duvarlarına bitişik olarak yapılan ve surları düşman hücumundan korumak için dışarıya çıkıntılı şekilde inşa edilen yapılara verilen addır.⁷ Yedikule, İstanbul' u güneybatıdan çevreleyen kara surları ve kuleler topluluğuna verilen isimdir.⁸ Aşağıdaki beyitte İstanbul'un Yedikule adlı kuleleri anlatılmış olabilir :

Bu 'acebdür ki âsmân - kerdâr
Bir kenarında *yedi kulesi* var

Ş.G. / 135 / 538

e -) **Kapılar:** Kapılar, şehrin etrafını çevreleyen surlardan şehre giriş ve çıkış yerleridir. Kapı, yabancıların şehirle ilk temas noktaları olduğu için eski mimaride bunlara çok önem verilirdi. Yüksek yapıda olmalarına dikkat edilirdi. Kapılar eskiden bir nevi karakol vazifesi görürlerdi.

Aşağıdaki beyite göre bu kapılar dünyanın övünç kaynağı olmuştur. Kapılar şehir için çok büyük değere sahip olduklarından göz olarak hayal edilmişlerdir:

Hak bu kim yüzi suyudur dehrüñ
Kapılarıdur görür gözi şehrin

Ş.G. / 135 / 541

Aşağıdaki beyitlere göre surların gözü kabul edilen kapıların bir kısmı da deniz kenarındadır. Başka bir ifadeyle İstanbul surlarının bir kısmının denize açılan kapıları vardır. Denize doğru açılmış kapılar, şekillerinden dolayı kanat açmış martılara benzetilir:

Eylemiş *bahrı nice bâbı kenâr*
Sudadır çeşmi nitekim bîmâr

Ş.G. / 135 / 542

Açılmış bâhrâ anuñ niçe *bâbı*
Kanad açmış sanursun *murğ - ı âbî*

D / 252 / 100

6 - *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 1988, C. II, s. 231

7 - M.Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 315

8 - *Ana Biritannica*, İst. 1990, C.XXII, s. 342

f -) **Kubbe** : Kubbe Arab dilinde tepesi yuvarlak binaya denir. Türkistan ve Anadolu' da kubbeli mezar binalarına yani türbelere künbet tabir olunur. ⁹ Bu tâbir İslam âleminde şeyh ve evliya mezarları ile âbidevi türbeler için de kullanılmıştır. ¹⁰ Şâir aşağıdaki beyitte şehre uzak bir yerden bakmış ve kurşun örtülü kubbeler görmüş , bunları rengi ve şekli itibariyle yelken açmış gemilere benzetmiştir. Yedikule'de bulunan kubbelerin XVI. yüzyıla kadar üzerlerinin kurşunla örtülü olduğu bilinmektedir. ¹¹

Kurşun örtülü kubbeler yer yer

Yelken açmış gemilere beñzer

Ş.G. / 136 / 545

4 -) Meskenler

a -) **Ev**: Aşağıdaki beyite göre "*Suriçi*" nde bulunan evler süslü haldedir. Şehrin etrafını çevreleyen surların içindeki evler, parlak şiiirlerin bulunduğu divana benzetilmiştir:

İçi ebyât ile müzeyyendür

Sanki divân - ı nazm - ı rûşendür

Ş.G. / 135 / 543

Şâire göre şehirde bulunan evler o kadar mamur ve şendir ki hiç kimse onlarda bir kusur bulamaz. Beyitteki, *beyt-i ma'mur* 7. kat gökte bulunan bir yapıdır. Şâir bu evleri beyt-i mamur gibi düşünüyor. Hatta cennetteki hûriler bu evlerin cennetten geldiğini düşünürler:

Cümle beyti mülemma' u ma'mur

Bulamaz kimse bir yerinde kusûr

Ş.G. / 135 / 544

Ne şehir ol kim añun her beyti ma'mur

Kusûrın bildi cennetden görüp hûr

D / 252 / 97

b - **Bina**: İstanbulda bulunan binalar, çok katlı olmaları sebebiyle feleğin katlarına benzetilmişlerdir. Aşağıdaki beyitten öğrendiğimize göre XVI.yüzyılda şehirde yüksek binalar mevcuttu:

Sakf - ı eflâki gibi dünyanıñ

İçi kat kat binâ durur anuñ

Ş.G. / 136 / 546

9 - M.Z. Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 305.

10 - E.Diez, "*Kubbe Mad.*" M.E.B., İ.A., C. VI, s. 930.

11 - *Meydan Larousse* C.III s. 762

5 -) Şehirle İlgili Benzetmeler

a -) **Ay:** Aşağıdaki beyitte İstanbul aya, şehri çereleyen surlar da ayın etrafındaki hâleye benzetilmiştir. Bu benzetme yapılırken *suriçi İstanbul'* u şekil olarak hilâl şeklinde düşünülmüş olabilir:

Saadet *mâhûd*ır bu *şehr* - i *meşhûr*
Şeret gökinde aña *hâledür sûr*

D / 252 / 103

c -) **Yüzük :** Şehrin karaparçasından meydana gelen kısmı Hz. Süleymân' ın yüzüğüne benzetilmiştir. Bu benzetmede şekil benzerliği gözönüne alınmıştır. Şehri çevreleyen denizler, bu yüzüğün halkalarını oluşturmuştur. Şehrin Hz. Süleymân'ın yüzüğüne benzetilmesinde onun başkent olmasının da etkisi olmuştur:

Vücudı hâtem - i *möhr* - i *Süleymân*
Aña bir halka - i sîm oldu 'ummân

D / 252 / 103

c -) **Güzel:** İstanbul, aşağıdaki beyitte süslü bir güzele benzetilmiştir. Şehri çevreleyen denizler de, güzelin ayağındaki halhal gibi hayal edilmiştir:

Olup, *hüsn* ile bir *mahbûbı zîbâ*
Gümiş *halhâldur* pâyında *deryâ*

D / 252 / 102

İslamî inanişâ göre cennet ehlil Tanrı'nın yüzünü görecektir. İstanbul' da ilahi güzellikler taşıyan güzellerin mevcut olduğuna dikkat çeken şâir aşağıdaki beyitte şehri cennete benzetir:

Nola *cennet* dir isem aña her bâr
Görür 'ışk ehli anda çünkü dîdâr

D / 252 / 109

II -) MİMARÎ ESERLER

A -) Süleymânîye Câmî'

1 -) Süleymânîye Câmî'; **Hakkında Bilgi:** " *Süleymaniye Camii*" 1550 - 58/59 yılları arasında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Süleymaniye Külliyesi'nin ana yapısını oluşturan câmî', 144 m x 216 m boyutlarında duvarla çevrili bir dış avlunun içindedir. Câmî'in planı 61 m x 70 m büyüklüğünde, kareye yakın bir dikdörtgen biçimindedir. Kubbesinin çapı 26 m. yi aşar. Merkezi kubbeyi dört fil ayağı taşır. Fil ayakları birbirlerine dört büyük askı kemer ile bağlanmış, kubbeye geçiş pandondiflerle sağlanmıştır. Câmî'in iç avlusu câmî'den biraz daha küçük bir dikdörtgen biçimindedir. Câmî'deki dört minareden ikisi son cemaat yerinin ucunda , öbür ikisi ise iç avlunun kuzey köşelerindedir.¹²

Süleymânîye Câmî'i ile ilgili bilgiler, Yâhyâ Beyin Dîvânı'nda geçmektedir. Dîvân'ın üç ve dört numaralı kasidelerinde câmî' ile ilgili beyitler mevcuttur. Tahlil ettiğimiz beyitler bu kasidelerde geçmektedir.

2 -) Genel Olarak Câmî' :

Yahyâ Bey aşağıdaki beyitte câmî'i dışarıdan gözlemleyerek fiziki görünüşü ile ilgili benzetmeler yapar. Câmî' rengi itibariyle beyaz gülden daha ak ve güneşten daha beraktır. Mânevi olarak da Hicaz' daki Nur (Hıra) Dağı ile aynı değerdedir. Câmî'in Nur Dağı'na benzetilmesi yüksekliği sebebiyledir:

Gül-i sefidan ak âfitâbdan berrâk

Hicâzda Cebel - i Nûr ile bu yeksândur.

D / 32 / K. 4 - 13

Bir başka beyitte câmî' seyretmenin, insan gönlünü ferahlattığını söyler şâir. İnsanları doğru yola götüren bu câmî', Allah' ın kullarına bir hediyesidir.

Hediyyedür bu hidâyet Cenâb - ı Hazretiden

" Ulüvv - i şânı safâlar virici seyrândur

D / 33 / K.4 - 24

Ömer Lütfi Barkan' ın bildirdiğine göre câmî' 26. 251. 939 akçeye malolmuştur.¹³ Yahyâ Bey aşağıdaki beyitte hem bu harcanan parayı kastetmiş, hem de câmî'in manevî olarak bir hazine değerinde olduğunu dile getirmiş olabilir:

12- *Ana Biritannica*, İst. 1993 , C.XX, s.172

13- Ö.Lütfi Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmaretinin İnşaatı*, Ankara 1972, C.I s.16-22.

Hezâr genc -i nihân var tılısm-ı cisminde

Hidâyet ehline güya binâ -yı insandur

D / 31 / K.4 - 4

Aşağıdaki beyitte câmi'i kutsallığı ve Allah'a ibadet edilen yer olması sebebiyle "*Rahmet kapısı*" olarak dile getirilmiştir. Bu câmi'e gelen insanlar Allah' tan rahmet dilerler:

Bu bâbı rahmete gel kim gelen tehi gitmez

Der -i niyâzına yüz sür ki derde dermândur

D / 31 / K.4 - 5

Şâir bu câmi' aynı zamanda bir yakarış kapısı olarak görür. Câmi'de bulunan herkes Allah'a yalvarır ve derdlerine derman olması için Tanrıdan yardım dilerler:

Bu bâbı rahmete gel kim gelen tehî gitmez

Der - i niyâzına yüz sür ki derde dermândur

D / 31 / K.4 - 5

Şanlı Osmanlı padişahı Kanunî'nin yaptırmış olduğu bu câmi', insanların gönlüne safâlar bahşetmektedir. Allah'ın yardımıyla tamamlandığına inanılan Süleymâniye Câmi'i aşağıdaki beyite göre zamanının en güzel ve en önemli yapısı olmuştur:

Câmi'-i şâh-ı be-nâm oldı ziyâde pür - safâ

Bareka'llahü'l - muîn ulâ binâ ra'nâ binâ

D / 27 / K.3 - 1

Şâir, 'Alak suresinin 19. ayetinden ıktibasta bulunarak câmi'in Allah rızası için yapıldığını belirtir. "*Mabedün li'llahi ve'scüd vakterib*" âyeti ebced hesabı, ile (964 H / 1557 M)¹⁴ yi vermektedir. Bu tarih Süleymâniye Câmi'in ibadete açıldığı tarihtir. ¹⁵

Ma'bedün li'llahi ve'scüd va'kterib tarihîdür

Pür - safâ oldı güzel câmi' makâm-ı asfiyâ

D / 27 / K.3 - 2

Câmi'ler, insanların gönlüne manevî huzur veren kutsal yerlerdir. Aşağıdaki beyitte, Süleymâniye Câmi'i Allah' ın nûrunun doğduğu yer olarak telakki edilmiştir. Nûr, ışık aydınlık, parıltı mânâlarına gelmektedir. Nûr dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki türlü telakki edilmiştir. ¹⁶ Beyitte geçen nûr kelimesi hem dünyevî hem uhrevî aydınlık için kullanılmış olabilir. Câmi'in saçtığı uhrevî nûr, gönül ve cana parlaklık vermektir dünyevî nûr ise câmi'i süslü ve parlak göstermektedir. Beyit ayrıca tenâsüb sanatına güzel bir örnek teşkil etmiştir. :

14 - Faik Reşit Unat, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, T.T.K., Ankara 1994, s.66.

15 - İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İst. 1971, C.II , s. 306.

16 - İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları s. 393.

Nice *ma'bed* nice maksad matla'-ı *nûr-ı celîl*
Zineti *zîbâ* vü hep *ra'nâ* dil ü câna cilâ

D/ 27 / K.3 - 4

Aşağıdaki beyitte geçen *bâb-ı Hakk* ve *dergâh-ı Hakk* terkipleri Tanrı'nın huzuru mânâsında kullanılmıştır. Câmi' Tanrı'nın huzuruna beñetilmiştir. Câmi'e ibadet etmek için gelen insanlar Allah' a yalvarırlar ve dertlerine derman ararlar:

Bâb-ı Hak' dur Câmi'-i Sultân Süleymân Bin Selîm
Gel hemân *dergâh-ı Hakka* ara hem derde devâ

Aşağıdaki beyitte Süleymâniye Câmi'i Hz. Peygamber'in sâdık dostlarının bulunduğu makam olarak zikredilmiştir. Gökkubbe, câmi'in kutsallığından dolayı vahdet kelimesindeki (>) harfi gibi secde eder. Şekilde hayal edilmiştir. Câmi' açık istiâre yoluyla Mescid-i Aksa' ya benzetilmiştir:

Mescid-i aksâ makâm-ı sâdıkân-ı Mustafa
Dâl-i vahdet gibi anda *secdeye* vardı semâ
D. / 29 / K.3 - 28

Süleymâniye Külliyesi' nde câmi'in dışında medreseler de mevcuttu. ¹⁷ Aşağıdaki beyitte geçen *beyt-i ilm* ibaresi ile câmi'in etrafında bulunan medreseler kastedilmiştir:

Mesned - i ehli münâcât u mekân - ı sâlikân
Beyt-i ilm ü Tûr-ı ahhâb-ı imâmü'l-enbiyâ
D. / 29 / K.3 / 29

Câmi' , Allah'a yalvaran insanların menzili ve secde eden insanların bulunduğu kutsal bir makamdır. Şâir Câmi'in güzelliğine paha biçilemez derken, nakden yapılan harcamaları kastetmiş olabilir. Diğer taraftan Allah'ın evi olan cami'e paha biçilemez, orası maddiyatla değeriendirilemez şeklinde de düşünülebilir:

Menzil-i ehl-i münâcât u makâm-ı sâcidân
Eşref ü zîbâ kemal-i hüsnine olmaz bahâ
D. / 28 / K.3 - 9

17 - Süleymâniye Külliyesi'nde şu medreseler mevcuttu:

- a -) Batı taraf medreseler : Evvel medresesi, Sâni medresesi, Tıp medresesi, Sübyan mektebi.
- b -) Doğu taraf medreseleri : Sâlis medresesi , Râbi Medresesi.
- c -) Kible taraf medresesi : Darü'l - hadis medresesi.

Prof. Feridun Akozan, "Süleymâniye - Fatih Külliyesi "

Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı Sempozyumu , İst. 1988 , s. 17

Kanunî'nin yaptırmış olduğu bu ma'bed mimarî özellikleri sebebiyle,gönüle ferahlık veren iç açıcı bir mekân olarak düşünülmüştür. Bu câmi' aynı zamanda hâl ehli ve takvâ sahibi insanların bulunduğu kutsal bir makamdır:

Mesned-i ashâb-ı takvâ vü mekân-ı ehl-i hâl
Ma'bed-i Sultân-ı sâdik cân-fezâ vü dil-güşâ
D. / 28 / K. 3 - 11

Aşağıdaki beyitte göre câmi; takvâ sahibi insanların toplandığı yer, niyaz ehlinin mevkii,istenilen şeylerin verildiği menzil ve sığınma yeri olarak düşünülmüştür:

Câmi-i ahhâb-ı takvâ mevki-i ehl-i niyâz
Ka'be-i cân menzil-i maksûd u cây-ı İlticâ
D. / 28 / K.3 - 12

3 -) Câmi' ile İlgili Mimarî Unsurlar

a -) Kubbe: Süleymânîye Câmi'nin kubbesinin çapı 26.50 m, kubbenin tabandan tavana kadar olan iç yüksekliği ise 53 metredir. ²⁰ Ana kubbeyi kuzeyden ve güneyden destekleyen iki yarım kubbe vardır. Şâir aşağıdaki beyitte kubbenin gökler kadar yüksek olduğunu belirtmektedir. Câmi'in kubbesi aynı zamanda büyük ve güzel bir yapıya sahiptir.Ana kubbe, yarım ve çeyrek kubbeler, câmi'in silüetinin önemli parçalarını oluşturlar :

Kubbesi gökler gibi balâ ü ra'nâ hem celîl
Cây-ı pâki bî-bedel bî-misl ü bî-çûn u çerâ
D. / 28 / K.3 - 13

Yukarıdaki beyit, müretteb leff ü neşir sanatına güzel bir örnek olmuştur. Birinci mısradaki *balâ*'ya karşı *bî-bedel*, *rânâ* 'ya karşı *bî-misl*, ve *celîl*'e karşı *bî-çûnu çerâ* kelimeleri denk düşmüştür. Yüksekliğinin sınırları, güzelliğinin eşi benzeri yoktur. Büyüklüğü ise neden ve nasılsızdır. Celîl kelimesi aynı zamanda Allah'ın sıfatlarındanır.

Aşağıdaki beyitte kubbe, şeklinden dolayı sâlih insanları giydiği tâca benzetilmiştir. Câmi'in iki yanında bulunan minâreler ise bu insanların giymiş oldukları süslü bir hırka gibi düşünülmüştür.

Kubbesi tâcı sâlâhî ²¹ sâlih ü 'âbid gibi
İki yanından 'ayan zîbâ menârı ak ridâ
D./30/ K.3 - 35

20 - Semai Eyice, "İstanbul - Tarihi Eserler mad." M.E.B. İA. C. VII s.1214/58

21- Beyitte geçen *sâlâhî* kelimesi yanlış yazılmıştır ve haliyle vezne uymamaktadır. Kelimenin doğrusu *salâhî* olmalıdır.

Aşağıdaki beyitte geçen *Ka'be-i cân* terki bindeki *Ka'be* kelimesi Yahyâ Bey Dîvân'ından Seçmeler²² adlı kitapta *kubbe* olarak geçmekte ve anlamı da o çerçevede verilmektedir:

Minârelerle bu câmi' ki Ka'be-i cândur
Şolâklar ile тұrur şanki Âl-i 'Oşmândur

D/31/K.4-1

Aşağıdaki beyite göre câmi'de o kadar çok ışık vardır ki câmi' neredeyse nûra gar kolmuştur. Câmi' içi ve dışı ile nûr deryası içinde yüzen gemiyi andırmaktadır. Câmi'in kendisi gemi olarak hayal edildiği zaman, kubbeler de bu geminin yelkenlerine benzetilmiştir. Bu benzetmelerde renk ve şekil özellikleri gözönüne alınmıştır:

Қыбâbı yer yer anuñ bâdbânları gibidür
Vücûdı keşf-i deryâ-yı nûr-ı Yezdândur

D/32/K.4-15

Kubbelerdeki kurşun örtülerin, nisan yağmuru gibi tasavvur edilmeleri şekilleri ve renkleri sebebiyledir. Kubbeler şekilleri ve yükseklikleri sebebiyle dağlara benzetilir:

Қыбâb-ı âliyesinde o қurşun örtüleri
Seri cibâlde güyâ ki ebr-i nîsândur

D/32/K.4-16

Kalkan, savaşta insanları korumaya yarayan bir savaş aletidir. Aşağıdaki beyitte şekli dolayısıyla kubbe, kalkana benzetilmiştir. Semâvî olarak anlandırılan bu kalkan insanları günahlara karşı korumaktadır:

Günâh u ma'siyetüñ dâfi'i râfi'idür
Қазaya қubbeleri şanki қарлұ қалқандur

D/32/K.4-20

Süleymâniye Câmi'inin ana kubbesinin etrafında bulunan yarım ve çeyrek kubbeler câmi'in silüetinde önemli rol oynarlar. Etraftaki bu kubbecikler ana kubbeyi daha muhteşem göstermektedir. Şâir aşağıdaki beyitte bu kubbeleri şekillerinden dolayı Balkan Dağları'na benzetir:

Biri birine ulaşmış қыбâbı şevketle
Uzun uzak görünür şanki күh-î Балқандur

D/32/K.4-21

22- Yahyâ Bey Dîvân'ından Seçmeler, Haz. Mehmet Çavuşoğlu, Ankara 1981, s.46.

b) **Minareler:** Süleymâniye Câmî'inin dört minaresi vardır. ikisi, şadırvan avlusunun ön cephesindeki köşelerde ikiye şerefeli; diğer iki minare ise câmî'in giriş duvarının iki köşesinde olup üçer şerefelidir.²³

Solak, padişahın sağında ve solunda bulunan muhafızlara verilen addır.²⁴ Aşağıdaki beyitte câmî' pâdişâh olarak hayal edilmiş, câmî'in etrafındaki minareler de solaklara benzetilmiştir:

Minârelerle bu câmî'ki Ka'be-i cândur
Şolâklar ile тұrur şanki Âl-i 'Osmândur
D/31/K.4-1

Bir başka beyitte de minâreler dört halifeye benzetilmiştir. Bu minâreler dinin direkleri gibi tahayyül edilmiştir:

Menârı hâne-i dînüñ direkleri gibidür
Çihâr Yâr gibi muktedâ-yı a'yândur
D/32/K.4-13

Aşağıdaki beyitte minareler şekilleri itibariyle dürülmüş hikmet mektuplarına benzetilmiştir. Eskiden mektuplar veya fermanlar dürülmüş olarak korunurdu:

İki kıanatlı kıpular kıtâb-ı esrârı
Menârı nâme-i hikmet rûmûzi pinhândur
D/32/K.4-19

Sancak, orduların, temsil ettikleri devletin alâmeti olarak kullandıkları bayrağın adıdır.²⁵ Aşağıdaki beyitte zikredilen "ak sancak" Osmanlılar'da saltanat sancağı olarak geçmektedir.²⁶ Minareler şekillerinden ve yapılmış oldukları taşların renginden dolayı ak sancağa benzetilmiştir. Nasıl ki ak sancak diğer sancaklardan üstün tutulmuşsa, bu minâreler de diğer câmî' minarelerinden üstün tutulmuş, övgüye mazhar olmuşlardır:

Oldı ak sancak gibi memdûh-ı 'âlem ol menâr
Yâ elifdür 'âbid-i mu'bidlere 'ayn-ı 'atâ
D/29/K.3-33

23- Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Turizm ve Tanıtma Bak., 1964, s.57.

24- M. Zeki Pakalın, a.g.e, C. II, s.254.

25- M. Zeki Pakalın, a.g.e, C.II, s.116.

26- İ. Hakkı Uzunçarşılı, Ak sancakla ilgili şu bilgileri verir: <<Osmanlılarda elviye-i Sultanî, Alemhâ-yı Osmanî, Alem-i Padişahî diye zikredilen saltanat sancakları, müteaddid ise de bunların içinden Ak alem denilen beyaz sancak asıl saltanat sancağı idi.>>

<< Padişah sancakları Yedi olup beyaz olan en muhteber sancağı hükümdara yakın durup Emîr-i Alem taşımıştır.>>

İ. Hakkı Uzunçarşılı *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, T.T.K. Ankara 1988, s.240.

İnsan dua ederken ellerini dirseklerinden itibaren göğsüne doğru kaldırır ve Tanrı'ya öyle yalvarır. Aşağıdaki beyitlerde minareler dua etmek için göğsüne kaldırılan ellere benzetilmiştir. Ayrıca câmi'in kendisi de oturarak dua eden insan, vücuduna kapalı istiâre yoluyla benzetilmiştir:

Câmi'ün gûyâ iki yanında ey şâh-ı kerîm
Âdemî-zâde menâr açar elin eyler du'â
D/29/K.3-34

Sâlike beñzer mesâcid ma'nîde iki menâr
Añla dâyim niyyet için iki eldür gûyiyâ
D/30/K.3-36

Câmi'in kubbesini sâlih insanların tâcına benzeten şâir, câmi'in iki yanında bulunan minareleri de bu insanların giydikleri hırkalara benzetmiştir:

Kubbesi tâc-ı şalâhî şâlih ü 'âbid gibi
İki yanından 'ayân zîbâ menârı ak ridâ
D/35/K.5 -15

c-) Kandiller: İçinde sıvı bir yağ ve fitil bulunan kaptan olmuştur kandiller, aydınlatma aracı olarak eskiden câmilerde de kullanılmıştır. Şu anda Süleymâniye Câmi'inde bulunan kandillerin kapları değişmemiş, içindeki yağ ve fitiller çıkarılarak yerine ampüller konmuştur. Kandiller yandıkları zaman çevreye ışık saçmaları ve şekilleri itibarıyla nûrdan oluşmuş tesbih tanelerine benzetilmiştir. Tesbih çekmek "Sübhanallah" kelimesini söyleyerek Allah'ı her türlü noksan sıfatlardan tenzih etmektir:

Müsebbihâna kanâdîli nûrdan tesbîh
Yâ ahîterân-ı sa'âdet-nişân-ı devrândur
D/31/K.4-8

Yukarıdaki beyitte kandilleri tesbih tanelerine benzeten şâir, aynı beyitte câmi'in kubbesini gökyüzünü gibi düşünür ve kandillerini de gökteki uğurlu yıldızlara²⁷ benzettir. Kandiller câmilerde tavana asılı olarak dururlar, yıldızlar da gökyüzünde asılı gibi duran cisimlerdir. Şâir, câmi'in kubbesini gökyüzü gibi düşünmüş, tavanda asılı duran kandilleri de yıldızlara benzetmiştir:

27. Eski yıldız biliminde yedi gezegen uğurlu ve uğursuz diye iki kısma ayrılırdı. Bu yıldızların insan tabiatına etkisi olduğuna inanılırdı. Ay, Güneş, Zühre, Jüpiter ve Merkür uğurlu, Zühal ve Mars ise uğursuz yıldızlardı.

A. Sırrı Levent, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul 1984, s.200.

Müsebbihâna *kanâdîli* nûrdan tesbîh
Yâ *ahterân-ı sa'âdet-nişân-ı devrândur*
D/31/K.4-8

d-) Kürsüleri: Kürsü, câmi'lerde medreselerde vâiz ve müderrislerin oturmasına mahsus üstüne bir kaç basamaklı merdivenle çıkılan sedirin adıdır. Süleymâniye Câmi'inde ahşap işçiliği yönünden çok güzel işlenmiş iki vaaz kürsüsü ile fil ayaklarına bitişik üç mermer kürsü vardır. Bu kürsülerde vâizler, halka seslenerek veya hafızlar Kur'an okuyarak cemaatin ruhlarını mânevî açıdan doyurmuşlardır. Aşağıdaki beyite göre bu insanlar bülbül seslidir. Kürsüler mutluluk ve ululuk yuvasına benzetilmiştir.

İçinde *kürsiler âşiyân-ı devletdür*
Kıra'at ehli ki var bülbül-i hûş-elhândur
D/32/K.4/10

e-) Camları: Süleymâniye Câmi'inde 138 tane pencere bulunmaktadır. Mihrab kısmının üstünde bulunan oniki tane pencere, renkli camlarla süslenmiştir. Oniki renkli cam bulunduran bu pencereler, sekizinci felekteki oniki burca benzetilmiştir. Kur'an ayetleri ve çiçeklerle bezenmiş bu camları görenler hayran kalırlar:

Rûsûm-ı câmları şâbitât-ı çarh-ı berîn
Bu zîneti görenüñ 'ayn-ı 'aqlı hayrândur
D/32/K.4 - 17

Başka bir beyitte câmi'i süsleyen bu camlar, baştan ayağa manevî gözlere sahip velîlere benzetilmiştir:

O *câmlarla* bu câmi' *velîlere* beñzer
Ki başdan ayağa dîde-i cândur
D/32/K.4 - 18

f-) Kapıları: Süleymâniye Câmi'inde, avluda bulunan üç kapı ile câmi'e girişi sağlayan diğer kapılar iki kanatlıdır. Câmi', yapı olarak kitaba, câmi'e girişi sağlayan kapılar da, iki kanatlı olmalarından dolayı kitabın kapaklarına benzetilmiştir. Şâir, beyitteki "esrâr" kelimesini, câmi'in güzellikleri için kullanmış olabilir. Nasıl kitabın içindeki bilgilere ulaşmak için kapağının açılması gerekirse, câmi'in güzelliklerini görebilmek için de kapıdan içeri girilmesi gerekir:

İki kanatlu *kapular* kitâb-ı esrârı
Menârı nâme-i hikmet rûmûzı pinhândur
D/32/K.4 - 19

g-) Haremleri: Müslümanlar namaz kılarken Kâbe'ye yönelirler. Kâbe, Allah'ın

evidir. Kâbe merkez olmak üzere çevresindeki sahaya harem denmiştir. Harem, câmide ibadet edilen, esas mekânın adıdır. Aşağıdaki beyitte Süleymâniye Câmi'inin haremî, Kâbe'nin haremîne benzetilmiştir. Âlem kelimesi ile de müslümanlar kastedilmiştir:

Haremleri meşelâ 'ayn-ı Ka'be-i 'âlem
Sütûnının kimi Hannân u kimi Mennândur.

D/32/K.4 - 11

H-) Sütunları: Süleymâniye Câmi'in ana kubbesini fil ayağı denilen, dört büyük iri sütûn taşımaktadır. Kubbe kemerlerinin dayandığı dört büyük granit sütûn, ayrı ayrı yerlerden getirilmiştir. Bu sütunlar İskenderiye'den, Baalbek'ten ve İstanbul'daki Kıztaşı mahallesinden ve Saray-ı Âmire'den getirilmiştir.²⁸

Süleymâniye Câmi'inin ana kubbesini tutan dört iri sütun üzerine,kûfî yazı ile Allah'ın sıfatları yazılmıştır. Şâir aşağıdaki beyitte bu isimlerden ikisini zikretmiştir: Bunlardan birisi "Hannân" diğeri ise "Mennân"dır. Câmide yaptığımız incelemede diğer sütûnlar üzerinde "Gaffâr","Settâr ","Fettâh", "Câmi","Mânî" sıfatlarının yazılı olduğunu tesbit ettik. Yahyâ Bey aşağıdaki beyitte sütun üzerine yazılan bu sıfatları dile getirir. Câmi'de ibadet eden insanlar dua esnasında Allah'ın güzel sıfatlarını anarak Tanrı'dan yardım dilerler:

Haremleri meşelâ 'ayn-ı Ka'be-i 'âlem
Sütûnının kimi Hannân u kimi Mennândur

D/32/K.4-11

4- İmaretle İlgili Mimarî Unsurlar

a) Aşevleri: Eskiden camilerin etrafında aşevi, hastane, medrese gibi imaretler bulunurdu. Kemâl Edip Kürkçüoğlu'ndan öğrendiğimize göre rütbe ve makam gözetilmeksizin her yolcu ve misafirin üç gün üç gece ağırlandığı bu imarete, onsekiz oda, yazlık , kışlık sofalar ile dinlenme yerleri mevcuttu.²⁹ İmaretin bulunduğu bölüm faaliyet dışı kaldıktan sonra, uzun bir süre Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak hizmet vermiştir. Bu kurumun 1983'te İbrahim Paşa Sarayına taşınması üzerine bir müddet Süleymaniye Kültür Merkezi olarak kullanılan bina ³⁰, şu anda Türk Dünyası Araştırma Vakfına tahsis edilmiştir. Aşağıdaki beyitte Süleymaniye Aşevi'nde pişen yemeklerden talebelere ve dileyen herkese bolca verildiğini,yoksullara yardım edildiğini tesbit ediyoruz:

Ta'âm-ı me'keli cumhûr-ı tâlibîne sebîl
Kemîne sühtesi şimdi mihr-i rahşândur

D/32/K.4-22

28- Semavi Eyice, a.g.m, s.1214/59.

29- Kemâl Edip Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfıyesi*, Ankara 1962 s. 43-44 .

30- *AnaBritannica*, "Süleymaniye Külliyesi mad." C.20 s, 173 .

b) **Darü's-şifa:** Darü's-şifâ, sağlık yurdu, şifâ yurdu mânâlarına gelmektedir.³¹ Süleymâniye Darü's-şifası, iki avlulu³² inşa edilmiştir. Darü's-şifa'nın kapıları her sabah erkenden açılmış, doktorlar ve eczacılar toplanarak hastaları muayene ve tedavi etmişler, yani gün boyu hastalarla ilgilenmişlerdir.³³ Süleymâniye Darü's-şifası bir çok kereler tadilât görmüş ve bir süre askeri basımevi olarak hizmet vermiştir.³⁴ Tıp medresesi ile birlikte anılan Darü's-şifâ, şu anda Süleymâniye Doğum Evi olarak hizmete devam etmektedir.³⁵

Aşağıdaki beyitte burasının şifa arayan insanlara hizmet veren, hikmet ilacı taşıyan bir yer olarak düşünüldüğünü görmekteyiz;

Şikeste hastaya *dârü's-şifâsı* gûşeleri
Devâ-yı hikmete ma'nâ yüzinder enbândur
D/33/K.4-23

5- Câmî'in Fizikî Görünüşü

a) **Mekân:** Şâir aşağıdaki beyitte, câmî'in bulunduğu mekânı - coğrafi özellikleri sebebiyle de olabilir - sâf madenlerin bulunduğu değerli bir yer olarak görür. Gerçekten de külliye'nin bütün binaları ile âhenkli bir bütünlük oluşturan Süleymâniye Câmî', güzelliği çok uzaklardan görülebilecek bir yere inşa edilmiştir.³⁶ Bu câmî,' insanlara manevî huzur veren bir ma'beddir. Şâir câmî'in yerini aynı zamanda, Hz. Peygamberin yaşadığı kutsal topraklar olan Medîne ve Mekke'ye kapalı istiâre yoluyla benzetir:

Mekânı kân-ı şafâ vü mekîni ehl-i bakâ
Ma'âm-ı kûy-ı Habîb ü diyâr-ı cânândur
D/32/K.4-14

b) **Yapısı:** Aşağıdaki beyitte, câmî'in insanlar tarafından bina olunduğu anlatılmıştır. Diğer yandan hidâyet ehli insanların nazarında, onun cisminin sihirli yapısında binlerce hazine vardır. Bu beyitte câmî'e harcanan paranın çokluğu da kastedilmiş olabilir:

Hezâr genc-i nihân var tılısm-ı cisminde
Hidâyet ehline gûyâ *binâ-yı insândur*
D/31/K.4-4

31- İskender Pala, *a.g.e.* s. 122.

32- Gönül Cantay, "Sinan Külliyyelerinde Darü'sşifa Planlaması" *Mimar Sinan Dönemi Türk Sanatı*, İst.1988, s.48.

33-Tanju Cantay, *Süleymaniye Cami'i*, İst.1989, s.42.

34- Semavi Eyice, *a.g.m.*, s.1214/123.

35 Gönül Cantay, *a.g.m.*, s.48.

36- Semavi Eyice, *a.g.m.*, s.1214/58.

c) **İçi:** Şâir câmi'in içini cennet bahçelerine benzetir. Bu benzetmede câmi'in içinin ferah yapıda olması ve pencerelerinin çiçek motifli camlarla süslü olmasının büyük ölçüde etkisi olmuştur. Cennetteki insanın dışarı çıkmak istememesi gibi, câmi'de bulunan insanlar da câmi'in dışına çıkmak istemezler:

Derûnma giren âdem çıkacağı gelmez
Bilemezüz bu ne cennet bu ne gülîstândur
D/32/K.4-6

Başka bir beyitte câmi'in içi rahmet harmanına benzetilir. İnsanlar câmi'de dileklerinin kabul olması için Allah'a yalvarırlar ve O'ndan yardım dilerler. Câmi'de çokça dua edildiği için, şâir de câmi'in içini rahmet harmanına benzetir:

Derûn-ı hürmen-i rahmet mişâli bîrûnı
Cibâl-i Tûr-ı münâcât u bürc-ı Keyvândur
D/33/K.4-9

d) **Dışı:** Aşağıdaki beyitte geçen Keyvân yıldızı, Zühâ'ya de anılır, yeri ise diğer feleklerin en üstü olan yedinci kattır.³⁷ Şâir, câmi'in dış görünüşünü ve yüksekliğini Keyvan burcuna benzetir:

Derûn-ı hürmen-i rahmet mişâli bîrûnı
Cibâl-i Tûr-ı münâcât u bürc-ı Keyvândur
D/33/K.4-9

6- Câmi' ile ilgili Benzetmeler

a) **Padişah:** Şâir aşağıdaki beyitte câmi'i padişâha, minâreleri de padişâhın muhafızları olan solaklara³⁸ benzetir:

Minârelerle bu câmi' ki Ka'be-i cândur
Solaklar ile turur sanki Âl-i 'Osmândur
D/31/K.4-1

b) **Gemi:** Beyitte geçen "*deryâ-yı nûr*" terkibi ile câmi'in içini aydınlatan kandiller ve Ramazanda minarelere kurulan mahyâlar anlatılmak istenmiş olabilir. Câmi'de bu ışık deryâsında yüzen gemiye benzetilmiştir:

37- Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Akçağ Yayınları, s.446

38- Bkz. dipnot 24.

Kıbâbı yer yer anuñ bâdbânları gibidür
Vücûdu keştî-i deryâ-yı nâr-ı Yezdândur

D/32/K.4-15

c) **Velî:** Velî olan insanlar hidâyete ermiş kişilerdir. Evliyâ'nın bizim bilmediğimiz manevî gözleri de vardır. Aşağıdaki beyitte, câmi'in, velî olarak tasavvuru, kubbe-den temele kadar gözlere benzeyen camlarla süslenmiş olmasından dolayıdır:

O câmlarla bu câmi' velilere beñzer
Ki başdan ayağa endâmı dîde-i cândur

D/32//K.4-18

d) **Cennet:** Cennet müslümanların inancına göre; içinde her türlü nimetlerin bulunduğu ve her müslümanın gitmek istediği bir yerdir. Cennete giren insanın oradan çıkmak istememesi gibi, Süleymânîye Câmi'ine girip Allah'a ibadet eden insanlar da bu kutsal yerden çıkmak istemezler:

Derûnına giren âdem çıkacağı gelmez
Bilemezüz bu ne cennet bu ne gülîstândur

D/31/K.4-6

e) **Ka'be:** Ka'be İslam 'âlemi için büyük bir öneme sahip kutsal bir mekandır. Müslümanların ibadet yaparken yöneldikleri makamın adıdır. Aşağıdaki beyitte câmi' kutsallığı nedeniyle Ka'be'ye benzetilmiştir:

Mecma'-ı 'âlem'ibâdet Ka'be'si cây-ı habîb
Ehl-i cennet 'âlemi dîvân-ı sulţân-ı bakâ

D/27/K.3-5

f) **Sidre/Tûba:** Sidre, Cennetü'l-Me'vâ'nın yanında bulunan³⁹ çok uzun boylu bir ağaçtır.⁴⁰ Tûbâ da mirâciyelerdeki tasvirlerle göre cennetteki ağaçların en büyüğü olup kökü Arş'ta, yaprakları ise cennetin üstündedir.⁴¹ Sidretü'l- Müntehâ ise altıncı semâdır ve yerden yükseltelen şeyler ancak oraya kadar varabilir.⁴² Bu ağaçlar ile câmi'arasındaki ilgi,yükseklik sebebiyle kurulmuştur. Sidretü'l- Müntehâ kelimeleri ile de câmi'in yüceliği ve kutsallığı anlatılmıştır:

Sidre vü Tûba gibi zîbâ ziyâde bi-mişâl
Gök gibi mâ-fevk-ı mevcûd u cemîl ü müntehâ

D/29/K.3-30

39 - Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-Nâmeler*,1987 s.57.

40 - Metin Akar, *a.g.e.*, s.139.

41 - Metin Akar, *a.g.e.*, s.277.

42 - Metin Akar, *a.g.e.*, s.57.

g) **Tanrı'nın Huzuru:** İncelediğimiz beyitte geçen "*bâb-ı Hak*" ve "*dergâh-ı Hak*" terkipleri ile "*Tanrı'nın huzuru*" kastedilmiştir. Büyük küçük herkes Tanrı'nın huzuruna gelir ve Allah'a ibadet ederler. Şâir insanlara şöyle seslenmektedir. "*Allah'ın huzuru olan bu câmi'e gelin, O'na yalvarın ve dertlerinize deva arayın*":

Bâb-ı Hakdûr câmi'-i Sultân Süleymân-bin-Selîm

Gel hemân dergâh-ı Hak'a ara hem derde devâ

D/28/K.3-16

Hemân bu câmi'i dîvân-ı Hakka beñzedürin

Mülâzimîni anuñ cümle ehl-i îmândur

D/31/K.4-2

h) **Deniz:** Aşağıdaki beyite göre insanlar ibadet etmek için şehrin her tarafından Süleymâniye Câmi'ine akın ederler. Câmi' deniz olarak hayal edilmiş, câmi'e gelen insanlar da bu denize dökülen akarsulara benzetilmiştir:

Mescidi cem'iyet-i âdem deñizidür bize

Her yañadan şu gibi sâfi akar tâlib aña

D/28/K.3-8

7) Câmi'de Bulunan Cemaat

Câmi'in içinde güzel sesle Kur'ân okuyanlar, konuk olarak orada bulunan cemaatin ruhlarını manevî açıdan doyurmaktadırlar. Cemaat, câmi'de konuk olarak bulunmaktadır. İnsan konuk olarak bulunduğu yerde en iyi şekilde ağırlanır. Cemaate ikram olarak Kur'ân âyetleri sunulmaktadır. Câmi' Allah'ın evi olarak düşünülmüş, cemaat da bu eve gelen misafirler olarak telâkki edilmiştir. Beyitte güzel bir tenâsüp sanatı da vardır:

Şadâ-yı âyet-i Kur'ân şafâ-yı cân-ı cihân

Gıdâ-yı rûha şalâh ehli onda mihmândur.

D/31/K.4-7

Cemaat, tesbih çekerek Allah'ı zikretmektedir:

Mûsebbihâna kanâdîli nûrdan tesbîh

Yâ ahterân-ı sa'âdet-nişân-ı devrândur

D/31/K.4-8

Kürsüde Kur'an okuyan hafızlar bülbül seslidir:

İçinde kürsîleri âşiyân-ı devletdür

Kırâ'at ehli ki var bülbül-i hoş-elhândur

D/32/K.4-10

Aşağıdaki beyite göre de câmi'in içinde bulunan cemaat ölümsüzdür:

Mekânı kân-ı şafâ vü mekîni ehl-i bakâ
Makâmı kûy-ı Hâbîb ü diyâr-ı cânândur
D/32/K.4-14

Arapça "cem" kökünden türeyen ve "toplayan, biraraya getiren" anlamındaki câmi' kelimesi, aşağıdaki beyite göre her kesimden insanı biraraya toplayarak bu işlevini yerine getirmiştir. Câmi' sâlih insanların mekânı, Allah'ın dostu olan kişilerin biraraya geldiği yer, Hak âşıklarının toplandığı makam, evliyâ derecesinde olan insanların evi ve Allah'a dua edilen yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası sade vatandaştan evliyâyâ kadar herkes Allah'ın evinde toplanmış, ibadet etmektedir:

Cümle şâlihler mekânı ehl-i Mevlâ derneği
Câmi'ül-'uşşâk u dâr-ı evliyâ cây-ı du'â
D/27/K.3-6

Velî ermiş insan, velâyet gösterme hâlî an'ânlarına gelmektedir. Velîlik iki çeşittir: 1) *Velâyet-i âmme*; Her müslüman ve mümin velîdir. 2) *Velâyet-i hâssa*; Gerçek velî olup, Allah tarafından korunup sevilen sâlih insanlardır.⁴³ Dernek de velîlerin toplandığı yerdir. Câmi', velîlerin derneği olarak düşünülmüştür. Zâhid, kaba sofu demektir. İmânda, hiçbir zaman hakikate ulaşamamıştır. Şâir zâhide seslenerek, bugün velîler derneğine gelmesine ister. Yoklukta var olma, vahdet-i vücûd felsefesi içinde Tanrı'yla bir olma hâlidir. İmânda, hakikate ulaşma merhalesidir. Şâir zâhidin velîler derneğinde "yoklan"ılmasını ister:

Gel velîler derneğine zâhida yoqlan bugün
Nâ-murâd ol âdem ol yoklukda var ol hâliyâ
D/28/K.3-7

Allah rızası için yapılan Süleymâniye Câmi, sâf, samimi insanlara huzur veren güzel bir mabettir. Bu câmide bulunan insanlar, Alah'a secde ederek, namaz kılarak kulluk vazifelerini yerine getirirler. Şâir, aşağıdaki beyitte Alâk Sûresi'nin 19. âyetinin bir kısmını iktibas eder.⁴⁴ M. Hamdi Yazır, "ves'cüd" kelimesini "*Rabbînin emrine boyun eğ ve secdeye devam et*", "vakterib" kelimesini ise "*secde ile, namaz ile ve yakınlığa sebep olan diğer ibadet ve kulluk ile kulluk ederek Rabbine yaklaş.*" şeklinde açıklar.⁴⁵

43 - İskender Pala, a.g.e.s.513.

44 - Alâk Sûresi 19. Ayet; "*Secde et ve yaklaş.*"

45 - M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. IX, s.333.

Ma'bedün lillâhi ve'scüd va'ķterib târîhdür
Pür-şafâ oldu güzel câmi'i maķâm-ı asfiyâ
D/27/K.3-2

Şâir, Allah'ın aşkını isteyen insanlara seslenir, câmi'e gelmeleri için onlara çağrıda bulunur. Çünkü bu câmi', muhabbet ehli insanlar ile imân nûrunu isteyenlerin toplandığı kutsal bir yerdir:

Câmi'-i ehl-i vilâyet ma'bedu'llâhü'l-Ķadîm
Eş-şalâ ey tâlibân-ı 'ışķ-ı Mevlâ eş-şalâ
D/27/K.3-3

Ma'bedi cem'iyyeti 'îd-i sa'îd-i zâhidîn
Merhabâ ey tâlibân-ı nûr-ı imân merhabâ
D/29/K.3-31

Aşağıdaki beyitte de câmi'e gelen cemaâtın, sâlih insanlar, âşıklar, Allah dostu ve velî derecesindeki kişiler olduğunu tespit ediyoruz:

Ehl-i şevķuñ 'âlem-i envârı cây-ı Lâ-Yezâl
Meclis-i ümmet maķâm-ı ehl-i luĶ u evliyâ
D/28/K.3-14

İstanbul'un değişik yerlerinden gelen insanlar, bu câmi'de ibadet etmek isterler. Şâir câmi'e gelen bu insanları sâf, temiz suya benzetir:

Mescidi cem'iyyet-i âdem deñizidür bize
Her yañadan şu gibi şâfi akar tâlib ana
D/28/K.3-8

Namaz kılarken, başa sarık sarmak, takke giymek müstehabtır.⁴⁶ Câmi' cemaâti, başlarına ak tûlbentten sarık sarmışlardır. Namaz kılarken yapılan hareketler, deniz dalgalarına, başa sarılan beyaz sarıklar da bu dalgaların köpüklerine benzetilmiştir. Bu benzetmelerde şekil ve renk unsurları önemli bir yer tutmuştur:

Anda aķ dülbend ile yer yer cünûd-ı şâlihin
Yümn ile envâc-ı deryâ-yı şafâdur vâķı'â
D/28/K.3-10

46 - İmam Gazali, *İhyâu'ulûmi'd-din*, Tercümesi: Ahmet Serdaroğlu, İst.1974. C. I, s.493,

İncelediğimiz beyite⁴⁷ göre Süleymâniye Câmî', nice günahkâr insanın kurtuluşuna vesile olmuştur. İnsanlar bu câmî'e gelerek günahlarının bağışlanması için Tanrı'ya yalvarmışlar ve kurtuluşa ermişlerdir:

Necâtma sebeb oldu niçe güneşkârın

İki cihânda dahi ol şefî-i insândur.

D/48/K.3-13

47 - Bu beyit, Mehmet Çavuşoğlu'nun hazırladığı "Yahyâ Bey Dîvân"ı adlı eserde yoktur; aynı zâtın hazırladığı "Yahya Bey Dîvânı'ndan Seçmeler" adlı eserin 48. sayfasında yer almıştır. (S.48,K.3-13.Beyit)

B - AYASOFYA CÂMİ'İ

Ayasofya Adının Menşei: Ayasofya adının menşei hakkında Meydan Larousse'de şu bilgiler vardır: "Yeni kilise şehrin ve sarayın en büyük kilisesi olduğu için Megalo Eklesia (Büyük Kilise) diye anılmıştır. Ancak daha sonraları V.yy'dan başlayarak Teslis'in ikinci elemanı-Oğul'un niteliği olan Hagia Sofia (Kutsal Bilgelik) adını aldı ve bütün Bizans devri süresince bu adla anıldı. Türkler zamanında da Ayasofya'ya çevrildi."⁴⁸

R. Ekrem Koçu da , İstanbul Ansiklopedisi'nde şu bilgileri verir:

"Yeni kilise şehrin diğer kiliselerinden büyük olduğu için kendisine Büyük Kili-se mânâsına "Megali Ekklesia" ismi verildi. Kilise sonradan Ekânim'i Selâsenin ikinci şahsı-Oğul-un bir vasfı olan "*Thea Sofia*" ismini aldı, sonradan da Ayasofya'ya çevrildi."⁴⁹

Sanat tarihçi Semavi Eyice'nin bildirdiğine göre; "Şehrin en büyük mâbedi olan Hagia Sophia kilisesi, fetihten sonra Fâtih tarafından Ayasofya adıyla fethin sembolü olarak câmiye çevrilmiş ve ilk cuma namazı burada kılınmıştır. Ayasofya'nın ilk binası ilkçağ İstanbul'unun merkezî yerinde, birinci tepe üzerinde IV. yüzyılda ahşap çatılı bir bazilika biçiminde yapılmıştır. Genellikle bu ilk yapının I. Constantin'in (324-337) eseri olduğuna inanılırsa da yapı ancak oğlu Constantinus (337-361) zamanında bitirilmiş ve 15 Şubat 360'ta açılmıştır. Fakat 20 Haziran 404'te Patrik İoanes Khyrosostomos'un sürgün edilmesi üzerine meydana gelen ayaklanmada çıkan yangında kilise harap olmuş, II. Thedodius (408-450) binayı yeniden yaptırıp 10 Ekim 415'te tekrar ibadete açmıştır. Bu ikinci kilise de 532 yılında Nika ayaklanmasında yanmıştır. İustinianos kiliseyi tekrar yaptırarak 27 Aralık 537 günü büyük bir törenle açmıştır. Ayasofya, İstanbul'un Türkler tarafından fethine kadar bir çok kereler tamirat görmüştür. Fetihden sonra Ayasofya, usûlden olduğu üzere, şehrin en büyük kilisesi olduğu için câmi'ye çevrilmiştir".⁵⁰

Bakanlar Kurulu 24 Kasım 1934'de almış olduğu bir kararla Ayasofya Câmî'ini müzeye çevirmiş, 1 Şubat 1935 te Ayasofya Müzesi resmen açılmıştır.⁵¹

Ayasofya, câmi' olduktan sonra bazı değişikliklere uğramıştır. Minareler dikilmiş, mihrab, minber, kürsü gibi ilaveler yapılmıştır. Şu anda Ayasofyanın içinde bulunan büyük levhalar (7.5 m. çapında), Mustafa izzet Efendi tarafından yapılmıştır.

48 - Meydan Larousse, Cilt.II,s.936.

49 - R. Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, "Ayasofya mad." C.II, s.1439.

50 - Semavi Eyice, "Ayasofya mad.", TDV,İ.A,C.IV,s.207.

51 - R. Ekrem Koçu, *a.g.e.*, C.III, s.1472 .

Türk devri içinde önceleri Ayasofya'nın mozaiklerinin bir kısmı görülmekteyken bunların üzeri peyder pey örtülmüş ve XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren hepsi ortadan kaybolmuştur.⁵²

2-) Edebiyatımızda Ayasofya

1.) Onaltıncı asır şâirlerinden Tacibeyzâde Câfer Çelebi "*Hevesnâme*" adlı eserinde "*Vasf-ı Hitt-i İstanbul*" adındaki uzun manzumesinde Ayasofya Câmîni tasvîr eder.

2.) İkinci Beyazıd devri şâirlerinden Serezli Sâdi İstanbul şanında yazdığı bir gazelde büyük şehri överken ilk kaydettiği bina Ayasofya'dır.

3.) XVI. asrın büyük müverrihi ve din bilgini Hoca Sadettin Efendi de Ayasofya için bir mânzume söylemiştir.

4.) Urfalı Nâbi Ayasofya için bir gazel yazmıştır.

5.) Ayasofya, eski mizah edebiyatımıza da girmiştir. XVIII. asrın kûlhâni şâirlerinden Haşmet yazmış olduğu *Kaside-i Ramazaniyye*'de Ayasofya için bir beyit söylemiştir:

Yakamaz oldu kanâdîli neşâtı rindân
Bekleriz biz de Ayasôfiyyede küp dibini

6.) XVI. asrın şâirlerinden Nihâni sokakta rastladığı bir nevcivan için;

Bir güzel gördüm bugün ben Ayasofya'dan yana
San melekdür indi Hak emriyle dünyadan yana

beytini söylemiştir.

7.) XIV. asrın sonlarında yaşayan Çeşmî adlı bir şâir de halk söylentilerine temas ederek Ayasofya'dan bahseder.

8.) Ayasofya II. Mahmut zamanında, 1809' yılında tamir edilmişti. Bu tamir üzerine Aynî bir tarih kasidesi yazmıştır.

Enderunlu Vâsıf da bu tamir üzerine, bir tarih kasidesi yazmıştır.

52- Semavi Eyice, "a.g.m, s.208" S.Eyice her ne kadar böyle söylüyorsa da Türkler bu mozaikleri yok etmemiştir, üstünü sıvamışlardır. Bugün yapılan çalışmalarla bunların bir kısmı ortaya çıkarılmıştır.

9.) Fransız muharrirlerinden Paul Horigo, dilimize Ahmet İhsan tarafından tercüme edilen "*Rus Ateşi*" adlı romanında I. Dünya Harbi yıllarında Ayasofya'da icra edilen bir Kadir Gecesi'ni anlatır.

10.) XVII. asır ortalarına doğru Lâle Devri başında İstanbul'a, İngiliz elçisinin refikâsı olarak gelen İngiliz edibesı Lady Montague, meşhur şark mektuplarından birinde Ayasofya'yı tasvir eder.⁵³

11.) Yahya Kemal, Aziz İstanbul adlı eserinde "*sûtunların dibinde duâ ederler*" alt başlığı ile Ayasofya'da vaâz dinleyen insanları anlatır.

12.) Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'nin 1.cildinin değişik yerlerinde *Ayasofya* ile ilgili bilgiler verir.

13.) Durali Yılmaz, *Aziz Sofî* adlı romanında Ayasofya'yı anlatır. Romanın kahramanı Ayasofya'dır. Yazar *Aziz Sofî*de kahramanının umutlarını, acılarını, sevinçlerini dile getirir.

Ayasofya Câmî'i ile ilgili beyitler, şâirin Şâh u Gedâ adlı mesnevisinde geçmektedir. Şâir, Ayasofya'yı Mescid-i Aksâ'nın ikizi olarak görür ve onun dünyaca meşhur bir yapı olduğundan bahsederek, tarifini yapar:

Tev'emân-ı Mescid-i Aksâ olan meşhur-ı dünyâ Ayasofya'nun ta'rif-i latifidür
Ş.G./136/Başlık

1 -) Genel Olarak Câmî'

Ayasofya, İstanbul'un merkezî yerinde, birinci tepe üzerinde kurulmuştur.⁵⁴ O zamanki ma'bedlerin en büyüğü olduğu için fethin sembolü olmak üzere câmie çevrilmiştir. Ayasofya 1934'te müze olana kadar bir nev'i İstanbul'un Ulu Câmî'i olmuştur.⁵⁵ Aşağıdaki beyite göre bu eserin yüksekliği, gökyüzüne kadar ulaşmıştır. Ayasofya, şehrin içinde eşi benzeri olmayan bir yapıya sahiptir:

Şehr içinde *sipîhr gibi bülend*
Var durur bir *mağâm-ı bî-mânend*
Ş.G./136/547

53 - Bu maddeye kadar olan bilgiler R. Ekrem Koçu'dan alınmıştır; R. Ekrem Koçu, *a.g.e.*, "Ayasofya mad." C. III, s.1460 v.d.

54 - Cavid Baysun "İstanbul mad". M.E.B.İ.A.C.V/II,s.1149'da İstanbul'un kurulduğu tepeleri şöyle sıralar: 1-) Ayasofya (rakımı 40m.) 2-) Çemberlitaş (50m.) 3-) Beyazıt (60m.) 4-) Fâtih (60m.) 5-) Sultan Selim (50m.) 6-) Edirne-kapısı (78.5m.) 7-) Çukur-Bostan (55.6m)

55 - Semavi Eyice, *a.g.m*; s.206 .

Şehrin içindeki böyle eşsiz bir yapıya sahip eserin adı Ayasofya'dır. Şâir, aşağıdaki beyitte onun gibi güzel bir eserin bir daha yapılamayacağından bahseder. Bu kesinlik ifadesini "olmaz" fiilinden çıkarıyoruz:

Ayasofya'dur ana nâm-ı şerîf
Olmaz anun gibi maḳâm-ı latîf

Ş.G./136/548

4 - Câmî' ile İlgili Benzetmeler:

a.) **Tarla:** Aşağıdaki beyitte geçen "*harman-ı du'a*" terkihi, "*duaların çokça yapıldığı yer*" anlamında kullanılmıştır. Bu mabette yapılan dualar birbirine karışmıştır. Bundan, duaların Tanrı tarafından kabul edildiği anlamını da çıkarabiliriz.

Hâşılı *harman-ı du'*adur ol
*Mezra'-ı tât-at-ı Hudâ'*dur ol

Ş.G./137/554

b.) **Ka'be:** Bir hadiste belirtildiğine göre Kâ'be'de yapılan dualar geri çevrilmez, kabul olunur.⁵⁶ Aşağıdaki beyitte câmî', kutsallığı sebebiyle Kâ'be gibi düşünülmüştür. İhtiyacı olan insanlar bu câmî'e gelerek, dua ederler ve Tanrı'dan dertlerine deva isterler:

Sâlik-i Hakkâ Mescîd-i Akşâ
Faqrı olana *Ka'bedür* farzâ

Ş.G./137/555

c.) **Mescid-i Aksâ:** Mescid-i Aksâ eski Süleyman mâbedinin bulunduğu yerde inşa edilmiş olan câmî'in adıdır. "Müslümanların birinci kiblesi Kudüs olmuş ve bu kible, Hz. Peygamber Mekke'den ayrılmadan evvel kabûl edilmiştir".⁵⁷

Ayasofya'nın Mescid-i Aksâ'ya benzetilmesinde, câmî'in kutsallığı gözönüne alınmıştır:

Sâlik-i Hakkâ Mescîd-i Akşâ
Faqrı olana *Ka'be'dür* farzâ

Ş.G./137/555

56 - İmam Gazâli, *a.g.e.*, C.I, s.691 (El-mufaddal-el Cündî'den naklen)

57 - F. Buhl, "Kudüs mad", M.E.B.İ.A.C.VI, s.955.

d.) Şeyh: Aşağıdaki beyitte Ayasofya Câmî'si şeyhe ve zamanın ermişlerinin en büyüğüne benzetilmiştir. Bu benzetmede Ayasofya'nın büyüklüğü ve görkemli yapısı gözönüne alınmıştır: Şeyhe bağlı müridlerin dergâha gelmesi gibi, insanlar da ibadet etmek, Tanrı'ya kulluk vazifelerini yerine getirmek için câmi'e akın ederler:

Nitekim şeyh-i pâk u kûṭb-ı zamân

Ayağına akar su gibi cihân

Ş.G./136/549

e.) Cennet: Aşağıdaki beyitte Ayasofya, cennet bahçesine benzetilmiştir. Câmî'de bulunan yeşil direkler ile cennet bahçesindeki serviler arasında ilgi kurulmuştur. Bu benzetmede renk ve şekil özellikleri gözönüne alınmıştır:

Gülşen-i cennet oldu ol gûyâ

Servlerdür yeşil direkler aña

Ş.G./137/557

Cennetin sekiz kapısının olduğu ilk dönemlerden beri kabul edilegelmiştir. Ancak cehenneme ait yedi kapının mevcudiyeti Kur'ân-ı Kerim'de açıkça zikredildiği halde (el-Hicr 15/44) cennetin sadece kapılarının (ebvâb) bulunduğu ifade edilmiş ve sayıları hakkında herhangi bir işaretle bulunulmamıştır.⁵⁸ Aşağıdaki beyitte de Ayasofya Câmî'i sekiz kapısı olan cennete benzetilmiştir:

Ne 'acebdür ki bâğ-ı cennet-vâr

Ol mâkamuñ sekiz kapısı var

Ş.G./137/556

f.) Müm'in Kalbi: Câmî' ile mümin kalbi arasındaki münasebet, temizlik unsuruna dayanır. Allah'a iman etmiş insanın kalbinin temiz olması gibi, bu câmî'in de içi dışı tertemizdir:

Kalb-i mü'min gibi içi taşı pâk

Halka-i bâbı çenber-i eflâk

Ş.G./138/566

58 - Bekir Topaloğlu, " Cennet mad." TDV, İ.A, C.VII, s.378.

3 -) Ayasofya Câmî'i ile İlgili Mimari Unsurlar

a.) **Yüksekliği:** Ayasofya Câmî'inin kubbesinin zeminden yüksekliği 55.6m, kubbenin çapı ise 33 metredir.⁵⁹ Evliyâ Çelebi, Ayasofya'nın yüksek bir tepe üzerinde gökyüzüne baş uzatmış muazzam bir bina olduğunu söyler.⁶⁰ İncelediğimiz beyitte de Ayasofya'nın yüksekliğinin, gökyüzüne kadar ulaştığını, bu yüzden şehir içinde eşsiz bir yapıya sahip olduğunu görürüz:

Şehr içinde *sipîhr* gibi *bülend*
Var durur bir makâm-ı bî-mânend
Ş.G./136/547

b.) **Kubbesi:** Ayasofya'nın kubbe çapı çapı 33m, kubbe iç yüksekliği ise 13.8 metredir.⁶¹ Ayasofya müze haline getirilmeden evvel, bütün islam âleminin en büyük camilerinden biri idi.⁶² Evliyâ Çelebî de Ayasofya'nın kubbesinden bahsederken benzeri bir kubbenin daha yapılamadığını kaydeder.⁶³ Aşağıdaki beyitte Ayasofya Câmî'i şeyh olarak hayal edilmiş, câmî'in kubbesi de bu şeyhin tâcı olmuştur:

Halk-ı 'âlem duâsına muhtâc
Kubbeden var başında bir ulu tâc
Ş.G./136/550

Aşağıdaki beyitte dünya sedefe, yuvarlak ve büyük olan Ayasofya'nın kubbesi de sedefin içindeki inciye benzetilmiştir. Bu beyitte Ayasofya'nın kubbesinin ne kadar değerli olduğuna şahit olmaktayız:

Kubbe-i a'zamı müdevverdür
Şadef-i 'âlem içre *gevherdür*
Ş.G/137/560

c.) **Eyvânı:** Eyvân, sâyeban ve çardak şeklinde yapılmış sütunlu, direkli veya kemerli bina kısımlarına verilen addır.⁶⁴ Eyvânların üzerindeki kemerler ile secde etmiş insan arasındaki münâsebet, şekil benzerliği sebebiyle kurulmuştur.

59 - K.Süssheim, "Ayasofya mad." M.E.B.İ.A.C.II,s.48.

60 - Evliya Çelebi, *Seyahât-nâme*, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman C. I,s.128.

61 - K. Süsheim, *a.g.m.*,s.48.

62 - K. Süsheim, *a.g.m.*,s.47,

63 - Evliya Çelebi, *a.g.e.*,s.128.

64 - M.Zeki Pakalın, *a.g.e.C.I*,s.41.

Getürür ehl-i hâleti vecde
Tâk-ı eyvânı eylemiş secde

Ş.G./136/551

d.) Minare: Şu anda Ayasofya'da bulunan dört minare'nin yapım tarihleri hakkında kaynaklarda değişik bilgiler verilmektedir. A. Müfid Mansel, 4 minareden birinin Fâtih zamanında, kuzey-batı köşesindeki minarenin II. Beyazıd devrinde, batı cephesindeki kalın iki minarenin ise II. Selim devrinde Mimar Sinan tarafından inşa edildiğini belirtir.⁶⁵ Semavi Eyice ise Ayasofya'nın güney-batı köşesindeki tuğla minarenin II. Beyazıd döneminde, güney-doğu köşesindeki yivli minarenin II. Selim zamanında, kuzeydeki iki minarenin ise III. Murad devrinde Mimar Sinan tarafından yapıldığını belirtmektedir.⁶⁶

Şâh u Gedâ adlı mesnevinin yazıldığı tarihte ⁶⁷ Ayasofya'nın iki minareye sahip olduğunu aşağıdaki beyitte görmekteyiz. Kuvvetle ihtimaldir ki bu iki minare-A. Müfid Mansel'in verdiği bilgilere göre, biri Fâtih zamanında diğeri ise II. Beyazıd zamanında yapılmış olan minarelerdir. Bu mesnevi 1536-37 yılları arasında yazıldığı için, A. Müfid Mansel'in vermiş olduğu bilgileri - en azından ilk iki minarenin yapılmış olduğu dönemler hakkındaki bilgileri - doğru kabul ediyoruz. Câmi'in iki minaresi ile dua eden insan eli arasındaki ilgi şekil benzerliğine dayanır. Dua eden insan, ellerini dirseklerinden itibaren havaya doğru kaldırır; minareler de göğe doğru yükselmektedir:

Oldı iki menâresi meşelâ
Hadd-i zâtında iki dest-i du'â

Ş.G./137/553

e.) Kapı Halkası: Ayasofya'da bulunan kapı halkaları ile feleğin katları⁶⁸ arasında ilgi kurulmuştur. Bu ilgi, feleğin kat kat tabakalardan meydana geldiği inancına dayanır:

Kalb-i mü'min gibi içi taşı pâk
Halka-i bâbı çenber-i eflâk

Ş.G./138/566

65 - A. Müfid Mansel, "Ayasofya mad" (ilaveler kısmı) M.E.B.İ.A. C..II,s.55.

66 - Semavi Eyice, a.g.m., s.208.

67 - M. Çavuşoğlu Şâh u Gedâ'nın yazıldığı yılı, 943'ten 1-2 yıl sonradır diye verir. (943 ise 1536-1537 yıllarına tekabül eder.) M. Çavuşoğlu, "Yahya Bey mad", M.E.B.İ.A.C. XIII,s.346.

68- Eski yıldız bilimine göre felekler dokuz kat tabakadan meydana gelmiştir. İlk yedi felekte gezegenlerin, sekizinci felekte sabit yıldızların, dokuzuncu felekte ise içinde hiç bir şey bulunmayan ve bütün gökleri kaplayan felek-i atlas'ın olduğuna inanılırdı.

68- A.Talat Onay, E.T.Edebiyatında Mazmunlar, s.166.

f.) **Sütunlar:** Ayasofya'da bulunan duvarlar, yerden kemerlerin başlangıcına kadar yeşil teselya mermerinden yapılmış uzun şeritleri ile kaplıdır.⁶⁹ Mâbedde 107 tane sütun vardır. Bunların 40 tanesi aşağıda, 67 tanesi ise yukarıdadır.⁷⁰ Bu sütunlar değişik yerlerden getirilmiştir.⁷¹

Beyitte geçen "*sumaki sütun*" kelimesi, ebrûlu, gayet sert, parlak ve değerli bir taş mânâlarına gelmektedir.⁷²

Aşağıdaki beyitte Ayasofya'da bulunan bu sütunların çok kıymetli oldukları, anlatılmak istenmiştir. Bu sütunların değerinin altın ağırlığında olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca câmide bulunan yeşil direkler, renkleri ve şekilleri itibariyle cennet bahçesindeki selvi ağaçları gibi düşünülmüştür:

Vardur anda nice *sûmakî sütûn*

Kıymeti oldu ağırı *altûn*

Ş.G./138//563

g.) **Kandiller:** Bugün Ayasofya 'yı süsleyen kandiller 1847 tarihinden sonra konulmuştur. Sayıları çok olup, biçim itibarı ile birbirlerinin aynıdır. Kubbeden aşağı sarkan kandil, kandillerin hem en büyüğü, hem de en gösterişli olanıdır. Alt katta bulunan kandiller ise altın yıldız ile boyalıdır.⁷³ Ayasofya'da 1847 tarihinde yapılan tamirden önce 1717'de Sultan III. Ahmet zamanında konulmuş, sekiz köşeli, sâde, fakat mâbedin âzâmatı ile ahenkli büyük bir top kandil vardı.⁷⁴ III. Ahmet tarafından mâbede konan bu top kandilin çevresinin uzunluğu 30 metreyi bulduğunu, yerden üç metre yükseklikte olduğunun ve üzerinde 600 tane kandilin mevcut bulunduğunu, Azâde Akar bize bildirmektedir.⁷⁵

69- A.Müfit Mansel, *a.g.m.*, s.54.

70- K.Süsheim, *a.g.m.*, s.48.

71- "Mısır'da Heliopolis'ten sekiz büyük kırmızı porfir sütun, Batı Anadolu'da Efessos'ta Artemis Mâbedinden, Kuzikos ve Suriye'de Baalbek'ten sütunlar getirildiği gibi başka yerlerde de değişik cins ve renklerde mermerler alınmıştır. S.Eyice, *a.g.m.*, s.207.

72- F.Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lugat*, s.1155.

73 - Azâde Akar, "Ayasofya'da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair bir Araştırma", *Vakıflar Dergisi*, sayı.IX, s.283.

74 - R. Ekrem Koçu, *İstanbul Ans*, " Ayasofya mad". C.III s.1446.

75 - Azâde Akar, *a.g.m.*, s.283, (Yazar bu bilgiler için Sonata Sophi a-Lethaby and Swainson (s.120-121) adlı eseri kaynak göstermektedir.)

Yukarıda belirtildiği gibi bu top kandil, 1847 tarihinde yapılan tamirde kaldırılmış ve günümüzdeki kandiller konulmuştur. Eski kandillerden tek bir örnek bile kalmamıştır.⁷⁶ Kanunî Sultan Süleymân devrinde, Budin'in fethi üzerine oradaki baş kili-seden alınan tunç şamdanlar, üzerine manzum bir kitâbe yazılarak 1526'da Ayasofya'da mihrabın iki yanına yerleştirilmiştir.⁷⁷

Câmi'i aydınlatmak için kullanılan kandiller ile lâle ve nergis çiçekleri arasında kurulan münasebette, bu çiçeklerin renkleri ve şekilleri gözönüne alınmıştır. Aşağıdaki beyitte, câmi'i aydınlatan kandillerin sarı renkte ışık saçtıklarını da tesbit edebiliriz:

Anda kandiller yanar par par

Saru lâleyle nergîse benzer

Ş.G./137/558

h.) Kemerler: Câmi'in içinde, sütunlar arasında bulunan kemerler ile secde etmiş insan arasındaki şekil benzerliği, kemer-secde etmiş insan hayaline sebep olur. Câmi'in kutsallığı sebebiyle vecde gelen kemerler, Hakk'a secde etmiş gibi dururlar:

Hâlet-i zühnd ile gelüp verde

Hakk'a itmiş kemerleri secde

Ş.G./138/561

1.) Kürsü: Kürsü, oturulacak yüksekçe yer, taht, sedir, arşın altında bir tabaka-i semâ mânâlarına gelmektedir.⁷⁸ Şu anda Ayasofya'da bulunan ve XVII. asırda Sultan IV. Murâd tarafından yaptırılan vâiz kürsüsü Türk klasik taşçılık sanatının en güzel örneklerinden birisidir.⁷⁹ Hükemâ felsefesine göre sekizinci feleğe kürsi, dokuzuncu feleğe de arş denir.⁸⁰ İbn-i Abbas, Arş için, yüksekte olan idare merkezi açıklamasını yapmaktadır.⁸¹

Aşağıdaki beyitte câmi'de bulunan kürsüler, yücelikleri ve kutsallıkları sebebiyle mevlâ'nın arşı gibi düşünülmüştür:

Kürsîler anda 'arş-ı Mevlâ'dur

Minberi sidre-i mu'allâdur

Ş.G./138/567

76 - R. Ekrem Koçu, *istanbul Ans.*, a.g.m, C. III, s.1454.

77 - Semâvi Eyice, *a.g.m*, s.208.

78 - Şemsettin Sâmî, *Kâmus-ı Türki, Der - saadet*, 1317, s.1157.

79 - Azâde Akar, *a.g.m*, s.281.

80 - İskender Pala, *a.g.e*, s.105.

81 - Metin Akar, *a.g.e*, s.298.

i.) **Minber:** Minber, câmilerde hâtibin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli kürsünün adıdır.⁸² Şu anda Ayasofya'da bulunan minber, III. Murad zamanında yapılmıştır.⁸³

Sidre 6. kat semâdadır. Yerden yükseltlen şeyler ancak oraya kadar varabilir.⁸⁴ Sidre beşer bilgisinin son hududur.⁸⁵ Sidre-i muâlla terkibi ile câmi'de bulunan minberin yüksekliği ve kutsallığı anlatılmak istenmiştir:

Kürsiler anda 'arş-ı Mevlâ'dur

Minberi sidre-i mu'allâdur

Ş.G./138/567

j.) **Mahfil:** Mahfil, büyük câmi'lerde hükümdarlara veya müezzinlere ayrılmış etrafı parmaklıklarla çevrili yerin adıdır.⁸⁶ Bugün mâbette iki tane hünkâr mahfili mevcuttur. Birincisi, eski hünkâr mahfili diye adlandırılan, mihrabın soluna tesadüf eden dehlizin içidir. XIX. asrın ortalarında ilâve edilen bugünkü hünkâr mahfili ise Fossati tarafından yapılmıştır.⁸⁷ III. Murad bugün kubbeyi tutan fil ayaklarının önünde duran 4 mahfil inşa ettirmiştir ki bunların en büyüğü müezzinler mahfili olarak kullanılırdı.⁸⁸ Aşağıdaki beyitte mahfil sedefe, mahfilde ibadet eden padişah da sedefin içindeki inciye benzetilmiştir. "Dürr-i yetim" ibâresi ile Kânunî ve ondan önceki Osmanlı padişahları kastedilmiştir:

Mahfili virdi ol maķâma şeref

Nice *dürr-i yetime* oldu *sade*f

Ş.G/138/569

82 - Ferid Develioğlu, *a.g.e*,s.776.

83 - Semavi Eyice, *a.g.m*, s.208; Azâde Akar,*a.g.m*,s.279.

84 - Metin Akar, *a.g.e*,s.57.

85 - İ. Pala, *a.g.e*,s. ,440.

86 - F. Develioğlu, *a.g.e*,s.676.

87 - Azâde, Akar, *a.g.m*,s.280.

88 - A. Müfid Mansel, *a.g.m*. M.E.B.İ.A.,C. II, s.50.

6.) Cami'de Bulunan İnsanlar

a.) Genel Olarak Cemaât

Câmi'de bulunan insanlar, câmi'in kutsallığı ve büyüklüğü sebebiyle vecde gelecek Allah'a secde ederler:

Getürür *ehl-i hâleti* vecde
Tâk-ı *eyvânı* eylemiş secde
Ş.G./136/551

Mescid-i Aksâ ve Kâ'be müslümanlarca kutsal sayılan ma'bedlerdir. Aşağıdaki beyitte bu kutsal yerlerde ibadet edenler ile Ayasofya Câmi'inde ibadet eden müslümanlar eşdeğer tutulmuştur:

Sâlik-i Hakk'a *Mescîd-i Akşâ*
Fakr-ı olana *Ka'bedür* farzâ
Ş.G./137/555

Aşağıdaki beyitte câmi'de bulunan insanlar, başlarına beyaz takke giymişlerdir. Câmi bahçeye, cemaâtin başlarına taktığı takkeler de bu bahçedeki beyaz güllere benzetilmiştir. Takke ile beyaz gül arasında kurulan ilgide renk ve şekil benzerliği söz konusudur:

Müminün başı üzre *destârı*
Ak güliyle bezer ol *gül-zârı*
Ş.G./137/559

Aşağıdaki beyite göre insanlar ibadet etmek için Şehrin değişik yerlerinden Ayasofya Câmi'ine akın ederler; Câmi' şeyhe, cemaât da şeyhin dergahına giden müridlere benzetilmiştir:

Nitekim Şeyh-i pâkü kûb-ı zamân
Ayağına *aķar* su gibi *cihân*
Ş.G./136/549

İncelediğimiz beyite ,insanlar ve melekler yanyana saf durarak namaz kılmakta ve Allah'a ibadet etmektedirler:

Apuñ içinde şanki *ins ü melek*
Turdu saf saf namâza cümle direk
Ş.G./138/562

Ka'be gibi kutsal olan bu câmi'de Alah'ın kalamı olan âyetler okunur. Okunan bu Hak sözlerini cemaât sıdk içinde dinler:

Oluban Ka'be-veş 'ibâdet-gâh

Okınur âyet-i Kelâmu'ullâh

Ş.G./139/571

Kürsiler ol yaña dönüp yüzini

Şıdk ile dînler anda Hâk sözini

Ş.G./139/571

b) Hatîb: Aşağıdaki beyitte cuma günü hutbe okumak için minbere çıkan hatîb ile gökyüzüne yükselen Hz. İsa arasında benzerlik kurulmuştur. Güzel hutbe okuyan hatîb Hz. İsa'ya benzetilmiştir. Bu beyitten câmideki minberin ne kadar yüksek olduğunu da tesbit ediyoruz.

Cum'a günü çıkar hatîb-i faşîh

'Azm ider âsumâna şanki Mesîh

Ş.G./138/568

c) Hâfızlar: Mahfilde oturan hâfızlar o kadar güzel Kur'an okurlar ki, herkes onları âşiyânda öten bülbüllere benzetilir. Mahfil şekli itibariyle âşiyâna, hafızlar da güzel sesleri sebebiyle bülbüllere benzetilmiştir.

Mahfil üstünde hûb hâfızlar

Âşiyânında bülbüle beñzer

Ş.G./138/570

C - EYYÛB SULTÂN TÛRBESİ

1-) TÛrbe Hakkında Genel Bilgiler

Ebâ Eyyûb El-Ensâri Hazretlerinin (ö.672) yattığı tÛrbe, İstanbul'un TÛrkler tarafından fethinden bu yana İslâm âleminin en çok ziyaret ettiği makamlardan birisi olmuştur.⁸⁹ Ebâ Eyyûb El-Ensârî ilk müslümanlardan ve Ensârdandır. Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettiği zaman 7 ay onun evinde misafir olarak kalmış, savaşlarda ordu komutanı sıfatıyla Hz. Peygamber'in alemdârı olmuştur. Hicretin 49.yılında İstanbul muhasarasında şehit edilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra, Şeyh Akşemseddin tarafından kabri bulunmuş 863 (1458-59) tarihinde de tÛrbesi inşa edilmiştir.⁹⁰ 1923 senesinde kapatılan tÛrbe, 1.10.1950'de tekrar halkın ziyaretine açılmıştır.⁹¹

Aşağıdaki beyitten, Eyyûb Sultân Hazretleri'nin kabrinin bulunduğu tÛrbeyi müslümanların her zaman ziyaret ettiğini öğreniyoruz. Burası, müslümanlarca Ka'be gibi kutsal sayılmıştır:

*Ziyâretgâh-ı ümmetdür rıyâz-ı ravzası dâyim
Kapusı Ka'be gibi rahmet-i insâna maksemdür
D/139/m.2/-I-3*

Evliyâ Çelebî'nin yazdığına göre, Akşemseddin Hazretleri Eyyûb Sultân'ın kabrini bulmuş ve << Müjdeler olsun beyim! Resüllahın bayraktarı Ebâ Eyyûb Ensâri burada gömülüdür.>> diyerek Fâtih'e müjdeyi vermiştir.⁹² Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinde misafir olarak kaldığı ev Eyyûb Sultan Hazretleri'nin evi idi. Şâir bu vâkıya telmihte bulunur;

*Buradur âhîr-i 'ömrinde cây-ı rahmet-âbâdı
Elif-veş Aḥmed-i Muḥtâra bir yâr-ı muḥaddemdür
D/139/m.2-I-6*

Süheyl Ünver'in bildirdiğine göre, Eyyûb Sultân'ın tÛrbesini ziyaret eden halk, kendilerini âdeta Medine'de⁹³ Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmiş gibi mutlu sayarlar. Aşağıdaki beyite göre insanlar bu tÛrbeye gelerek, Allah'tan yardım talep ederler. Eyyûb Sultan Hazretleri'nin yüzü suyu hürmetine, istediklerini elde ederek giderler. Aşağıdaki beyit ayrıca tÛrbenin manevî değerini de ortaya koymaktadır:

89- R. Ekrem Koçu, *a.g.e*, C. X, s.5466.

90- A. Süheyl Ünver, *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri* İst. 1953, s.31.

91- A. Süheyl Ünver, *a.g.e*, s.34.

92- Evliyâ Çelebi, *a.g.e*, s.307.

93- Süheyl Ünver *a.g.e*, s.35.

Ta'âllâh ne 'âlî ravzadur kim gelse bir ednâ
Teveccüh eylese yüz vech ile makşûdu hâşıldır.
D/140/m.2/-II-5

Bu dünyadaki herkes gibi sultan ve devrişlerin yolu da "ecel boğazına uğrar", yani ölürler. Evliyâ mezarları insanlara yol gösterici, onlara ölümü hatırlatıcı bir özelliğe sahiptir:

Ecel derbendine uğrar yolu Sultân u dervîşün
Mezâr-ı evliyâ ibret-nümâdur halka ey Yahyâ
D/141/m.2/V-3

2.) Eyyûb Sultan Türbesinin Mimarı Özellikleri:

a) Kubbe: Eyyûb Sultan türbesi, Fâtih Sultân Mehmet zamanında yapılmıştır. Değişik zamanlarda yapılan ilâvelerle günümüzdeki şeklini almıştır.⁹⁵ Aşağıdaki beyitten, bu türbenin kubbesinin, manevî özelliğinden dolayı olsa gerek, gökyüzüne kadar ulaştığını, yüceler yücesi bir mevkide olduğunu tesbit ediyoruz. Bu beyitte ayrıca türbenin büyüklüğü ve kutsallığı da anlatılmak istenmiştir:

Felekdür türbesinüñ kubbesi eve-i mu'allâda
Vücûdî gün gibi ol kubbeye bir nûr-ı a'zamdur
D/139/m.2/I - 4

b-) Kandiller: Evliyâ Çelebi, Eyyûb Sultân türbesinde bulunan kandiller hakkında şu bilgileri verir.: "Dört tarafında gümüş ve altın şamdanlar, kandiller vardır. Adam boyunda olan yaldızlı şamdanlar üzerinde ışıklı kâfurlar mevcuttur. Buhurdan ve çeşitli klabdan ile dolu, mübarek bir kabîrdir."⁹⁶ Şu anda türbede bulunan daire şeklindeki kandillikte asılı duran, çeşitli şekillerdeki 36 tane buhurdan ve zembereğe III. Sultan Ahmet tarafından türbeye konulmuştur.⁹⁷ Mezarın baş ve ayak ucunda bulunan büyük gümüş şamdanlar ise Sultan İbrahim tarafından yaptırılmıştır.⁹⁸ Aşağıdaki beyitte türbede bulunan kandiller ile tesbih taneleri arasında kurulan ilgide, kandillerin şekilleri gözönüne alınmıştır. "Nûrdan tesbih" ibaresi ile kandillerin çokluğu ve aydınlığı kastedilmiştir:

94- İ. Pala, a.g.e, s.56.

95 Sühyl Ünver, a.g.e, s.32 .

96- Evliya Çelebi, a.g.e, C. I, s.208 .

97- R.Ekrem Koçu, a.g.e, C.X, s.67 .

98- R.Ekrem Koçu, a.g.e, C.X, s.66 .

Kanâdil-i mezârin nûrdan tesbîhe beñzetdüm
Felekde dest-i şevk ile melekler döndürür anı

D/141/m.2/IV-4

Çemen gök yüzüdür güyâ ki gülzâr-ı mezârında
Mu'ayyen 'ayn-ı 'uşşâkuñ nücûm-ı eşki şebnemdir

D/139/m.2/I - 5

İncelediğimiz beyitte Eyyûb Sultân'ın yattığı türbe civarı ve bu civarda yaşayan insanlar övülür. Eyyûb Sultân Câmî'i, veli derecesindeki insanların karar kıldığı kutsal bir mevki olarak düşünülür.

Zihî meşhed zihî merķad zihî mabed zihî maķşad
Maķâm-ı Hızır u İlyâs u maķarr-ı evliyâdur bu

D/149m.2/III-4

Aşağıdaki beyitten öğrendiğimize göre Eyyûb Sultân Hazretleri, bu dergâha gelen herkesi kabul eder, onlara doğru yolu gösterir.⁹⁹

Bu dergâhuñ kabûlîdür o kim irşâda kâbildür
Cihânda cânı dilden dil dili medhine kâyildür

D/139/m.2/II-1

Eyyûb Sultân (Hz)'leri Hz. Peygamberin dostu olmuş bi insandır. O, öyle büyük bir dosttur ki misafirleri, ziyaretçileri hiç eksik olmaz:

Mücâvirden müsâfirden degüldür gûşesi hâlî
Zihî şâh-ı vilâyet kim kesilmez ehl-i dîvânı

D/141/m.2/IV-2

Şâir, bu türbeyi kaynağı ihsan olan bir ocak düşünmüştür. Bu beyitte türbenin manevî özelliği de ön plana çıkmaktadır:

Cihân tırdukça tırsun Pâdişâh-ı Âl-i 'Osmâni
Ki ihyâ eylemişdür bu mekân-ı kân-ı ihsânı

D/141/m.2 /IV - 1

99- Burada şu hadisi hatırlıyoruz: "Benim ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz" *Keşfü'l-Hafâ*, Lübnan 1351, C.1, s.132.

3-) Türbe ile İlgili Benzetmeler:

a-) Kapı-Ka'be: Aşağıdaki beyitte geçen "kapu" kelimesi ile önünde duâ edilen "hâcet kapısı" kastedilmiştir. İnsanlar bu kapının önüne gelerek Tanrı'ya yalvarırlar, O'ndan rahmet dilerler. Türbenin kapısı kutsallığından dolayı Ka'beye benzetilmiştir.:

Ziyâretgâh-ı ümmetdür rıyâz-ı ravzası dâyim
Kapısı Ka'be gibi rahmet-i insâna makşemdür
D/139/m.2/I - 3

b) Kubbe - Felek: Türbenin kubbesi şeklinden dolayı yuvarlak ve büyük olan feleğe yani gökyüzünü benzetilmiştir. Kubbe, felek (gökyüzü) olarak düşünüldüğü zaman, Eyyûb Sultân'ın vücudu da büyük nurlar (ışıklar) saçan güneşe benzetilir. Eyyûb Sultan saçmış olduğu ışıkla çevresini aydınlatmaktadır.:

Felekdür türbesinüñ kubbesi evc-i mu'allâ da
Vücûdî gün gibi ol kubbeye bir nûr-ı a'zamdur
D/139/m.2/I - 4

c) Çimen - gökyüzü: Mezarlar toprağın altında bulunur. Çimen de toprağın üzerindeki, bitkilerdir. Şâir, aşağıdaki beyitte çimenleri, gökyüzüne benzetir. Yalnız gökyüzünün rengi mavi, çimenin rengi ise yeşildir. Beyitte gökyüzünün yeşil renkte düşünüldüğünü, türbenin içinin yeşil çinilerle donatılmış olmasına bağlayabiliriz. Çimenin üzerindeki şebnemler de şekilleri ve parlaklıkları sebebiyle gökyüzündeki yıldızlara benzetilir.

Çemen gök yüzidür güyâ ki gülzâr-ı mezârında
Mu'ayyen 'ayn-ı 'uşşâkuñ nücûm-ı eşki şebnemdür
D/139/m.2/I - 5

d-) Kân-ı İhsan: Aşağıdaki beyitte türbe, kutsallığından dolayı, bol bol ihsân dağıtılan bir makam olarak zikredilmiştir. Şâir, ayrıca bu türbeyi onaran Kanunî'ye de uzun ömürler temenni eder:

Cihân turdukça dursun pâdişâh-ı Âl-i 'Osmânî
Ki ihyâ eylemişdür bu mekân-ı kân-ı ihsânı
D/141/m.2/IV-1

e-) Dîvân (Huzur): Türbenin bulunduğu yer pâdişâh divanına, yani huzura benzetilmiştir. Pâdişâhın divanında insanların eksik olmaması gibi, Eyyûb Sultân'ın huzurunda da ziyâretçiler eksik olmaz:

Mücâvirden müsâfirden degüldür gûşesi hâli
Zihî şâh-ı vilâyet kim kesilmez ehl-i dîvânı

D/141/M.2/IV-2

f-) Deniz: Değişik yerlerden doğan ırmak ve nehirler sonunda denize, dökülürler. Aşağıdaki beyitte de Eyyûb Sultân'ın türbesi denize, türbeyi ziyarete gelen insanlar da nehirlerle benzetilmiştir. Yine bu beyitten, ziyaret etmek için insanların akın akın bu türbeye geldiklerini tesbit ediyoruz:

Muht-i bahr-i vahdetdür dili var her vilâyetden
Akıtdı kendüye enhâr-veş efrâd-ı insânı

D/141/m.2/IV-3

Aşağıdaki beyite göre, Eyyûb Sultân'ın huzurunda hiç insan eksik olmaz. İnsanlar devamlı surette onun türbesini ziyaret ederler:

Mücâvirden müsâfirden degüldür gûşesi hâli
Zihî şâh-ı vilâyet kim kesilmez ehl-i dîvânı

D/141/m.2/IV - 2

g-) Kandil-tesbih: Aşağıda beyitte türbeyi aydınlatan kandiller, tesbih tanelerine benzetilmiştir. Kandillerin şekli ve saçtığı ışıklar "nûrdan tesbîh" hayâline sebep olmuştur:

Kanâdîl-i mezârın nûrdan tesbîhe beñzetdüm
Felekde dest-i şevk ile melekler döndürür anı

D/141/M.2/IV-4

4-) Türbeyi Ziyaret Eden İnsanlar:

Aşağıdaki beyitten öğrendiğimize göre, Eyyûb Sultân'ın her yerle irtibatı vardır. Denizin değişik yerlerde doğan nehirleri sonunda bünyesinde birleştirmesi gibi, bu türbe de Eyyûb Sultân'ı seven insanları biraraya toplar. Türbe bu haliyle birlik denizi olarak düşünülür:

Muht-i bahr-i vahdetdür dili var her vilâyetden
Akıtdı kendüye enhâr-veş efrâd-ı insânı

D/141/m.2/IV - 3

D - KIRKÇEŞME SUYU

Yahyâ Bey Dîvânı'nın 34. sayfasında yer alan 5 numaralı kaside Kânunî'ye sunulmuştur.¹⁰⁰ Bu kâsidede şehre getirilen sudan ve su yollarından bahsedilir. İsim vermeden zikredilen bu suyun -tarihte- *Kırkçeşme su yolları* diye anılan büyük bir su projesi olduğu kanaatindeyiz. Kanunî zamanında İstanbul'un nüfusu artmış ve su ihtiyacı karşılanamaz hale gelmişti.¹⁰¹ Evliyâ Çelebi'nin yazdığına göre, İstanbul halkı bir içim suya muhtaç olup tuzlu kuyulardan su içmek mecburiyetinde kalmış ve pek çok sıkıntı çekmiştir.¹⁰² Aşağıdaki beyit bu bilgileri doğrular niteliktedir:

Şusuz kalırdı ezel her yetîm ü merd-i ğarîb

Kaçan ki devr-i zemânüñ olurdu bührânı

D/36/K.5-20

Kânunî, Kırkçeşme su yollarını kendi vakfı olarak yaptırmıştır.¹⁰³ Bu tesisler 50.054.207 akçeye mal olmuştur. Kırkçeşme su yolları sarf olunan para ile yapılan işin hacmi bakımından, Sinan'ın gerçekleştirdiği en büyük eserdir.¹⁰⁴ Aşağıdaki beyitte bu su yolları için Kânunî'nin bütün varını yoğunu ortaya koyduğunu tesbit ediyoruz:

Menâl ü mâlini seyl itdi fî-sebîli'llâh

Bu selsebîl için ol pâdişâh-ı 'Osmânî

D/36/K.5-21

Kânunî, şehrin susuzluğunu gidermesi için Mimar Sinan'ı görevlendirmiştir. Sinan, Belgrad Ormanlarından su getirmek için araştırmalar yapmış, oradaki suyun İstanbul'a getirilmesinin mümkün olacağını tesbit ettikten sonra bu tesislerin çok büyük paraya malolacağını Kanunî'ye bildirmiştir.¹⁰⁵ Evliyâ Çelebi'nin yazdığına göre Sinan bu suyu getirebilmek için altın keselerinin uç uca dizilmesi gerektiğini Kânunî'ye anlatmış, Kanunî de eğer bu sular İstanbul'a gelecekse buna razı olacağını Sinan'a bildirmiştir.¹⁰⁶ 1554 yılında yapımına başlanmış 1563'te bitirilmiştir. 1563'te sel felaketinde yıkılan kemerler onarılarak 1564 yılında tekrar hizmete girmiştir.¹⁰⁷

100Yahya Bey Divânı, Hızr. Mehmet Çavuşoğlu, İst,1977 s. 34,

101 Kâzım Çeçen, *İstanbul'da Osmanlı Devri Su Tesisleri*, s. 51,

102 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, C.I, s.116, Üçdal neşriyat, İst, 1986.

103 Kâzım Çeçen, *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*, İSKİ yayın., İst. 1988, s.34,

104 Kâzım Çeçen, *Kırkçeşme Tesisleri*, s. 48.

105 Kâzım Çeçen, *a.g.e*,s.34,

106 Evliyâ Çelebi, *a.g.e*,C.I, s. 116■

107 Kâzım Çeçen, *a.g.e*, s. 34.

Kırkçeşme tesislerinde irili ufaklı 33 tane su kemeri yapılmıştır.¹⁰⁸ Kemerler vasıtasıyla kubbeler(maksem)'e gelen su, şehrin değişik yerlerine dağıtılmıştır. Bu kubbelerden birisi de Ayasofya'da idi. Mimar Sinan, 1568-69 tarihli tevzi defterinde Ayasofya kubbesi ile ilgili olarak olarak şu bilgileri verir: "*Ayasofya Çarsusunda olan maksemden Saray-ı âmirede olan Kuşhane'ye varınca verilen sular'dır.*" *Mezkûr Ayasofya çarşusunda olan maksemden tabib Hamonoğlu evi kurbünde bina olunan çeşmeye varınca verilen sulardır.*¹⁰⁹

Aşağıdaki beyitte "*Ayasofya suyu*" ibaresi ile yukarıda zikredilen "*Ayasofya maksemi*" kastedilmiş olabilir. Şâir, Ayasofya mahallesinde sâlih insanların oturduğunu, bu yüzden buraya verilen suların artırılması gerektiğini vurgulamıştır. Belki de Yahyâ Bey de bu mahallede oturuyordu:

Ziyâde kıl *Ayaşofya şuyını* sultânım
Maḥalle-i şulahâdur ö Ka'be-i şânî
D/38/K-5-46

Kırkçeşme isale galerilerinin uzunluğu 55.374 metredir.¹¹⁰ Kırkçeşme tesislerinin isale hatlarının surlar dışında kalan bölümü 432 yıldan beri sürekli çalışmaktadır.¹¹¹ Tesislerin bu kadar uzun bir süreden beri - hâlâ- çalışır durumda olması, Kanûî'nin ne kadar büyük bir eser meydana getirdiğinin ispatıdır. Aşağıdaki beyit, bu tesislerin büyüklüğünü ve önemini ortaya koymaktadır. Şâir böyle bir eseri "*ne kimse gördü ne kimse işitti*" diyerek projenin büyüklüğünü anlatmaya çalışmıştır:

Ne kimse gördi ne kimse işitti ve'l-hâşıl
Bunun gibi ḥasenât ehli şâh-ı devrânı
D/37/K.5-34

108- Kâzım Çeçen, Kırkçeşme Tesisleri, s.51.

109- Kâzım Çeçen, a.g.e,s.171 .

110- " " " s.51 .

111- " " " s.52 .

Kırkçeşme Bentlerinin dağılma kolları şunlardır:

1) Eyüb 2) Zal Mahmut 3) Ayvansaray 4) Eğrikapı 5) Yedikule 6) Sarıgözel
7) Yeni Câmî'i 8) Tahtakale 9) Hocapaşa 10) İshakpaşa 11) Ahırkapı 12) Sultan
Ahmet 13) Topkapı Sarayı 14) Ayasofya 15) Galibpaşa 16) Kumkapı 17) Aksaray
18) Çukurçeşme 19) Koska 20) Azablar¹¹²

Aşağıdaki beyite göre, Kırkçeşme suyu her tarafa yayılmış, her eve girmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz bilgiler ışığında bu beyit daha iyi anlaşılmaktadır. Bu su yolları vasıtasıyla şehrin her yerine su dağıtılmıştır:

Ne *nehr* olur bu ki her *hâne*ye *duhûl* eyler
Mişâl-i şa'ş'a-i âfitâb-ı nûrânî

D/35/K.5-6

112- İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, ist.1943, C.I, s.IX,

Kırkçeşme Su Yolları

1) Genel Olarak Kırkçeşme Suyu;

Aşağıdaki beyite göre, Kırkçeşme suyu saf ve temizdir. Şâir, su kemerleri vasıtasıyla şehre ulaşmayan, insanların hizmetine sunulmayan suyu, başı boş gezen sofulara benzeti.

Bu *âb-ı şâfi* gibi *şôfiyâ* şafâvet ile
Müsebbihâna karış gezme *râh-ı yabanı*
D/35/K.5-9

Aşağıdaki beyite göre Kırkçeşme su yolları vasıtasıyla İstanbul'a gelen suyun, bütün insanların vücutlarını ihyâ ettiğini onları susuzluktan kurtardığını tesbit ediyoruz:

Cihanda 'ayn-ı 'ayân ile görmeyen görsün
Vücûdî 'âlemi ihyâ idici *su'bânı*
D/36/K.5-16

Şehre gelen bu sular, "*âb-ı hayat*" ve "*âb-ı nisan*" dan bile daha kıymetlidir. Hatta, zikredilen bu sular Kırkçeşme suyu ile mukâyese bile edilemez:

Cihânda 'aynına *almaz* 'uyûnı şehrumüzün
Ne Hızruñ *Âb-ı Hayâtın* ne *âb-ı nîsânı*
D/36/K.5-19

Kanunî Sultan Süleyman, bu su yolları için malını mülkünü ortaya koymuş, çok büyük paralar harcamıştır. Çünkü bu su, Allah rızası için şehre getirilmiş, insanların hizmetine sunulmuştur:

Menâl ü mâlini seyl itti fi-sebîli'lâh
Bu selsebîl için ol padişâh-ı 'Osmanî
D/36/K.5-21

Şâir, Enbiyâ Sûresinin 30.âyetinin bir kısmını iktibas eder.¹¹³ Kânunî'nin böyle büyük bir projeyi gerçekleştirmiş olması, insan aklını hayrete düşürmüştür:

Tefekkür-i ve *minel-mâ'i külli şey'in hayy*
Makâm'ı *hayrete ırgürdi akl-ı insânı*
D/35/K.5-3

113 "Herşeyi sudan yarattık", Enbiya Suresi 30. ayet

Bu su yolları yapılmadan önce İstanbul halkı büyük susuzluk çekiyordu.¹¹⁴ Aşağıdaki beyite göre,Kanunî yapmış olduğu bu hayır ile yetim,garip insanları susuzluktan kurtarmış,onların su sıkıntılarına son vermiştir:

Şusuz kalırdı ezel her yetîm ü merd-i ğarîb
Kaçan ki devr-i zemânûn olurdu bührânı

D/36/K.5-20

Seyyidül - Haremeyn alan Kanunî, susuzluktan bulanan istanbul halkının imdadına Hızır gibi yetişmiştir. Hızır (A.S)'ın karanlıklar ülkesine gidip, bir çok zorluk geçtikten sonra âb-ı hayatı bulması gibi Kanunî de,çekilen sıkıntılardan sonra bu projeyi gerçekleştirmiş ve Kırkçeşme su yolları vasıtasıyla İstanbul halkının susuzluğunu gidermiştir. Bu proje için büyük paralar harcanmıştır.¹¹⁵ "Karañuluk" kelimesi ile belki suyun geldiği loş ormanlık arazi,belki de bu projenin gerçekleştirilmesi sırasında, çekilen sıkıntılar, zorluklar anlatılmak istenmiştir:

Hızır yetişdi cihana bu seyyidü'l - Haremeyn
Çıkardı bir karañuluktan Âb-ı Hayvânı

D/36/K.5-24

2-) Kırkçeşme Suyu ile İlgili Benzetmeler:

a) **Kevser:** Şâir aşağıdaki beyitte Kırkçeşme suları için ikinci Kevser tabirini kullanır. Bu benzetmede Kırkçeşme suyunun, temizliği, lezzeti ve içimi gözönüne alınmış olabilir. Kanunî Kevser suyuna benzeyen bu suyu İstanbul'a getirerek, şehrin cennete döndürmüştür:

Cihânı cennete döndürdi verdi halka hayât
Bu Selsebîl-i muşaffâ bu Kevser-i Şânî

D/34/K.5-2

b) **Selsebîl:** Selsebîl, Cennette tatlı bir suyun adıdır. Kur'an-ı Kerim'in Muhammed Suresi'nin onbeşinci âyeti, Cennetteki dört ırmaktan haber vermektedir.: "Kötülükten sakınanlara vaad edilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan temiz sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar, ve süzme baldan ırmaklar vardır."¹¹⁶ "Ayetteki" musaffa" kelimesi aşağıdaki beyitte "Selsebil-i musaffa" olarak geçmektedir. Hamdi Yâzır "musaffa" kelimesini "Sâfî süzme, mumu yok, pasası yok" şeklinde açıklar.¹¹⁷

114 Bkz. Dipnot 101.

115 Bkz. Dipnot 104.

122- Kur'anı Kerim, Kevser Suresi 1. ayet,

Şâir Kırkçeşme suyunu yukarıdaki ayette 4.şıkta verilen selsebil ırmağına benzetir. Bu benzetmede Kırkçeşme suyunun tatlılığını, süzülmüş sâf halini ve temizliliğini düşünmüş olabilir:

Cihânı *cennete* döndürdi virdi halka hayât
Bu *Selsebîl-i musaffâ* bu Kevser-i şânî
D/35/K.5-2

Menâl ü mâlını seyl itti fi-sebîli'llâh
Bu *Selsebîl* için ol pâdişâh-ı 'Osmânî
D/36/K.5-21

c-) Tûbâ: Tûbâ, edebî-dini metinlerdeki tasvirlere göre cennetteki ağaçların en büyüğüdür. Kökü Arş'ta, yaprakları cennetin üstündedir.¹¹⁸ İstanbul cennete, suyun kaynağı Tû'bâ ağacına, Kırkçeşme suyunu şehre dağıtan su yolları da, Tû'bâ ağacının dallarına benzetilmiştir. Kırkçeşme su yollarının uzunluğu 55.374 metredir.¹¹⁹

Nasıl ki Tûba ağacının dalları bütün cenneti kaplamaktaysa bu su yolları da şehirde bulunan bütün evlere su dağıtmaktadır:

Bu *şehr cennete* döndü bu *nehr Tûbâya*
Uzandı cümlesinüñ *hânesine agşânı*
D/35/K.5-13

d) Gizli İlimler: Beyitte geçen "*ehl-i kemâl*" terkibi ile velî insanlar kastedilmiştir. Hamdi Yazır, Yunus Süresinin 62. ayetini tevsir ederken velî insanı Ebu Hureyre'nin naklettiği bir hadîs-i şerifi zikrederek şöyle tarif eder: "*Allah'a ibadet ve taatle sevgi gösterisinde bulunur, Allah da kendilerine keramet ihsan ederek dostluğunu gösterir.*"¹²⁰ Velîler kalb gözü açık kişilerdir. Velî insanlara verilen ilimler, Tanrı bilgisi dahilindedir. Aşağıdaki beyitte Kırkçeşme suyunun kaynağı ile velî insanlara Allah tarafından verilen gizli ilimler arasında ilgi kurulmuştur. Gizli ilimlerin sonsuz olması gibi, bu suyun kaynağıda sınırsızdır. Kırkçeşme suyunun ardı arkası kesilmez;

117- Hamdi Yazır, a.g.e. C. VII, s.140.

118- Metin Akar, a.g.e., s.277 ,

119- Kâzım Çeçen, a.g.e., s.51 ,

120- Hamdi Yazır, a.g.e., C. IV, s.494 ,

Hemîşe ardı kesilmez bu 'ayn-ı a'yânun
Niteki ehl-i kemâlûn 'ulûm-ı pinhânı
D/35/K.5-4

e) **Güneş:** "İstanbul'un yüksekteki semtlerinin içme suyunu Halkalı suları temin ederken Kırkçeşme, Eyüb semti ile surlar içerisindeki bölgenin, daha alçakta olan yerlerini besler.¹²¹ Mimar Sinan'ın sağlığında tesisten beslenen 300'den fazla çeşme yapılmıştır. Daha sonraki senelerde şahıslar tarafından çıkarılan sular ana galeriye katılmış, bu suların bir bölümü o şahısların şehirdeki vakıflarına tahsis edilerek Kırkçeşme'den beslenen çeşme sayısı 580'i bulmuştur. Bunlar içerisinde 135 çeşme Kânuni vakfıdır.¹²² Bu çeşmeler ve şehre su dağıtan ana kubbeler(maksemeler) Kâzım Çeçen'in eserinde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.¹²³

Güneş ışınları yeryüzünün her noktasına ulaşır, bu ışınların düştüğü yerler aydınlanır. Aşağıdaki beyitte Kırkçeşme suyu, güneş ışınlarına benzetilmiştir. Bu benzetmede güneş ışıklarının yeryüzünün her tarafına yayılma özelliği gözönüne alınmıştır. Aşağıdaki beyitle, şehre dağıtılan bu suların her eve girdiğini tesbit ediyoruz:

Ne *nehr* olur bu ki her *hâne*ye duhûl eyler
Misâl-i şa'sa'a-i afitâb-ı nûrânî
D/35/K.5-6

Yayıldı pençe-i hûrşîd gibi her tarafa
Münevver eyledi her *gûşe-i gülîstânı*
D/35/K.5-7

121- Kâzım Çeçen, *a.g.e.*, s.149.

122- " " " s.149.

123- " " " s.150, v.d.

Aşağıdaki beyitten öğrendiğimize göre, bu çeşmelerden her zaman su akmış, sular hiç kesilmemiştir. Bu kesinlik ifadesini "gözünü secdeden ırmaz" deyiminden anlıyoruz. Çeşmenin gözünü secdeden ayırmaması, onun her zaman aktığını gösterir:

Gözini secdeden ırmaz bu çeşmeler her bâr
Mişâli çeşme-i hûrşîd-i dehr-i zulmânî

D/35/K.5-14

f) **Âb-ı hayat:** Aşağıdaki beyitte, bolluk, bereket suyu olarak bilinen ab-ı nisan ve ölümsüzlük suyu olan âb-ı hayat bile halkın gözünde Kırkçeşme suları yanında değersizdir. Bu sular, Kırkçeşme suyu ile mukayese bile edilemez. Bu üstünlük ifadesini "gözüne alamaz" deyiminden çıkarıyoruz:

Cihânda 'aynına almaz 'uyûnı şehrumüzün
Ne Hızruñ Âb-ı Hayâtın ne âb-ı nîsânı

D/36/K.5-19

g) **Mağara dostu:** (Ebu Bekir R.A.) Aşağıdaki beyitte Kırkçeşme suyu Hz. Ebu-bekir'e benzetilmiştir.

Bu âb-ı rahmeti ben Yâr-ı Gâra beñzedürin
Ki anuñ ile şeref buldı 'âlem-i fânî

D/30/K.3 -30

3) Su Kemerleri:

" Kırkçeşme tesisinde irili ufaklı 33 tane su kemeri yapılmıştır. Bunların çoğu küçük ve bir gözlüdür. 5 tanesi ise âbide değerlerindeki yapılardandır. Bu âbide su kemerleri doğu kolunda Kovukkemer, Paşa Kemer, batı kolunda Uzunkemer, iki kol birleştikten sonra yani Başhavuzdan sonra Moğlova kemeri ile Güzelcekemer sayılabilir.¹²⁴ Kırkçeşme sularını, su kemerleri ve isale hattı vasıtasıyla şehre ulaştıran galeriler (kanallar) vücudun damarlarına benzetilmiştir. Bu benzetme, kanalların şekil özelliğine dayanmaktadır:

Şu yollarına nazar kıl bi-aynihi yer yer
Sevâd-ı a'zâma oldı 'urûk-ı cismânî

D/35/K.5-8

Aşağıdaki beyitte "müsebbihan" kelimesi ile su kemerleri kastedilmiştir. Tesbih tanelerinin sıra sıra dizilişleri ile su kemerleri arasındaki ilgi, şekil benzerliğine dayanmaktadır. Şâir, su kemerleri vasıtasıyla şehre ulaşmayan suları başı boş gezen sofulara benzetmiştir.:

124- Kâzım Çeçen, a.g.e, s.51.

Bu âb-ı Şâfî gibi Şôfiyâ şafâvet ile
Müsebbihâna qarış gezme râh-ı yabanı

D/35/K.5-9

Aşağıdaki beyitte de su kemerleri ile deve katarları arasında ilgi kurulmuştur. Bu benzetmede kemerlerin şekli ve uzunluğu gözönüne alınmıştır. Ebr-i bâran terkibi ile de kemerlerin su taşıyıcılık özelliği kastedilmiş olabilir:

Deve kaçârına beñzer kemerlerin gördüm
Didüm ki yer yüzünüñ budur ebr-i bârânı

D/35/K.5-11

Bir beyitte de şehre su ulaştıran kanallar, Tûbâ ağacının dallarına benzetilmiştir. Tûbâ ağacının dallarının bütün cenneti kaplaması gibi, bu su kanalları da şehrin her tarafına ulaşmıştır:

Bu şehir cennete döndi bu nehr Tûbâ'ya
Uzandı cümlesnüñ hânesine ağşânı

D/35/K.5-13

Aşağıdaki beyitte bu suyun şehre gelişi anlatılmıştır. Su yolları, sürüne sürüne giden gümüş renkli ejdere benzetilmiştir:

Sürine sürini geldi bu ejder-i sîmîn
'Aceb değülmi ki ne zehri var ne dendânı

D/36/K.5-17

Aşağıdaki beyitte Kırkçeşme su yolları kerâmet heybesi olarak vâsıflandırılmıştır. O zamanki şartlara göre, böyle bir projeyi gerçekleştirmek çok zor olduğu için, şâir, bunu bir "kerâmet gösterisi" olarak addetmiştir. Bu kemerlerdeki gözler, şekli dolayısıyla heybeye benzetilmiştir:

Şafâsı lem-yezal ü lâ-yezâl ü müstefvî
Tarîk-i âb-ı revânı kerâmet enbânı

D/35/K.5-10

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEMTLER

1-) ATMEYDANI: Atmeydanı, Osmanlılar zamanında Sultan Ahmet Câmî'inin önündeki meydana verilen isimdir. Bizans döneminde Ayasofya'nın güneybatısında yer alan ve araba yarışları yapılacak şekilde düzenlenmiş bulunan meydan, hipodrom adıyla anılmış ve çeşitli siyasi olaylara sahne olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra, ortasında Hipodrom'un bulunduğu bu alan, Atmeydanı adı ile at yarışlarının ve cirit oyunlarının yapıldığı bir yer olarak varlığını sürdürmüştür.¹

1- Atmeydanı'nın Özellikleri

a) Şölenlerin Yapıldığı Yer: Atmeydanı tarihte bir çok olaya sahne olmuştur. Bu meydanda at yarışları ve cirit oyunları oynanmış, Kanunî'nin sadrazamı ve damadı Maktül İbrahim Paşa'nın düğünü (1524) burada yapılmış, Kanunî'nin şehzâdesi Beyazîd'in sünnet düğünü (1539) ile Osmanlı sarayının en muhteşem düğünü olduğu bildirilen III. Murat'ın şehzâdesi Mehmet'in düğünü (1512) de burada yapılmıştır.² Kânûnî'nin diğer şehzâdeleri Mustafa, Mehmet ve Selim'in (1530) yılında yapılan sünnet şölenleri de yine bu meydan da gerçekleştirilmiştir.³

Yahyâ Bey Dîvânı'nın 47. sayfasındaki 9 numaralı kaside 1530 yılında yapılan bu sünnet düğününü anlatmaktadır.⁴

Aşağıdaki beyitte Atmeydanı'nda şölen için kurulan çadırlar anlatılmıştır. Bu çadırlar şekilleri sebebiyle rahmet bulutlarına benzetilmiştir:

Kuruldu *zînet* ile sâyebânlar gûyâ
Şehâb-ı râhmet ile taldı *At Meydânı*
D/48/K.9-4

1- Tanju Cantay, "Atmeydanı mad.", TDV.İA, C. IV, s.81.

2- Tanju Cantay, *a.g.m.*, s.82,

3- M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I mad", M.E.B.İA, C. XI, s.212.

4- Yahya Bey Dîvânı, S.47, Kaside No:9 [Bu kaside sosyal hayat bölümünde ayrıntılı bir şekilde tahlil edilecektir.]

b) **Güzellerin Toplanma yeri:** Şâir, Şâh u Gedâ adlı, mesnevisinde Atmeydanı'nı güzellerin toplandığı bir yer olarak zikreder:

"Mecma'-ı hûbân u menba'-ı 'âşıkân olan Atmeydanı'nun beyâmıdır."

Ş.G./139/Başlık

Aşağıdaki beyitte de Atmeydanı, gönle ferahlık veren güzellerin çokça bulunduğu bir semt olarak tanıtılmıştır:

Oldı şehir içinde At Meydânı

Hûblar mecma'ı şafâ kânı

ŞG/139/575

Atmeydanı asır boyunca İstanbul'un en şenlikli bayram yerlerinden birisi olmuş, dolayısıyla burası şehrin en kalabalık semti olarak tarihe geçmiştir.⁵ Bizanslılar bu meydanın önemi şu sözlerle belirtmişlerdir. "*Bizans'ta Tanrı Ayasofya'ya, İmparator saraya, halkta hipodroma sahiptir.*"⁶ Yahyâ Bey de bu meydanın hep kalabalık olmasını, aşağıdaki beyiti ile anlatmış. Atmeydanını, İnsanların bolca bulunduğu denize benzetmiştir:

Cem' olurlar oraya hâs ile 'âm

Şanki âdem deñizüdür o maķâm

ŞG/139/5.76

Gedâ, güzellerin rağbet ettiği yeri (Atmeydanını), seyrederken dört tane güzel görür. Bunlardan birinin yüzü cihan güneşi gibi parlak, birisinin boyu cennet bahçesindeki selvi ağacı gibi uzun, birisi can bahçesinin naz goncası, öteki de güneş gibi bir güzelliğe sahiptir:

Seyr iderken o câ-yı merġubı

Gördi nâgâh o çâr maķbûbı

ŞG/149/666

Birünüñ rûyî âf-tâb-ı cihân

Birünüñ boyı serv-i baġ-ı cinân

ŞG/149/667

Biri cân gülşeninde gonca nâz

Biri gün gibi hüsni ile mümtâz

ŞG/149/668

5- Reşad Ekrem Koçu, "Atmeydanı mad.", a.g.e, C. III, s.1316 .

6- Tanju Cantay, a.g.m, s.82.

Aşağıdaki beyitlerde de "Kurt" lâkabı bir güzelden bahsedilir. Onun gibi bir sevgili daha yoktur. Kurt kelimesi *tevhidi* olarak kullanılır. Bu güzel, Atmeydanına gelmez ve yüzünü kimseye göstermez. Bunda şaşılacak bir durum yoktur. Çünkü Kurt, ovada gezmez. Aşağıdaki beyitte ve yukarıdaki beyitlerde geçen güzeller, hep "erkek güzelleri" dir. Bunların sadece adları, erkek ismi olup diğer bütün vasıfları kadınlara ait özellikler taşımaktadır:

N'ola ben *Ḳurdtı* seversem *ḳanı anuñ* gibi yâr
Seveni öldürür ol *ḳoyun ala gözlü nigâr*
D/320/G.62-1

At Meydânına gelmez yüzini göremezüz
'Aceb olmaya ki *ḳurduñ* ovada ne işi var
D/320/G.62-3

Atmeydanı, bir nev'i, halkın kalbalık olarak bulunduğu bir meydan olduğu için büyük küçük herkes buraya akın etmektedir. Yukarıdaki beyitte, meydanı denize benzeten Şâir, buraya gelen insanları da bu denize dökülen nehlere benzetmektedir:

Her *soḳaḳdan* gelür *siğâr u kibâr*
Aḳar ol *baḫre şanasın enhâr*
ŞG/139/577

Şâir, Atmeydanı'nı, şehri güzelleştiren, ona renk katan bir semt olarak görür:

İşbu şehr-i mu'azzama el-ḥâḳ
*At Meydân'ı*dur viren *revnâḳ*
ŞG/140/565

c) Yüksekliği: Atmeydanı ve civarı İstanbul'un kurulduğu yedi tepeden birisidir.⁷ Denizden yüksekliği 40 metredir. aşağıdaki beyite göre bu meydan'dan Akdeniz'e⁸ bakıldığı zaman, denizdeki adalar gözükmemektedir. Bu adalar⁹ denize süs ve parlaklık vermektedir. Akdeniz parlaklığı sebebiyle dilberin yanağına, adalar da şekilleri itibari ile güzelin yanağındaki benlere benzetilmiştir:

7- Cavid Baysun, "İstanbul mad." M.E.B.İ.A., C.V/II, s.1149.

8- Osmanlılar zamanında Yedikule ile Kadıköy çizgisinin kuzeyine Karadeniz, güneyine ise Akdeniz denmiştir. Evliya Çelebi bu konuda şöyle demektedir: "Allah'ın emri ile Yedikule burnundan Kalamış burnuna varınca deniz üzerinde kırmızı bir çizgi çekilmiştir ki, sanki kudret elinin çizgisidir. Kuzey tarafı Karadenizdir. Bu çizginin güney tarafı ise Akdenizdir." Evliya Çelebi, a.g.e, C.I, s.23.

9- Atmeydanı'ndan görünen bu adalar Eşek, Yassıada, Burgazada, Kınalıada, Heybeliada ve Büyükada'dır.

Ol yüce yirden eylesen nazarı

Görinür *Akdeniz Cezîreleri*

ŞG/139/578

Virmiş ol *rûy-ı bahre* zînet ü fer

Fi'l - meşel *hâl-i 'ârız-ı* dilber

ŞG/139/579

d) Ağaçlar: Atmeydanında bulunan ağaçlar-büyüklikleri sebebiyle olsa gerek - Tûbâ'ya¹⁰ benzetilmiştir. Bu ağaçların eşi benzeri yoktur. Bu yüksek ağaçların üstü, kuşlara yuva olmuştur. Ağaçların altı ise gölgelik olarak kullanıldığı için, çadır şeklinde düşünülmüştür:

Dahî var anda nitekim *tûbâ*

Nice 'âli *dıraht-ı bî- hemtâ*

ŞG/140/580

Murğ-ı perrâne üstü cây-ı maşar

Altı nice *müsâfire çâder*

ŞG/140/583

e) Çeşmeleri: Meydanda bulunan çeşmeler cennetteki Kevser suyuna benzetilmiştir:

Hûbdur çeşmelerle mâbeyni

Çeşmeler oldu *Kevser'ün* 'aynı

Ş.G/140/583

f) Sütunları: Mâtrakçı Nâsuh'un, *Beyan-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn* adlı eserinde 1537 yılında tarihlenen İstanbul manzarası, Atmeydanını, çevresindeki yapıları ortasındaki anıtları, ve güney ucunda yer alan sütunları gösterir.¹² Meydandaki, Mısır'dan getirilen dikilitaş, Delphoi Apallon Mâbedi'nden getirilen burmalı sütun¹³ ve örme sütun hâlen mevcuttur. Aşağıdaki beyitte, yukarıda zikrettiğimiz sütunlar ile şu anda mevcut olmayan başka sütunlar kastedilmiştir. Şâir feleğin kubbesinin bu sütunlar üzerinde durduğunu söyleyerek, bunların yüksekliklerini anlatmak istemiştir. Sanderson, Atmeydanında bulunan kaide ve başlıkları süslü dört sütunu II. Selim'in Edirne'de yaptırdığı camide kullanmak üzere söktürdüğünü belirtir.¹⁴

Taşdan vardur anda nice *sütûn*

Turur üstinde *kubbe-i gerdûn*

ŞG/140/584

10- Bak. dipnot, 63.

11- Bak. dipnot, 59.

12- Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn* (tıpkı basım) T.T.K. 1976, Vr. 8^b.

13- Tanju Cantay, *a.g.e.* S. 82 .

14- Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine göre XVI. yüzyılda İstanbul'da Hayat*, İstanbul 1987,

Aşağıdaki beyitte birbirine sarmaşık şekilde duran 3 yılından bahsedilir. "Bu burmalı sütun"dur. Bu sütun hakkında değişik görüşler mevcuttur. 1585 yılında İstanbul'a İngiliz elçi vekilharçı olarak gelen Sanderson, burmalı sütun'un, bir zamanlar kente musallat olan yılanları büyülemek için yapıldığı hakkında bir söylentiye değinir.¹⁵ Celâl Esat Arseven ise Yunanlıların, İranlıları mağlub etmeleri üzerine ele geçirdikleri âlât-i harbiyeyi eriterek bu sütunu meydana getirdiklerini yazar.¹⁶ Cavit Baysun¹⁷ ile Tanju Cantay¹⁸ da bu sütunun Yunanistan'daki Delphoi Mabedinden getirildiğini belirtir. Yılanların başları XVI. yüzyılda mevcuttur. Bu başlar daha sonra kaybolmuştur.¹⁹ Vaktiyle 8 metre yüksekliği olan bu sütun bugün ancak 5 metredir.²⁰

Bir tılısm ile *sarmaşup* meselâ

Turur anda *iki üç ejderhâ*

ŞG/141/582

2) At Meydanı'ndaki Güzeller; Atmeydanı, Şâh u Gedâ adlı mesnevîde güzellerin toplandığı bir yer olarak zikredilir. Uzak yerden İstanbul'a gelen Gedâ, rüyasında gördüğü güzeli aramaya başlar ve At Meydanı'na gelir:

Şehri baştan başa gezerdi tamâm

Düşde gördüğünü aradı müdâm

ŞG/149/664

Şehr içinde Gedâyı pâk-nazar

At Meydanı'na irişdi meğer

ŞG/149/665

15- Tülay Reyhanlı, , *İngiliz Gezginlerine göre XVI. yüzyılda İstanbul'da Hayat*, K.T. Bakanlığı yay. Ankara 1983, s. 41.

16- Celâl Esâd Arseven, *Eski İstanbul - Dersââdet*. 1328, s. 214.

17- Cavit Baysun, "İstanbul mad." İ.A. CiltV/2, s. 1151.

18- Tanju Cantay, *a.g.m.*, s. 82.

19- Cavit Baysun, *a.g.m.*, s. 1151.

20- C.E.Arseven, *a.g.e.*, s. 215.

B - GALATA

Galata, İstanbul'da Haliç Limanı'nın kuzeyine düşen semtin adıdır. Galata'nın tarihçesi ilkçağlara kadar dayanmaktadır. Bizanslılar zamanında Cenovalıların bir imtiyaz bölgesi olan semt, İstanbul'un fethinden sonra Türklerin hakimiyetine girmiştir.²¹ XVI. yüzyılda Avrupalılar tarafından Pera Bağları olarak adlandırılan ve ayrı bir şehir özelliği gösteren Galata, İstanbul'un Fethinden sonra Türklere iskân edilmesine rağmen hiç bir zaman tam bir "*Türk semti*" hüviyetini alamamıştır.²² Kuleli ve kapılı ve bir surla çevrili semt XVI. yüzyılda meyhaneleriyle ünlüydü. Evliyâ Çelebi, bu meyhanelerin bazılarının isimlerinden bahsederek yapılan eğlenceleri anlatır.²³

XVI. yy. da Galata kıyılarının belli yerlerinde iskeletler vardı ve gemilerden karaya sandallarla çıkılmaktaydı. Sandalların yanaştığı yerlerden biri Azapkapısı diğeri de Topخانهydi.²⁴ Yahyâ Bey'in anlattığına göre İstanbul'un değişik yerlerinde bulunan güzeller gemiye (sandallara) binerek Galataya gelirler. Güzelliklerini temaşacılara arz ederler ve meyhanelerde demlenirlerdi.²⁵ Şâir aşağıdaki beyitte güzellerin Galata'ya gelmek için bindikleri gemiyi şekli itibari ile sedefe, güzelleri de sedefin içindeki incilere benzetir. "*ayak*" kelimesi tevriyeli kullanılmıştır.

Binüp keşfiye dahi niçe dilber

Galatada ayak seyrânın eyler

D/253/118

Şadef olur o keşf-i şinâver

İçinde dilrübâlar lûlû-yı ter

D/243/119

Sen *dür-i yek-dâne*ye keşf olur gûyâ *şadef*

'Azm-i deryâ eyleyüp gitsen *Galata*'dan yaña

D/291/G.18-2

21- R. Ekrem Koçu, *a.g.e.*, s. 5882.

22- Tülay Reyhanlı, *a.g.e.*, s. 42.

23- R. Ekrem Koçu, *a.g.e.*, C.XI s. 5917.

24- Tülay Reyhanlı, *a.g.e.*, s. 43.

25- Mehmet Çavuşoğlu, *Dîvânlar Arasında*, Ankara 1981 s. 35.

Şâir aşağıdaki beyitte de Galata'da yapılan "*ayak seyrâm*"ndan bahseder. Ayak seyrâmı deyimi tevriyeli kullanılmıştır. Hem "*güzellere şarab iç*" hem de "*güzellerle gezip dolaşmaya çık*" mâ'nâlarında gelmekteir. ²⁶ Yahyâ Bey sofû geçinen insanlara selenir: Galata'ya gelin ve "*ayak seyrâm*" eyleyin. Aşağıdaki beyitte zikredilen güzeller gemiye binerek Galata'ya gelen güzellerdir:

Şarabı terk idüp şôfî başını virme gavğâya
Güzellerle ayak seyrâmın eyle gel *Galata*'ya

D/538/G-1.421

Sanderson'nun ²⁷ yazdığına göre XVI.asırda Rum Patrikliğinin İstanbul'da 100 kilisesi vardı. Galata'da da 4-5 Katolik Kilisesi 2-3 tane de Roma keşiş manastırı ve Rum Kilisesi mevcuttu. ²⁸ Yahyâ Bey de İstanbul Şehrengizinde bu kiliselerde bulunan put gibi "*güzeller*"den bahseder. Aşağıdaki beyitte geçen "*güzel*" put gibidir ve gözleri "*ayyâr*" dır.

Güzelin yüzü giydiği siyah elbise içinde parlak ay gibidir, ve bu haliyle karanlıklar ülkesinde âb-ı hayvâna benzer.

Bu "*güzel*"ın kilisede rahib yamağı olan gençlerden birisi olma ihtimali yüksektir:

Galata içre dahî bir şanem var
Fireng oğlanıdur ol çeşmi âyyâr

D/270/278

Siyeh câmeyle şan ol mâh-ı tâbân
Görinür zûlmet içre Âb-ı Hayvân

D/270/279

1534 yılında 1. İrakeyn seferine katılan Yahyâ Bey, Bağdat'ta Şat Nehri üzerine bir köprü kurduran Güzelce Kasım Paşa'ya bir kaside sunar. ²⁹ Şâir, aşağıdaki beyitte Şat nehri üzerine yapılan köprü ile, burasının İstanbul'a benzediğini söyler. Evliyâ Çelebi'nin naklettiğine göre Konstantin zamanında, Galata ile Yemiş İskeleyi arasında bir köprü vardı. ³⁰

26 - Mehmet Çavuşoğlu a.g.e., s.36 .

27 - Sanderson, XVI yüzyılda İstanbul'a gelen İngiliz Elçiliğinde vekilharçlık görevinde de bulunan bir tüccardır. Tülay Reyhanlı, a.g.e., s. 25 .

28 - Tülay Reyhanlı, a.g.e., s.42 .

29 - Mehmet Çavuşoğlu, "Yahyâ Bey mad."M.E.B.i.A. C.XIII,s.343.

30 - Evliyâ Çelebi, *Seyahat-nâme* sad. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara.1983 C.1, S.40.

Aşağıdaki beyitten öğrendiğimize göre bu kasidenin yazıldığı dönemlerde bu köprü mevcuttu ve şâir Galata'daki bu köprü ile şat'daki o köprü arasında bağlantı kurdu:

Döndi Bağdad hemân *cisr* ile *İstanbul'a*
Galata seyrin idenler geçer andan farzâ

D/125/K.31-11

C -) KAĞITHÂNE

Kağıthâne semti, Halice, dökülen Kağıthane deresi etrafında kurulmuş ve vadi yamaçlarına kadar genişlemiştir.³¹ Kağıthâne Kanunî ve II. Selim devirlerinden beri İstanbul halkının mesire yerlerinden birisi olmuştur.³² Bizans zamanında burada bir kağıt fabrikası vardı. İstanbul'un fethinden sonra bu fabrika, işletmesini sürdürmüştür. Türkler Kağıthanenin tabîî güzelliğinden en ziyade şekilde istifade etmişlerdir.³³

Aşağıdaki beyit Kasım Paşa'ya sunulan kasidede geçmektedir. Ordu Bağdat'ta konaklamış ve çadır kurmuştur. Konaklanan bu bölge 12 İmamdan 7.si olan Musâ Kâzım'ın³⁴ türbesini karşıdan gören bir yer olsa gerek. Şâir, nasıl Kağıthane'den Eyyûb Sultan (hazretlerinin) türbesi seyrediliyorsa, ordunun konakladığı bu yerden de Musâ Kâzım (hazretlerinin) türbesi seyrediliyor demektedir. Ordunun çadır kurduğu yeri Kağıthâneye benzetilmiştir.

Ak çâderler olupdur bize Kâğıdhâne
Seyr-i Eyyûb durur Mûsî-i Kâzım gûyâ
D/125/K.31-12

31 - M. Larausse, C. VI, s. 1933 .

32 - M. Halit Bayrı, "Yeradları ve yer adlarına bağlı folklor bilgileriyle İstanbul" İst. 1947, s.12 .

33 - Ahmet Refik, "Eski Kağıthâne Âlemleri" - Şâir, edîb ve tarihçi kalemiyle İstanbul, İst. 1973, s.190,

34 - Nahit Aybet, Fuzûlî Dîvânı'nda Maddî Kültür, Ankara 1989, s.143 .

D -) ÜSKÜDAR

Üsküdar, İstanbul'un Anadolu yakasında yeralan ve Türklerin ilk yerleştiği yerlerden birisidir. Osmanlı ordusunun seferi Anadolu yönünde ise otağ, Üsküdar meydanına, Rumeli tarafına ise, Davut Paşa'da Çırpıcıçayır'a kurulurdu.³⁵ Aşağıdaki beyitte de Ordunun II. İrakeyn seferi dolayısıyla Üsküdar'dan uğurlanışı anlatılmıştır. Kânunî 29 Mart 1548'te İstanbul'dan Üsküdar'a geçmiş³⁶ oradanda İran'a doğru yola çıkmıştır. Beyitte geçen Sürh-ser kelimesiyle İran'da bulunan Safevî askerleri kastedilmiştir. "*Boğazını almak*" deyimini tevriyeli kullanılmıştır. Hem boğazı geçip Üsküdar'dan yola koyulmak, hem de Safevî askerlerinin boğazlarını gövdelerinden ayırmak mânâlarına gelmektedir. Denizlerin, kıtaları veya coğrafi bölgeleri birbirinden ayırması gibi biz de şiilerin kafalarını bedenlerinden ayıralım demektedir şâir.

Boğazını alalum bahır gibi sürh-serüñ
Geçelüm taht-ı Süleymânlar ile Üsküderi

D/42/K.7-5

35- Cenap Çürük, "*Çadırımad*" T.D.V.İ.A.C.VIII,s.164 .

36-İ.Hamî Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.II,s.257.

E -)VEFÂ

Vefa, Süleymâniye Câmî'i ile Unkapı arasında kalan semtin adıdır. Adını bu semtte oturan Şeyh Ebu'l-Vefa'dan almıştır.³⁷

Aşağıdaki beyitler İstanbul Şehrengizîn'inde geçmekte ve bir güzelden bahsetmektedir. Yüz güzelliği bakımından peri gibi olan bu kişinin adı Memi'dir. Beyitlerden öğrendiğimize göre; bu güzel "*dellâk*" olsa gerek. Vefâ semti, sevgilinin vefâsız olma özelliğinden yola çıkılarak beyitlerde zikredilir. Sevgili âşıklara karşı vefasızdır, bunda da şaşılacak bir durum yoktur. Çünkü sevgili Vefâ Meydanı'nda oturmaktadır. Güzel bu haliyle "*semti ile müsemma*" bir durum arz etmektedir.

Biri Hammâmcı-oğlu *Memidür*

Perî-peykerdür ammâ âdemîdür

D/259/172

Hârami gibi hammâm içre dâyim

Şoyar halvetde uşşâkın o zâlim

D/259/173

Vefâsın görmedük onun revâmı

*Vefâ Meydânı*dur gerçi makâmı

D/259/174

'Âşıka mihr ü vefâ itmez ol âdem cânı

*Cilvegâhı*dur anuñ gerçi *Vefâ Meydânı*

D/592/G-1.513

Vefâ semti ile ilgili beyitlerden öğrendiğimize göre; XVI. asırda buranın güzelleri meşhurdur. Şâir, bu semte gelmeden önce kendini "*ölmüş*" farzeder, fakat burada gördüğü bir güzel kendine taze "*cân*" verir. Bu "*civân*"a âşık olur ve onun kölesi olmayı kabul eder:

Vefâda mişli bulunmaz bugün bir *nev-cuvân* buldum

Görince sevdüm onı *ölmüş* iken tâze *cân* buldum

D/447/G-1.264

Yiñile '*âşık* oldum eski derdüm tâzelendürdüm

Olanca *bendes*i olmalı bir *şâh-ı cihân* buldum

D/447/G - 2.264

37-Semavi Eyice, "İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme," *Türkiyat mecm, ist.* 1965, C. XVI, s. 212,

Şâir kendi kendine seslenir, (tecrîd san'atı yapar,) "*Ey Yahyâ güzelin oturduğu mahalleyi kimseye söyleme ki bu semtin adını duyanlar sevgiliye âşık olmasın.*"

Çünkü Vefâ semti güzelleriyle meşhurdur, insanlar güzelin kendini görmeden, oturduğu semti gözönüne alarak bu sevgiliye âşık olurlar.

Añma maħallesin işiden 'âşık olmasun

Yahyâ nigâr çünki bilürsin Vefâhdur

D/369/139.G - 5

F -) YEDİKULE

Yedikule İstanbul'u güneybatıdan çevreleyen kara surları ve kuleler topluluğuna verilen addır. Şu anda Samatya ile Kazlıçeşme arasında kalan semtin ismidir.³⁸ İncelediğimiz beyitte Yedikule'de XVI. asırda kiliselerin bulunduğunu tesbit ediyoruz. Şâir, İstanbul Şehrengîzinde, Yedikule'de kilisedeki rahib yamağından bahseder:

Yidi Kulede âşıkına tap diyince îzâ idici bir sanem-i zîbâdur

Biri bir muğbeçedür âh o kâfer

Ezüldüğümce okur küfri ezber

D/269/275

38 - M. Larousse Yedikule C.XII, s.762,

G -) EYÜB SEMTİ

Şâir, aşağıdaki beyitte "*Eyyûb-ı Ensârî*" ibâresi ile Eyüb semtini kastetmiştir. Aşağıdaki beyitler yine, İstanbul Şehrengîzinde geçmektedir. Bu semtte oturan "*güzel*"in adı "*Cihan*"dır. Boyu selvi ağacına, ağzı ise açılmış goncaya benzer. Bu güzeli Eyüb semtinde gören insan, kendini ona kurbân etmek ister. Bu beyitte ayrıca Eyyûb Sultân türbesinde kesilen adak kurbanlarını da hatırlayabiliriz:

Biri bir *serv-i sîm-endâm dilber*

Dehâm gonca-i handâna benzer

D/267/248

Cihân'dur adı ol şâh-ı zemâne

Gurur-ı nâz ile sığmaz cihâna

D/267/249

Gören *Eyyûb-ı Ensârî'de* anı

Diler kim aña *kurbân* ide cânı

D/267/250

Eyüb'te oturan bir diğer güzelin adı Ahmet'tir. Eskiden beri âşıkların kendine kurban ettirdiği için, bunu bilen diğer âşıkları da ona kurban olmak isterler. Çünkü "*kurbân olmak*" demek sevgili yoluna, ölmek demektir. "*Kurbân*" kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Hem sevgiliye yakın olmak, hem de onun yoluna ölmek mânâlarına gelmektedir. Bu güzelin beline dolanmak yani "*vuslata ermek*" öyle kolay değildir. Bunun için Nuh (A.S.) ömrü ve Eyyûb (A.S.) sabrı gerekmektedir:

Biri *Eyyûb-ı Ensârî'de Ahmed*

Reîs oğludur ol yâr-ı ser-âmed

D/267/251

İdelden âşıkın her lahza *kurbân*

Virürler aña *kurbân* olmağa cân

D/267/252

Kinâra gelmeye ol *mû-miyân hûb*

Gerekdür *ömr-i Nûh* u *sabr-ı Eyyûb*

D/267/253

4 - SOSYAL HAYAT

A -) EĞLENCE HAYATI

I -) 1530 Tarihinde Yapılan Sünnet Düğünü

a -) Genel Hatlarıyla Sünnet Düğünü: Kanunî'nin üç oğlu Mustafa (d.1515), Mehmet (d.1522), ve Selim'in (d.1524) sünnet düğünleri ¹ 27 Haziran 1530 yılında İstanbul At Meydanı'nda ² üç hafta süren ³ şenliklerle yapılmıştır. Aşağıdaki beyitte isim verilmeden bu şehzâdeler zikredilmiştir. Şâir bu şehzâdeler için dua etmektedir. Cihân padişahı olan Kanunî'nin şehzadeleri iki dünyada da mutlu olsunlar demektedir:

Vücûd-ı şâh-ı cihân gibi şâhzâdeleri

Olalar iki cihân devletine erzânî

D/51/K9-48

Bu şölen Osmanlı tarihinin en parlak sünnet düğünlerinden birisi olmuştur.⁴ Bu düğünü tarif etmek imkânsızdır. Aşağıdaki beyite göre böyle bir şöleni "ne kimse görmüş ne de kimse işitmiştir":

Yiñildi ol ki değül halka kâbil-i ta'bîr

Görüldi ol ki kulaklar işitmedi anı

D/48/K 9-10

1530 yılında yapılan bu şölen'e devlet büyükleri, valiler ve Venedik Doğu davet edilmiştir.⁵ Büyük bir halk topluluğu da davete icâbet etmiştir. Kanunî, bu insanları düğüne çağırarak onları şereflendirmiştir. Çünkü böyle bir şenliği görmek herkese nasîb olmaz:

Sürûr-ı Sûr-i Ser-i serverân-ı Osmânî

Müşerref itdi yine cümleten dil ü cânı

D/47/K.9-1

Cihân pâdişahı olan Kanunî, zengin fakir herkesi bu sünnet düğününde ağırladığı için, şâir, onu Halilu'llâh olarak zikreder:

1- M. Tayyip Gökbilgin, "Süleyman I mad." M.E.B.İ.A, C.1, s.112.

2- Hammer, *Osmanlı Devletinin Tarihi*, s.323.

3- Metin And, "XVI.yüzyılda Şehzadelerin Sünnet Düğünü", *Hayat Tarih mecmuası*, İst. 1969, C.1, S.1, s.42.

4- Metin And, *a.g.m.* s.42.

5- Hammer, *a.g.e.*, s.323.

'Aceb mi şâh-ı cihâna disem *Halîlu'llâh*

Ki oldı cümle *ğanî vü fakîr mihmânı*

D/49/K.9-24

b) Yapılan hazırlıklar: 1530 yılında yapılan bu sünnet şöleni için büyük eğlencelere en uygun yer olan İbrahim Paşa Sarayı ve onun etrafı seçilmiştir. Padişah için İbrahim Paşa Sarayı'nda itinalı bir hazırlık yapılmıştır. Padişahın oturacağı yere kıymetli halılar döşenmiş, etrafı altın işlemeli kumaşlarla kaplanmış ve ortaya da altın bir taht yerleştirilmiştir.⁶ Aşağıdaki beyitte yukarıda anlattığımız hazırlıklar anlatılmıştır. Şâir her tarafın süslendiğini, At Meydanı'nın bu süslü hâli ile cennete döndüğünü belirtir:

Tonandı kasr-ı mu'allâlar ile her cânib

Cinâna döndi şanasın bu âlem-i fânî

D/47/K.9-2

Padişah için İbrahim Paşa Sarayı'nda bir yer hazırlanırken, devlet erkânı ve diğer davetliler için de At Meydanı'na çadırlar kurulmuştu.⁷ Meydanda bulunan çadırlar büyük ve yüksekce olup kurdelelerle süslenmişti.⁸ Yahyâ Bey meydana kurulan bu çadırların güzelce süslendiğini belirtir ve bunları şekillerinden dolayı rahmet bulularına benzetir.

Kuruldı zînet ile sâyebânlar güyâ

Sehâb-ı rahmet ile tıldı At Meydânı

D/48/K.9-4

Yahyâ Bey aşağıdaki beyitte şâirâne bir hüsn-i ta'lil sanatı yaparak bu sünnet şölenine katılan halkın çokluğunu şöyle ifade eder; gökte gördüğün şeyleri yıldız sanma, onlar halkın bu şöleni izlemek için gökyüzünde yaptırdığı kasır ve eyvanlardır. "Yıldız" kelimesi ile katılan insanların çokluğu ifade edilmiştir:

Nücûm şanma temâşa için bütün 'âlem

Felekler üzre çıkup yapn kasr u eyvânı

D/48/K.9-3

Şâir başka bir beyitte halka bu eğlenceyi haber vermek ve onları davet etmek için padişaha ait olan davulların şehirde dolaştığını bu şöleni herkese duyurduğunu anlatmaktadır. Bu davullar o kadar çok ses çıkarmaktadır ki gökyüzünde 8. felekte bulunan ve sabit yıldızlardan olan Aslan'ı bile yatağından kaldırmıştır.

Çalındı her yañâdan kûs-ı hüsrevânîler

Beliñledi yatağından sipihrüñ arslanı

D/48/K.9-5

6- Nurhan Atasoy, *İbrahim Paşa Sarayı*, İst. 1972, s. 17.

7- Nurhan Atasoy, *a.g.e.*, s.17.

8- Metin And; *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Ankara 1982., s. 76,

Şâir aşağıdaki beyitte halkı şölene çağırmak için çalınan bu davulları şekillerinden dolayı - olsa gerek - dolunaya benzetir:

Naķâre resmi o bedr-i tamâma beñzer kim
Benân ile iki şakķ eyledi Resûl anı

D/48/K.9-6

c-) Verilen Ziyâfetler: Üç hafta süren bu şölen boyunca devlet erkâmına, ulemâya⁹, askerlere ve halka¹⁰ ziyâfet çekilmiştir. Bu ziyafet belli bir düzen içerisinde verilmiştir. Şâir aşağıdaki beyitte mübalağa sanatı ile bu ziyâfette tüketilen yiyecekleri anlatır. Dokuz kat gökte bulunan yiyecekler bile tükenmiştir. Bu beyitten ayrıca ziyafete katılan halkın çokluğunu da çıkarabiliriz:

Ziyâfet için dânesine yetmeyüben
Dükendi kaldı tehî nüh sipihriñ enbânı

D/48/K.9-7

Ziyafette "zerde" denilen tatlıların da dağıtıldığına tanık oluyoruz. Zerde, renginden dolayı dolunaya, sofrada bulunan dilim dilim kesilmiş ekmekler de hilâle benzetilmiştir:

Tabaķda zerde idi şanasın ki bedr-i tamâm
Hilâle beñzer idi her dilim dilim nânı

D/48/K.9-8

Sünnet şöleninde halka verilen ziyafeti, halkın anlatması mümkün değildir. Çünkü halk o kadar çok şey yiyip içmiştir ki kendileri bile şaşırmıştır. Şâir bu ziyafetin muhteşem olduğunu anlatmak için "kulaklar işitmedi anı" der. Yani, daha hiç kimse böyle bir ziyafet vermemiştir:

Yiñildi ol ki degül halka ķâbil-i ta'bîr
Görildi ol ki kulaklar işitmedi anı

D/48/K.9-10

Şâir bu şölende halka bol bol şerbet dağıtıldığını anlatır. Dağıtılan bu şerbet, cennette bulunan Selsebil¹¹ ırmağına benzetilir. Bu benzetmede Selsebin tatlılığı ve bolluğu göz önüne alınmıştır.

Cinân içinde olan Selsebil gibi o dem
Sebîl olmuş idi şerbet-i firâvânî

D/48/K.9-11

9- Hammer a.g.e. s.326.

10- Metin And., "XVI. yüzyılında şehzadelerin sünnet düğünü," s.43.

11- Bkz, dipnot 78.

Şâir aşağıdaki beyitte şâirâne bir hüsn-i ta'lil daha yapar. "Gökte gördüğümüz şeyi hilâl zannetmeyin, onlar yeryüzünde verilen ziyafeti gördükten sonra, ona hayran kalıp ağzı açık kalan feleklerdir" diyerek şölende verilen yemeklerin güzelliğini anlatır:

*Hilâl şanma görinen felekler ağzın açup
O bezm nîmetiniñ olmuş idi hayrânı
D/48/K.9-9*

d-) Şölende Yapılan Gösteriler: Sünnet düğününde memleketin her tarafından gelen oyuncular, hünerbâzlar, halkı eğlendirmişlerdir.¹² Gündüzleri kâsebazlar, hokkabazlar, zorbazlar, güldürücüler, geceleri ise âteşbazlar gösteri yapmışlardır.¹³ Aşağıdaki beyitte, gece gösteri yapan âteşbazlardan bahsedilmiştir. Bu âteşbazlar öyle bir sihir yapmışlar ki geceleyin her tarafı gündüze çevirmişler ve her tarafı aydınlatmışlardır:

*Ne sihr iderdi 'aceb âl ile her âteş-bâz
Karañulukda 'ayân eyledi gülistânı
D/48/K.9-14*

Sünnet şöleninde yapılan eğlencelerden birisi de havaî fişek gösterileri idi. 1530 yılında yapılan şenlikte yalnız bir gecede on binden çok fişek atılmıştır.¹⁴ Şâir aşağıdaki beyitte gökyüzüne fırlatılan havaî fişekleri şekillerinden dolayı keskin oklara benzetir:

*Dilâver-i 'alevî gibi her hevâyî fişek
Şalardı Zâl-i semâvâta tîr-i bürrânı
D/49/K.9-17*

Şölende yapılan havaî fişek gösterileri sabahlara kadar sürmüştür.¹⁵ Atılan havaî fişeklerden ve uçan roketlerden dolayı, gece gündüz gibi aydınlanmışır.¹⁶ Şâir aşağıdaki beyitte bu hâdiseye değinir. Fişeklerden açılan ışık nedeniyle gece, gündüze dönmüştür. Şâir bu durumu "karanlığın gözünün açılması" şeklinde yorumlar:

*Ziyâ-yı şem'-i fişekden nehâra döndi leyâl
Cihân gözine açıldı hicâb-ı zulmânî
D/49/K.9-19*

12- Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I. Mad." M.E.B.İ.A" C.XI, s.113.

13- Nurhan Atasoy, a.g.e., s.21.

14- Metin And, a.g.e., s.108.

15- Metin And, a.g.e., s.40.

16- Metin And., a.g.e., s.113.

Aşağıdaki beyitte havaî fişğin atıldıktan sonraki safhaları anlatılmıştır. Fişek hava ya atıldıktan sonra kuvvetli bir ses çıkararak patlar, patlayan bu barutlar damlalar şeklinde aşağı düşer. Şâir fişğin gökyüzünde patlamasını gök gürlemesine, düşen kıvılcımları da şeklinden ve çokluğundan dolayı düşmanın gözyaşlarına benzetmiştir. "Bârân" kelimesi, fişekten etrafa yayılan ışık damlalarının çokluğunu ifade etmektedir.

Felekde *ra'd* gibi olduğunca *na're-zenân*
Yağardı '*ayn-ı 'adûnuñ sirişki bârânı*
D/49/K.9-18

Şâir, aşağıdaki beyitte havaî fişekten çıkan ve etrafa yayılan kıvılcımları, kıyamet günü Allah tarafından imanlı insanların üzerine yağacak olan nûrlara benzeter:

Şerâre eyledi *halk-ı cihânı müstağrak*
Haşırda *nûr-ı Hudâ şanki ehl-i îmânı*
D/49/K.9-20

Şâir, şâirâne bir hayalle yıldız-pencere benzetmesi yapar. Pencere, karanlık ve kapalı yerlerin aydınlatılması için yapılır.¹⁷ Şâir daha önceki beyitlerde bu sünnet şölenini zilemek için gökyüzünde kasr ve eyvanların yapıldığından bahsetmişti. İşte gökyüzünde oturanlar bu gösterileri seyretmek ve ferahlamak için pencerelerini açmışlardır. Gökyüzünde bulunan yıldızlar, şekillerinden dolayı evin pencerelerine benzetilmiştir. Şâir bu beyitte hüsn-i ta'lil sanatı yaparak gökyüzünde bulunan yıldızları güzel bir sebebe bağlamaktadır:

Semâda şanma şevâbit ki açdı revzenler
Teferrüc itmegi anı sipihr sükkânı

Yıldız-pencere benzetmesini, Fuzûlî'nin bir gazelinde de görmekteyiz.¹⁸

17- Bak. Yapılan Hazırlıklar Böl.

18- Fuzûlî'nin şiirinde gökyüzü geceleyin karanlık olması sebebiyle mahzene benzetilir. Âşık bu mahzende kapalı kalıp sevgilisinin hasretiyle âh çekmektedir. O kadar çok âh çeker ki ahının dumanı bütün mahzeni yani gökyüzünü kaplar. İşte burada imdadına yıldız-pencereler yetişir. Pencere, açar ve mahzende boğulmaktan kurtulur.

Sun' mi'mârı yapan sâ'atde gerdun mahzenin
Dûd-ı âhum çıhmağa açmış kevâkib revzenin
D/351-1/136

Sabahat Deniz, "Fuzûlî'nin Şiirlerinde Bazı Kozmik Unsurlar," Fuzûlî Sempozyumu, İst. 1995, Aynı Basım, s.179 .

Şâir, aşağıdaki beyitte yapılan bu gösterileri seyreden insanların mutlu olduklarını söyler. Seyretmeyenleri de bir nevi kınayarak onlara "yazıklar olsun" der:

*Sa'âdet aña ki zevk itdi bu temâşâdan
Yazuklar aña ki seyr itmedi bu seyrânı*

D/49/K.9-23

e- Şölende Yapılan İlmî Tartışmalar:

Hüner-nâme'de¹⁹ bulunan bir minyatür 1530 tarihinde yapılan toplantıyı göstermektedir.²⁰ Kanunî'nin huzurunda yapılan o günün ders konusu "Fatıha Sûresi" idi.²¹ Aşağıdaki beyitte ilim adamlarının yapmış olduğu bu "ilmî tartışma" orada bulunan insanların gönlünü şenlendirmiş manevî açıdan da gönülleri doyurmuştur:

*Şadâ-yı bahş-i mevâlî safâ virüp câna
Fırâset ehline oldu gıdâ-yı rûhânî*

D/48/K.9-12

Aşağıdaki beyit bize, bir tarafta, Kur'an-ı Kerîm'in tefsîr tartışmaları olurken, diğer tarafta da Kur'an'ın 7 Kıra'at ve 10 rivâyet dahilinde hâfızlarca okunduğunu göstermektedir:

*Olurdu bir yaña bahş-i ma'ânî-i Furkân
Okurdu bir yaña kurrâ'-i seb'a Kur'ân-ı*

D/48/K.9-13

B-) GEZİNTİ YERLERİ:

Yahyâ Bey'in eserlerinde İstanbul'un At Meydanı, Galata ve Kağıthane semtleri gezinti yerleri olarak geçmektedir.²²

19- Hüner-nâme, Topkapı Sarayı Müzesi, H.1524.

20- Metin And., a.g.e., s. 68 (Resim 21)

21- Hammer, a.g.e., s.21.

22- Bu yerler daha önce belirtilmişti. Bkz, Semtler bölümü

C-) BAYRAM YERİ: Şâir, dîvânda geçen bir beyitte bayram yerinden bahsetmektedir. Şâir, tecrid sanatı yaparak kendine seslenir: "*Ey Yahyâ! Bana bayram yerinden bahsetme, çünkü orada salınacak bir serv-i hırâmânım bile yok*" Serv-i hırâmân sevgili yerine kullanılmıştır. "*Salınmak*" ve "*Serv-i hırâmân*" kelimeleri bize ağaca kurulan ve sallanılan salıncakları da hatırlatabilir. Belki de o zaman ki bayram yerlerinde salıncaklar vardı. Şâir'in yanında salına salına yürüyecek sevgilisi olmadığı için bayram yerlerinden bahsedilmesini istemez:

Baňa bayram yirini aňma sađın ey Yahyâ
Bile salınmağa bir serv-i hırâmânım yok
D/411/G.206-5

D-) BOZAHANE: Şâir, aşağıdaki dörtlükte satranç oyunundan bahseder. Satranç bir nev'i "*savaş oyunu*" olduğu için taraflar birbirlerinin taşlarını yemek için "*ceng ederler*". Şâir oyuncularını "*bozahâne köpeklerine*" benzetir. Nasıl köpekler kemik için birbirleri ile dalaşırlarsa, bu oyuncular da bir iki taş yemek için birbirleri ile savaşırlar. "*Üstühân*" kelimesi ile kemikten yapılan değerli sayılan satranç taşları kastedilmiş olabilir:

Kaçan ağyâr oynaya satranç
Ceng olur ara yirde hayli zamân
Bir iki üstühân için talaşur
Boza-hâne kilâbı gibi hemân

D/603/M./19

E-) KUYRUKLU YILDIZLA İLGİLİ İNTİBALAR

1 Ramazan 985 / 11 Eylül 1577 tarihinde İstanbul semâlarında bir kuyruklu yıldız görülmüştür.²³ Bu yıldızı, Takiyyüddin Efendi Galata'da kurduğu Rasadhane'de tetkik etmiştir.²⁴ Şemâil-nâme ve Şecaat-nâme'de bu yıldız hakkında iki tane resim vardır.²⁵ Kuyruklu yıldızın görülmesi değişik yorumlara sebep olmuştur; Takiyyüddin Efendi, bu yıldızın tevcihini yapmak, "*neden görüldüğünü ve tesirlerini izah etmek*" için birçok geceler uyumamış, Sultan III. Murad'a yıldız ilmine göre tahminlerini bildirmiş ve başarıyla sona erecek bir şark seferinin müjdesini vermiştir.²⁶ Bazılarına göre de bu yıldızın görülmesi 1578 yılında vuku bulan veba salgınının sebebi olarak gösterilmiş bu inanç halk arasında yayılınca kuyruklu yıldız inceleyen rasathâne III. Murat tarafından yıktırılmıştır.²⁷

Yahyâ Bey İstanbul'da görülen bu kuyruklu yıldızı şiirlerinde kullanmıştır. İnsanlar daha önce böyle bir şey görmediklerinden olsa gerek, yıldızı görünce şaşırılmışlar ve "*taña kalmışlar*" dır. Aşağıdaki beyitte kuyruklu yıldız, parlaklığı sebebiyle aya benzetilmiştir. Yıldız, gece görüldüğü halde ortalığı "*gün gibi*" aydınlatmıştır. "*Gün yüzi*" ibaresi ile güneş anlatılmak istenmiş olabilir:

Mâh-ı münîr gibi görenler taña kalur

Yahyâ görünse gün yüzi kuyruklu yılduzuñ

D/425/G.227-5

Yahyâ Bey Dîvânı'nda lâle üzerine yazılmış yek-âhenk bir gazel vardır.²⁸ Bu gazelin, her beytinde lâlenin bir özelliği anlatılmıştır. kuyruklu yıldızın geçtiği beyitte kuyruklu yıldız benzetilen bir unsur olmuştur. Lâle eskiden sarıgın kenarına takılır ve güzellik alâmeti sayılırdı. Şâir aşağıdaki beyitte güzelin sarıgın taktığı lâleyi kuyruklu yıldızla benzetir. Bu benzetmede kuyruklu yıldızın şekli²⁹ gözönüne alınmıştır.

Lâle kim destâr-ı yâr üstinde kılmışdur karar

Oldı güyâ gökteki kuyruklu yıldızdan nişân

D/466/G-3.297

23- Süheyl Ünver, *İstanbul Rasathânesi*, T.T.K., Ankara 1969, s. 77.

24- Süheyl Ünver, *a.g.e.*, s. 79 .

25- Süheyl Ünver, *a.g.e.*, s. 79 .

26- Süheyl Ünver, *a.g.e.*, s. 76.

27- Lütfi Göker, "Takiyyüddin Efendi Er-Râsîd ve İstanbul Rasadhânesi," *Millî Kültür*, Yıl 1, Kasım 1977, C. I, S.11, s. 52 .

28 - Yahyâ Bey Dîvânı, Hızr. Mehmet Çavuşoğlu, İst. 1977, s.466,

29 - Süheyl Ünver, *a.g.e.*, s. 76 - 81, deki resimler

BEŞİNCİ BÖLÜM İSTANBUL GÜZELLERİ

"İstanbul Güzelleri" alt başlığı ile tahliller yapacağımız bu bölümde, Yahyâ Bey'in "İstanbul Şehrengizi"nde anlattığı "güzelleri", Şâh u Gedâ isimli mesnevi'de isimleri zikredilen "güzelleri" ve Dîvân'da İstanbul sosyal hayatı ile ilgili olan ve yine isimleri açıkça zikredilen "güzelleri" inceleyeceğiz. Bu kişilerin hepsi de "erkek güzelleri"dir.

A -) Şehrengîzler Hakkında Genel Bilgi.

Şehrengîzler, bir şehrin güzellerini veya güzelliklerini tasvir maksadıyla kaleme alınmış manzum eserlerdir. Bu türde şâir çoğu kere kısa bir münacâtla eserine başlar. A. Sırrı Levend'e göre bu münacât Allah'ın büyüklüğü ve sonsuz gücü karşısında kendi çaresizliğini gören kulun yalvarmasına pek benzemez, Şehrengiz'deki münacâtta, şâir namazı, niyâzı ve bütün dini görevleri unutacak kadar güzellere tutkun olduğunu belirtir ve bu durumdan dolayı kendini suçlu hisseder.¹ Sebeb-i telifle eserine devam eden şâir, şehrin güzellerini ve/veya güzelliklerini anlattıktan sonra hâtime ile şiirine son verir.Şehrengizlerde mesnevi nazım şekli kullanılır.

Şehrengiz'lerin bir kısmı sadece bir güzeli anlatırken, bir kısmı da güzelleri toplu olarak tasvir eder. Diğer bir kısmı da şehrin gezilip görülecek yerlerini anlatır.²

Şehrengizler edebiyatımızın tamamiyle milli ürünleri³ oldukları için o zamanki "toplum hayatını" ve çağının özelliklerini yansıtmaları bakımından önemlidirler. Ayrıca bu eserler muhtelif şehirleri⁴ tasvir etmeleri, mahallî renkler sunmaları, yazıldıkları yüzyıllardaki gelenek ve görenek izlerini taşımaları bakımından da dikkat çekici eserlerdir. Yazıldıkları dönemdeki sosyal hayatı anlamaya yarayacak kıymetli vesikalar özelliği taşıdıkları için edebiyat tarihi açısından da son derece ehemmiyeti hâiz belgelerdir.⁵

1- A. Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehrengîzler ve Şehrengîzlerde İstanbul*, İst. 1958, s.13.

2- Mustafa İsen, "Usulî'nin Yenice Şehrengîz'i," *Mehmet Kaplan için*, Ankara 1988, s.131.

3- A. Sırrı Levend, *a.g.e*, s.14, A. Sırrı Levend adı geçen eserinde şehrengizleri tasvir için zikrettiği "yerli mahsul" sözünü uygun görmediğimizden biz onun yerine "milli ürünler" tabirini tercih ettik

4- İskender Pala, *a.g.e*, s.464-5, A. Sırrı Levend, *a.g.e*, s.17.

5- M. Çavuşoğlu, "Taşlıcalı Dukakin-zâde Yahyâ Bey'in İstanbul Şehrengizi," *İ.Ü. T.D.E. Dergisi*, İst.1969, C.XVII, s.78.

Agâh Sırrı Levend'in belirttiğine göre elimizde bulunan şehrengizlerden sadece biri Azîzî'nin (ö.1585) İstanbul Şehrengîzi (yazıldığı tarih belli değil), kadınları tasvir eder, diğerlerinin hepsi "*erkek güzellerini*" anlatır.⁶ Şehrengizlerin içinde çok müstehcen olanları da vardır. Fehîm-i Kâdîm'in (ö.1648) eseri bunların başında gelir.⁷

Şehrengizler edebiyatımızda ilk defa 15. yüzyılda görülmüştür.⁸ Elimizdeki şehrengizlerin en eskisi Mesihî (ö.1512) ile Zâtî'ye (ö.1546) aittir. Hangisinin eserini daha önce kaleme aldığı belli değildir.⁹ İkisinin de II. Beyazîd zamanında yazıldığı ve Edirne şehrinin güzellerini anlattığı bilinmektedir. XVIII. yüzyıldan sonra şehrengiz türü rağbetten düşmüştür.¹⁰

İstanbul hakkında şehrengîz yazan şâirler şunlardır:

- 1.) Kâtib'in Şehrengîzi 919/ 1513 de yazılmıştır.
- 2.) Taşlıcalı Yahyâ'nın Şehrengîzi: 929/ (M.1522)
- 3.) Fakîrî'nin Şehrengîzi 941/ (M.1534)
- 4.) Sâfî'nin Şehrengîzi: Farsça. 944/ (1537)
- 5.) Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Şâh u Gedâ mesnevisi içindeki Şehrengîzi 950 (1543)
- 6.) Tâbî'nin Şehrengîz'i: 971 (1563) den önce yazılmıştır. İstanbul'a ait, ancak ayrı ayrı dört mısra elimizdedir.
- 7.) Cemâlî'nin Şehrengîz'i 972 (1564)
- 8.) Azîzî'nin Şehrengîz'i: Yazıldığı tarih belli değildir. İçinde İstanbul tasviri yoktur.
- 9.) Adı bilinmeyen bir şâirin Şehrengîz'i - Yazıldığı tarih Kanunî devridir.
- 10.) Fehîm-i Kâdîm'in Şehrengîzi: 1042 (1632) de yazılmıştır. İçinde İstanbul tasviri yoktur.

6- A.Sırrı Levend, *a.g.e*, s.14 .

7- M. İzzet, Şehrengizler, Türkiyat T. no:76, s.53 .

8- A. Sırrı, Levend, *a.g.e*,s.14 .

9- A. Sırrı Levend, *a.g.e*, s.14, A. Sırrı Levend Şehrengizlerin edebiyatımızda ilk defa XVI. yüzyılın başlarında görüldüğünü söylemektedir. Mesihî XV. yüzyıl şâiri olduğu için yazarın bu fikrini doğru bulmuyoruz. (Abdülkadir Karahan, "Mesihî mad." M.E.B.İ.A, C.XVII, s.124

10 - A.Sırrı Levend, *a.g.e*, s.14 .

11.) Fâzıl'ın, Defter-i aşk, Hubân-nâme, Zenan-nâme Çengi-nâme adlı dört eseri, 1200 (1785'den) sonra yazılmıştır.

12.) A. Sırrı Levend Şehrengiz olmadığı halde içinde İstanbul tasvirleri bulunan Cafer Çelebi'nin Heves-name'sini de 899 (1493) Şehrengîz saymıştır.¹¹

Yahyâ Bey'in İstanbul Şehrengîz'i Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'yı da övdüğüne göre onun sadâreti zamanında (1523-1536) yazılmış olmalıdır.¹² Şehrengiz'in ilk 19 beyiti tevhit'tir. 20 ila 30. Beyitler nât, 31-42. beyitler Kanunî'ye medhiye, 43-46. beyitler İbrahim Paşa'ya övgü, 47-84. beyitler münacât, 85-120. beyitler bahar tasviri, 121-298. beyitler güzellerin tasviri, 299-314. beyitler "*velehü*" alt başlığı ile isimsiz güzellerin tasviri, 315-332. beyitler "*âhir-i Şehringiz*" bölümü altında "*hâtimedir*". Bu Şehrengîz yapısı bakımından halk tipi mesnevîleri andırmaktadır.¹³

Yahyâ Bey İstanbul Şehrengîz'inde elli sekiz "*güzel*"den bahseder. Eser aruzun *mefâîlün / mefâîlün / feûlün* kalıbıyla ve mesnevî tarzında yazılmıştır.

Birinci güzel olan "*Astarsuz Mehemed Beg*" altı beyitle anlatırken, kırkbirinci sırada zikredilen iki kardeş olan güzeller dört beyitle dile getirilmiştir. Bunların dışındaki bütün güzeller 3'er beyitle anılmışlardır. Şâir bu güzelleri üçer beyitle anlatmasını Şehrengîz'in sonunda yazdığı kıt'a'da şöyle açıklar:

Her yüzi *muşaf üçer beyt* ile okınsa n'ola
Çü *üçer kez okınur Sûre-i ihlâs revân*
D/275/336

Şâh u Gedâ'da isimleri zikredilen "*dört güzel*" de dörder beyitle anlatılmışlardır. Şâir bu dört güzeli "*çâr yâra*" ve "anâsır-ı erba'a"ya benzetir:

Şeş cihât içre dâ'imâ ol *çâr*
Birliğe bitdiler '*anâsır-var*

Ş.G/143/607

Biri birine çünkü '*âşık*dur
Çâr yâr oldılarsa lâyıkdur

Ş.G/143/608

Divân'da - Şehrengîz dışında - zikredilen on güzel'in 4 murabba ile altısı da gazel nazım şekli ile anlatılmışlardır.

11- A.Sırrı Levend *a.g.e.*, s.17.

12- M. Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s.75.

13- Âmil Çelebioğlu, Sultan II. Murad Devri Mesnevîleri, Erzurum 1976, s.8 (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi)

B.) Yahyâ Bey'in İstanbul Şehrengîzi:

Yahyâ Bey, Divânda ve Şâh u Gedâ isimli mesnevide geçen İstanbul güzellerinin isimlerini, zenaatlarını ve sosyal hayatta göze çarpan özelliklerini ortaya koyup portrelerini çok kalın çizgilerle çizer.

Şâir, Şehrengizin "Niyâz-nâme-i dil-i şeydâdur" bölümünde güzellere olan düşkünlüğünü:

*Akar su gibi dil ol serve nâcâr
Ki oldum 'âşık-ı didâr-ı dildâr*

D/249/57.

beytiyle dile getirir. Şâir, aşağıdaki beyitte de güzellere olan tutkunluğunu, onlara karşı olan aşkını *mecâzi aşk* olarak telakki eder:

*İlâhî sana itdükçe niyâzi
Hakîkî eyle bu ışk-ı mecâzı*

D/249/58.

Yahyâ Bey daha sonra gelen beyitlerde de "*hakiki aşk*"a ulaşmak için Allah'tan ilim ve hikmet talep eder, "*hikmet şarâbı*"nı sunması için Tanrı'ya yalvarır.

*Dil-i bî-çâreme âlemde her ân
Şarâb-ı hikmetüñle eyle dermân*

D/249/59

*Derünûm ilm ü hikmetle dolu kıl
Birûnum eyle nûr-ı şadka mâyıl*

D/249/60

Yukarıda zikrettiğimiz beyitlerden yola çıkarak eserin "*tasavvûfî izler*" taşıdığını veya tamamen "*tasavvûf*"tan bahsettiğini iddia etmiyoruz. Bu beyitler, münacât kısmında geçmektedir. Güzellerin tasvir edildiği bölümlerde tasavvûfî beyitlere rastlamadık. Yalnız birkaç beyit tevhid özelliği taşımaktadır. Râhmî isimli güzelin anlatıldığı bölümde şâir, insanı yaratan "*Nakkâş*"ı güzelin, güzellik unsurlarına bakarak gözlemeye çalışır:

*Nazar kıl ol göz ile kaşı gözle
Bu nakış fîkr idüp nakkâşı gözle*

D/254/129

Yahyâ Bey aşağıdaki beyitlerde yüzünün kara olduğundan, suçluluğundan, nefsinin heveslerine ve arzularına uyuşundan, namaz kılamayışından yani günahkâr olduğundan bahseder:

Göñül cürm ü sitem bi-çâresidür
Yüze gelen hemân yüz karasıdır
D/249/61

Beni yüzstüz idüpdür *nefs-i kâfir*
Yüzüm yok kapuña varmağa âhir
D/249/62

Fenâ rezminde sînem yara yara
Hevâ bezminde oldum çâr-pâre
D/249/63

Var iken âb-deste ihtîşâsı
Namâza yüz yumaz bu *nefs-i âşi*
D/249/64

Aşağıdaki beyitte şâir, Allah'a yalvarır ve kalbini iman nuru ile doldurmasını ister:

Bu bîkr-i fikrümü bed-râdan it dūr
Dili kıl nûr-ı imân ile pûr-nûr
D/250/68.

Şâir, Şehrengîz'de geçen güzellerin adını anmasının sebebini: "Allah'ın kudretinin sırrını düşünmek" olarak açıklar. Güzelleri mevzu edinmesinin sebebini de böylece dile getirmiş olur:

Çü sırr-ı kudretüñdür dilde fikrüm
Güzeller adı olsa n'ola zikrüm
D/250/75

Yahyâ Bey Şâh u Gedâ adlı mesnevisinde "erkek" ve "kadın" güzelliğini nasıl telâkki ettiğini anlatır. Bir mecliste Ferhâd, Mecnûn, Vâmık gibi âşıklardan bahsedilir. Bunların hepsi de bir kadına âşıktır. Yahyâ Bey bu kişilerin aşklarını tasvib etmez ve şöyle der:

İşidüp sözlerin didüm ne'aceb
Baña hoş gelmedi bu sözler hep

Bir alay bî-mezâk u zen-bâre
Bir alay derd-mend ü bî-çâre

Ne bilür sırr-ı ışk-ı pinhânı
Ne bilür vecd ü hâl-i cânânı

Yukarıdaki beyitlerden anladığımıza göre, şâir bir kadına âşık olmayı "zen-bâre"lik olarak vasıflandırır. Kadınlara âşık olanları aşkın gizli sırlarına vâkıf olamamakla suçlar ve onları zavallı görür.

Şâir, gerçek aşkı sevgiliye ulaşamamak, ona karşı herhangi bir cinsel arzu duymamak olarak yorumlar. Yani bu maddeden arınmış platonik bir aşktır:

Âşık oldur ki 'ışkı ile müdâm
Eyleyüp uyhuuyı gözine harâm

Seve bir sevr boylı maḥbûbı
Derd-i ışıkuñ ola Eyyûb'ı

Vire mir'ât-ı cism û câna cilâ
Bir celâsun cuvâna bende ola

'Âşık olanda sabr olur pîşe
Öpmek ü kocmak olmaz endîşe

'Âşık-ı şâdık olana mutlak
Merḥabâdur visâl-i yâr ancak

Mehmet Çavuşoğlu, Yahyâ Bey'in Şehrengiz'inde geçen güzellerin "*erkek güzelleri*" olarak zikredilmesinin sebeblerini, şâirin güzellik ve aşk telakkisine, devrin sosyal hayatının icablarına bağlı bir keyfiyet olarak yorumlar.¹⁴ Ayrıca bu güzelleri mutlak bir "*ters cinsiyet*" duygusuna bağlamanın abesliğine de dikkat çeker.¹⁵ Kaldı ki eser Kanunî'ye takdim edilmiştir. Gayrî ahlakî mevzu' işleyen bir eserin Kânunî gibi bir pâdişaha sunulması da izahı güç bir müşkilât olsa gerek.

Hasibe Mazioğlu dîvân edebiyatında işlenen tasavvufî aşktan bahsederken şunları söyler.".... tasavvufta, erkek güzelliğini sevmekle, kadın güzelliğini sevmek arasında bir fark gözetilmez. Hatta kadın sevgisinde fikr-i tenâsûl bulunduğu için bu nev'i aşk bayağı sayılmıştır. Erkek güzelliğini sevmek ise bu fikri önlediği için daha asîl bir duygu telâkki edilerek inkişâf etmiştir. Erkek güzelliğiyle ilgili mazmunlar ve benzetmeler çok defa sadece klişe olarak kullanılmıştır."¹⁶

14- Mehmet Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s.77.

15- Mehmet Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s.77.

16- Hasibe Mazioğlu, *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ankara, 1992, s.54-5.

Güzellik konusunda Allahû Teâla Kuran-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur. "*Gerçekten biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.*" ¹⁷ Ayette bahsedilen kadın veya erkek güzelliği değildir. "*İnsan*" dendiği için her iki cins de kastedilmiştir. Hamdi Yâzır ayetin tefsirinde şöyle demektedir: "Güzellik ve aşk dışı dikilen bir şekil değil, gönülde kaynayan bir mânâdır. İnsanın güzelliğinin en güzel biçimde olması, duygusuz olan şekil ve suretinde değil, duygusunda ve özellikle "*güzellik*" denilen mânâyı anlamasında ve o duygudan güzellerin güzeli, en güzel yaratıcıyı ve onun mutlak güzellikle en güzel olan kemâl sıfatlarını tanıyıp, onun ahlâkıyla ahlâklanmış olmasındandır." ¹⁸

Nasıl resim ve heykel sanatlarında erkeği model olarak alan eserlere ve sanatçısına kötü gözle bakmıyorsak, Şehrengîzler konusunda da aynı görüş açısını muhafaza etmek durumundayız.

İncelediğimiz İstanbul Şehrengîz'inde ve Şâh u Gedâ isimli mesnevîde ters bir ilişkiye veya gayr-i ahlakî bir duruma rastlamadık. Hatta A. Sırrı Levend'in şehrengîzler hakkında "şâir, sanat kaygısına fazla kapılmadığı, duygularını olduğu gibi anlatmağa çalıştığı için samimi görünür," ¹⁹ hükmüne Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Şehrengîzi'nin uymadığı kanaatindeyiz. Fikrimizi doğrulamak için aşağıdaki örnekleri seçtik:

1.) Cinas:

Biri Nakkâş Bâli - *ıĝlı Rahmî*
Dil-i bî-çâreme olmadı *rahmı*
D/254/127

Nola Rûm olsa rûy-ı dîl-güşâsı
Gözi Aydındır ebrûsı *Qarasi*
D/268/264

Baňa ol nûr-ı dîdem geldiği hîn
Görenler didi cümle *gözüñ aydın*
D/268/265

17 - Tin Sûresi, Ayet.4.

18 - H. Yâzır, *a.g.e*, C.IX, s. 112.- 3.

19- A. Sırrı Levend, *a.g.e*, s.13.

2.) Telmih:

Birinün adı *Yûsuf-ı serv-ķâmet*

Gönüle nâr-ı hasret câna âfet

D/257/151

Eğer *Ya'ķub-veş* görmezsem anı

Görecek gözümüz *ķalmaz cihânı*

D/257/153

Leff ü Neşir:

Beni kıldı *esîr-i bend ü zindân*

O *dâm-ı zülf ü ol ķâķ-ı zenâhdañ*

D/257/152

Yeşil destâr ile kadd ü cemâli

Yeşil yaprağ ile bir gül nihâli

D/257/149

Siyâh câmeyle san ol mâķ-ı tâbân

Görinür *ķulmet içre Âb-ı hayvan*

D/270/279

4.) Tezât:

Bize söz söylemez *şolağ olaldan*

Anuñla *şag olursam söyleşem ben*

D/258/158

Didüm *Yıķdın* gönül mülkini *yap yap*

Yıkıl~~ı~~ didi *ķakıyıp ol şeker-leb*

D/259/171

Düşürür ayağ *pîr ü cuvânı*

Şarâb-ı la'li mest eyler cihânı

D265/234

'Alîdür biri *takyacıdur ol yâr*

İşinün şimdi baş üzre yiri var

D/264/217

Kinâye:

Bize söz söylemez *şolağ olaldan*

Anuñla *şag olursam söyleşem ben*

D/258/158

Dil-i Mansûrumı zâr eyleyüpdür
Cihânı başuma dar eyleyüpdür
D/263/210

'Alîdür biri taqyacıdur ol yâr
İşiniñ şimdi baş üzre yiri var
D/264/218

6.) Tenvîye:

Vefâsın görmedük anun revâ mı
Vefâ Meydânıdur gerçi makâmı
D/259/174

El irmemiş elin öpmeğe aslâ
Meğer âl itmek ile öpe hınnâ
D/263/212

Maqâm-ı cem'de nâz ile ol yâr
Şalâsın ırgürür 'uşşâka her bâr
D/265/228

Düşürür ayağa pîr ü cuvânı
Şarâb-ı la'li mest eyler cihânı
D/265/234

Güzelde ân olur derler nihânî
Bu gün hüsn-i Hasan'da gördüm anı
D269/271

7.) Asonans:

Saçından oldu sevdâyî mizâcum
Şarâb-ı yaşlıdur ancak ilâcum
D/259/167

8.) Hüsn-i Ta'lil:

Benzer ol pervâneye hâlûñ ki şevk ile revân
Cân atup şem-i cemâlünde küyünmiş nâgehân
D/216/Mrb. 41/IV-1

9.) Tenâsüb:

Birisi *Dülger*-oğlu şûh-ı 'âlem
Binâ-yı hüsn anuñla oldu muhkem
D/259/169

İki kaşı tâk-ı mu'ânber
Cemâli şemsesi anda muşavver
D/259/170

Maķâm-ı ğamda oldu ķâmetüm çeng
İdelden perde-i uşşâķa âheng
D/265/231

Gören dir şemsî dülbend ile anı
Yüzi gün şa'sa'adur taylesânı
D/268/258

Biri Şarrâf-zâde adı Şa'bân
Leb-i cân bahşıdur lâ'l-i Bedahşân
D/269/272

Güle bakşun diyü ol saçı sünbül
Tenümi eylerem dâĝ ile gül gül
D/257/155

11.) Telmih:

Felekde şanki *bedr*-i pür-sitâre
Yed-i mu'cizden olmuş iki pâre
D/266/245

Kinâra gelmeĝe ol mû-miyân hûb
Gerekdür 'ömr-i Nûh u şabr-ı Eyyûb
D/267/253

Lebine ol perînüñ meyl ider cân
Ele girmez velî möhr-i Süleymân
D/271/288

Dem-i Dâvûd ile kılsa ser-âĝâz
Olur ervâh-ı kudsî aña dem-sâz
D/271/291

Cihânda Berber-oğlı gibi kanı
Okur Mûsâya hattı *len-terânî*
D/271/296

12.) İştikâk

Biri *nakş*ı güzel bir *hûb nakqâş*
Kemâl-i *hüsn-i* tasvîrine şâbâş
D/265/235

Biri Hâşircıbaşı-oğlı âfet
Kıyâmet - kâmet ü kân-ı melâhat
D/260/181

13.) İktibas:

Cihânda Berber-oğlı gibi kanı
Okur Mûsâya hattı "*len-terânî*"
D/271/296

14.) İntâk:

Cihânda Berber-oğlı gibi kanı
Okur Mûsâ'ya hattı *len-terânî*

Şehrengîz'de adı geçen güzellerden birçoğu isimlerinden ve sıfatlarından bellidir ki iş ve meslek sahibi kimselerdir. Bunlardan birisi de zamanın önemli şâirlerinden Rahmî'dir.²⁰ Rahmî'nin tasvir edildiği beyitlerde onun güzelliği, gazel vadisindeki ustalığı dile getirilmiştir:

<< *Rahmi* dimekle *mevsûf gavvâş-ı bahr-ı eş'âr nakş*ı güzel bir *hûb-ı zibâdur*.>>

D/254/2.Güzelin başlığı

20- Rahmî hakkında bilgi veren XVI. yüzyıl tezkirecileri şunlardır: Sehî Bey, Latîfî, Ahdî, Aşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Riyâzî'dir. A. Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988, C.I, s.260,265,272,278,283,292.

Ali Nihat Tarlan'ın bildirdiğine göre Rahmî, zamanında güzelliği, gazel tarzındaki ustahğı ve resim sanatındaki mahâreti²¹ ile önemli bir yere sahiptir.

Dîvânda, şehrengiz dışında-adı geçen bir başka şâir de Cân memi lakaplı Sâni'dir.²² XVI. yüzyıl şâirlerinden olan Sâni, gençliğinde ayş u nûş âlemlerinin vazgeçilmez simâlarından birisi olmuştur. Hasan Çelebi onun "rind ve kalâş" bir yapıda olduğunu kaydederken, Âşık Çelebi de fevkâlede güzel olduğunu yazar.²³

Aşağıdaki beyitten, onun peri yüzlü, melek bakışlı bir insan olduğunu anlıyoruz. Böylece Sâni'nin güzelliği bu dörtlükle de teyid edilmiş oluyor:

Ol perî-peyker melek-manzar ki âdem cânıdur
Cân bağışlar sözleri gûyâ Mesîh-i sânidür
D/211/Mrb.38/I-1

Sâni, gönül ehli insanlar arasında, güzelliğinin benzersiz oluşu, bir eşinin daha olmayışı gibi özellikleriyle herkesin ilgi duyduğu bir güzeldir:

Ehl-i diller arasında cân gibi merğûbdur
Bî-naẓîr ü bî-mişâl ü bî-bedel maḥbûbdur
D/212/Mrb.38/IV-1

Âli, Sâni'nin kuloğullarından olduğunu, boyunun posunun güzelliğinin, bütün İstanbullularca bilindiğini yazar.²⁴ Aşağıdaki beyitte de Sâni'nin bu özelliklerinden bahsedilir:

Kâmet-i mevzûnı şankim nûrdan mektûbdur
Cân Memi dirler ana 'âşıkıların cânânıdur
D/212/Mrb.38/IV-2

Sâni yaşadığı dönemde güzelliği ile herkesi büyülemiştir:

Hüsn ile meşhûrdur mihr-i cihân-âra gibi
Yirde buldum gökde isterken seni 'İsâ gibi
D/215/41.M-II.Bend

21- Ali Nihat Tarlan, *Şiir Mecmualarında XVI. ve XVII. Asır Divan Şiiri*, İst.1949,Fasikül.4, s.13.

22- Sâni hakkında bilgi veren XVI. yüzyıl tezkerecileri şunlardır: Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyânî, Riyâzî ve Âli'dir. A. Sırrı Levend, *a.g.e.*, s.265,276,282,288,292,393.

23- A.Nihat Tarlan, *a.g.e.*,s.97.

24- A. Nihat tarlan, *a.g.e.*,s.98.

C.) İstanbul Güzelleri'nin İsimleri.

Dîvân'da, Şehrengîz'de ve Şâh u Gedâ'da zikredilen güzeller bazan gerçek isimlerine, bazan uğraştıkları meslek grublarına bazan da lâkaplarına göre anılmışlardır. İstanbul Şehrengizi'nde 58, Şâh u Gedâ'da 4, Divan'da da 10 İstanbul güzeli zikredilmiştir.

1.) Asıl Adları Zikredilen Güzeller

- 1.) Astarsuz oğlu Mehemmet Bey D/254/121
- 2.) Şûride Ahmet D/255/130
- 3.) Safer Bâli /255/133
- 4.) Üskifci oğlu İbrahim D/256/140
- 5.) Kanlı Muslı D/255/136
- 6.) Veli D/256/146
- 7.) Ali D/257/148
- 8.) Yusûf D/257/151
- 9.) İsâ Bâli D/258/157
- 10.) Hüdaverdi D/258/160
- 11.) Saçlu oğlu Mustafa D/258/163
- 12.) Lokmân D/258/166
- 13.) Hamamcıoğlu Memi D/259/172
- 14.) Hâce-zâde İbrâhim D/260/184
- 15.) Memi Şah D/261/190
- 16.) Receb (mürekkepçi) D/262/197
- 17.) İlyas D/262/199
- 18.) Osman (Hallâc) D/263/208
- 19.) Kurt Bâli D/263/214
- 20.) Aygır Ali D/264/217
- 21.) Müezzîn Mustafa D/265/226

- 22.) Sâzende Ca'fer D/265/229
- 23.) Memi (Mive-füsuş-oğlu) D/268/241
- 24.) Cihân D/267/259
- 25.) Ahmet D/267/251
- 26.) Subaşıoğlu Ca'fer D/267/254
- 27.) Şaban D/268/257
- 28.) Abdî D/268/260
- 29.) Aydınbeyoğlu Mustafa D/268/263
- 30.) Hamza Bâli D/268/266
- 31.) Rahmî D/254/127
- 32.) Hasan (ipekçi) D/269/269
- 33.) Şaban (Sarraf-zâde) D/269/272
- 34.) Mustafa (Begcegüz) D/270/281
- 35.) Hâfız Davud D/271/290
- 36.) Ca'feri Tayyar Ş.G/141/594
- 37.) Şeker Memi Ş.G/142/598
- 38.) Ahmet Şah Ş.G/142/602
- 39.) Altunbaş Ş.G/141/590
- 40.) Memi Cân D/210/M.37.ve M.38
- 41.) Halîl D/215/M.41
- 42.) Memi Şah D/218/M.43
- 43.) Altunbaş D/441/G.253-1
- 44.) Hasan D/529/G.405-1
- 45.) Okçı-zâde D/510/G.370-1
- 46.) Hasan Bâli D/294/G.23-1

47.) Kurd D/320/G.62-1

48.) Süleyman D.209/M.36-1

49.) Ferrûh D/

II - Sadece Meslekleri ile Zikredilen Güzeller

1.) Dülger oğlu D/259/169

2.) Tozkoparan oğlu (kemânkeş) D/259/175

3.) Helvacıbaşı oğlu D/260/178

4.) Hasırcıbaşı oğlu D/260/181

5.) Bostancı oğlu D/261/187

6.) Attâr D/271/293

7.) Edükçü oğlu D/265/232

8.) Nakkâş D/265/235

III - Lakabıyla Zikredilen Güzeller

1.) Sîne Bülbülü D/257/154

2.) Fettân D/262/202

3.) Pirî 262/205

4.) Dilsiz oğlu D/266/238

5.) Berberoğlu D/271/296

6.) Nurullah D/256/142

IV - Adı Zikredilmeyen Güzeller

1.) Yazıcı çırağı D/261/193

2.) Tekke çırağı D/264/220

3.) Sipahi-zâde D/264/223

4.) Yazıcılarda iki kardeş D/266/244

5.) Meyhaneci çırağı d/269/275

- 6.) Kilise yamağı D/270/278
- 7.) Adı bilinmeyen birisi D/270/284
- 8.) Yeniçerilerde birisi D/270/287
- 9.) Attâr çırağı D/263/211

D - İstanbul Güzellerinin Meslekleri.

İstanbul Güzelleri adı altında incelediğimiz güzeller değişik mesleklere sahiptir. Kimi sosyal statü gereği yöneticidir, kimisi gerçek bir zenaatkârdır. Kiminin de mesleği zikredilmemiştir. Buradan hareketle XVI. yüzyıldaki meslek gruplarını sınırlı da olsa tesbit ediyoruz. Bu güzeller, çırağtan beye kadar geniş bir yelpaze içinde bulunan meslek sahibi kişilerdir.

I.) Gerçek Meslek Sahibi Olanlar.

- 1.) Üsküfçü D/256/139
- 2.) Bıçakçı D/256/145
- 3.) Berber D/258/163
- 4.) Dülger D/259/109
- 5.) Hamamcı D/259/172
- 6.) Helvacı D/260/178
- 7.) Hasırcı D/260/181
- 8.) Bostancı D/261/187
- 9.) Şerbetçi D/261/190
- 10.) Mürekkebeci D/262/196
- 11.) Serrâc D/262/202
- 12.) Hallâc D/263/208
- 13.) Takyâcı (Takkeci) D/264/217
- 14.) Edükçü D/265/232
- 15.) Nakkâş D/265/235

16.) Manav (Mive-furuş) D/266/241

17.) Pâreci D/266/244

18.) Nalçacı D/268/260

19.) İpekçi D/269/269

20.) Attâr D/263/211

21.) Sarrâf D/269/272

22.) Nâfeci D/271/293

23.) Hekim D/258/166

24.) Kâtib D/261/193, D/268/266

25.) Mütâb D/262/199

II - Meslekte Çırac Olanlar

1.) Yazıcı Çırağı D/261/193

2.) Meyhaneci Çırağı D/269/275

3.) Kilise Yamağı D/270/278

III - Mesleği Askerlik Olanlar:

1.) Solak D/258/157

2.) Kemân-keş D/259/175

3.) Yeniçeri D/270/287

4.) Sipâhi D/264/223

IV - Bey ve Emir Olanlar:

1.) Emir D254/121

2.) Bey D/261/286, D/268/263

3.) Padişah diye tanıtılan güzel (mecazi) D/262/205

4.) Reisoğlu D/267/251

6.) Subaşı oğlu D/267/254

7.) Beğceğiz D/270/281

V - Dini Müessesede Çalışanlar:

1.) Kilise yamağı D/270/278

2.) Tekke çırağı D/264/220

3.) Müezzin D/265/226

VI - Diğerleri:

1.) Sâzende D/265/229

E) Güzellerin Kıyafetleri:

Beyit ve dörtlüklerle anlatılan güzellerin kıyafetleri ya meslekleri veya isimleriyle alâkalı olarak verilmiştir.

1.) **Altın Kaftan:** Kaftan, 1828 yılından önce bilhassa erkeklerin entari niyetine en üste giydikleri bir kıyafet çeşidi idi.²⁴ Ağır, kıymetli kumaşlardan kesilmiş kaftanların göğüs kısımları ayrıca altın telli şeridlerle, kordonlarla süslenir, elmas ve altın düğmelerle bezenirdi.²⁵ Şehrengiz'in birinci güzeli olan Mehemmet Bey altın işlemeli bir kaftan giymiştir. Toplumun ileri gelenlerinden birisi olsa gerek ki, hem "bey" ibaresi kullanılmış hem de giymiş olduğu kaftanın "altın işlemeli" olduğu belirtilmiştir. Kaftan, parlaklığı sebebiyle ayın etrafındaki lâleye benzetilmiştir:

Geyüp *altunlu kaftânun kamer-veş*

Yağar irdüğünü mânend-i âteş

D/254/123

2.) **Altın Üsküf:** Üsküf, Yeniçerilerin başına giydiği sırma işlemeli bir börk çeşidi olup yarısı başın üzerinde durur, yarısı kıvrılıp arkaya sallandırılırdı.²⁶ Yeniçeri olan Safer Bâli isimli güzel, başına altın işlemeli üsküf giymiştir:

Başına *altın üsküf* geyse ol mâh

Güneş gibi yağar dünyâyı her gâh

D/255/134

24 - R. Ekrem Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, 1969 s.137-8.

25 - R. Ekrem Koçu, *a.g.e.*, s.138.

26 - R. Ekrem Koçu, *a.g.e.*, s.236.

3.) Gül Renkli Elbise: Gül motifli elbise giyen güzel, sıfatıyla beraber anılır. Kanlı Mushî adıyla şöhret bulmuş olan kişi herkesi aşkıyla öldürdüğü ve gül renkli elbise giymiş olduğu için boyunca kana batmış gibi tasvîr edilir:

Geyer gülgünîler gül gibi kat kat

Boyınca kana girmişdür ol âfet

D/255/138

4.) Siyah Renkli Elbise: Siyah renkli elbiseyi Üsküfçi oğlu İbrahim isimli güzel giymiştir. İbrâhim (A.S.) Ka'be'yi ikinci kez inşa etmiş olan peygamberdir. Siyah örtü ile örtülen Ka'be kutsal bir mekandır. Şâir, güzelin giydiği siyah elbiseyi Ka'benin örtüsüne benzetir. Ölümsüzlük suyu alan âb-ı hayat'ın karanlıklar ülkesinde bulunduğu dikkat çeken Yahyâ Bey, güzelin bu elbiseyi giymesinde bir beis görmez:

N'ola olursa İbrâhim ana nâm

Siyeh-pûş oldu Ka'be gibi mâ-dâm

D/256/140

Karalar geysün ol şûh-ı dil-ârâ

Hayât Âbı olur zûlmetde zirâ

D/256/141

5.) Yeşil Destâr: Destâr, kavuk, külah veya fesin etrafına sarılan sarıktır.²⁷ Eski toplum hayatında mesleğe, mevkie yani memuriyete göre sarılan destâr şekilleri vardı.²⁸ İncelediğimiz beyitte güzellik ikliminin emiri olarak lanse edilen güzelin başına sardığı sarık, gül fidanın yeşil yapraklarına benzetilir. Sarık yaprak olarak hayal edilince, güzelin boyu da gül fidanına benzetilir.

Yeşil destâr ile kıdd ü cemâli

Yeşil yaprağ ile bir gül nihâli

D/257/149

6.) Kara Çul: "Kara Çul" ibaresi ile aşğın hali anlatılmak istenmiştir. Güzellerin giydiği elbiseler hep gözâlıcı, rengârenk iken, âşğın giyecek elbisesi bile yoktur. Bunun sorumlusu sevgilidir. İlyas adlı güzel, âşıkların değil elbisesini canını bile almak istemektedir. Âşıkların herşeyini alan güzel, onları çulsuz bırakmıştır. "Çulsuz kalmak" deyimini beş parasız kalmak mânâsına da gelmektedir.²⁹

27 - R.Ekrem Koçu, a.g.e,s.87.

28 - Celal Esad Arseven, "Eski Erkek Baş Giyimleri," *R. Tarih mecmuası*, C.III, S.30, Haziran. 1952,s.1528 v.d.

29- T.D.K. Türkçe Sözlük, Ankara 1988, C.I, s.325.

Aluban *nakd-i cām* şimdi bir bir
Kara *çullarda* kor 'uşşâkı âhir

D/262/201

7.) **Tâc:** Hükümdârların başına giydikleri kıymetli taşlarla süslü başlıktır. Taht ile beraber hükümdârlık alâmeti sayılırdı. Pîrî isimli güzele ay, şeklinden ve renginden dolayı tâc, gökyüzü de taht olmuştur. Tâcî ve tahtı olan güzel de bu haliyle şâh olarak hayal edilmiştir.

Biri Pîrî'dür ol şâh-ı cüvân-baht
Kamer tâc oldu aña âsumân taht

D/262/205

8.) **Takke:** Takke, kavuk, külah, fes gibi herhangi bir serpuş altına giyilir,³⁰ Takke ile güzelin mesleği arasında bağlantı kurulur ve kelime oyunu yapılır. Takkecilik XVI. yüsyılda revaçta olan bir meslek olsa gerek ki, şâir bu meslek için "*baş üzre yeri var*" deyimini kullanmıştır. Deyim kinâye sanatına güzel bir örnek teşkil etmiştir:

'Alî'dür biri *taqyacıdur* ol yâr.
İşinüñ şimdi baş üzre yiri var

D/264/217

9.) **Yeşil Elbise:** Şâh u Gedâ'daki güzellere olan Şeker Memi'nin elbisesi yeşil renktedir. Güzel, giydiği bu elbise ile cennet bahçesindeki papağana benzetilir.

Câme-i sebz ile o serv-i revân
Tûî - i bâğ-ı cennet oldu hemân

Ş.G./142/600

10) **Frengî Atlas:** İpekten dokunan bir kumaş çeşidi olan atlasın daima mavi, yeşil, sarı, siyah renkleri olur.³¹ Güzelin giydiği bu atlas Avrupa'dan gelmiş olmalıdır ki, şâir "*Frengî*" ibaresini kullanır. Güzelin taze, taravetli saçları bu benzetme ile anlatılmıştır.

Dağı üstinde ol zülf-i mutarrâ
Frengi miski atlas aldı gûyâ

D/270/280

11) **Şemsî Dülbenti:** Dülbent, başa sarılan bir çeşit kumaştır. Şemsî kelimesi ile dülbent kumaşın cinsi verilmek istenmiş olabilir veya dülbentin sarılış şekli güneşe benzediği için bu benzetme yapılmış olabilir. Belki de dülbentin üzerindeki işlemlerden dolayı "*şemse*"ye benzetilmiştir. Taylesân ile birlikte anılması dikkat çekicidir.

Gören dir *şemsî dülbend* ile anı
Yüzi gün şa'sa'adur taylesânı

D/268/258

30. R. Ekrem Koçu, *a.g.e.*, s.232; C.Esat Arseven, *a.g.m.*, s.1530.

31. R. Ekrem Koçu, *a.g.e.*, s.17.

F.) Güzellerin Mizâçları:

İncelediğimiz beyit ve dörtlüklerdeki güzeller hep "*erkek güzelleri*"dir. Bu insanlar o zamanki sohbetlerde ve eğlence meclislerinde bulunurlar, insanları neşelendirirlerdi.³² Bunlar erkek güzelleri oldukları halde, anlatılan mizâçlar hep kadınlara ait özellikler olmuştur. Dîvân edebiyatında kadın sevgilide bulunan bütün karakterler bu "*güzeller*" için de kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak şehrengîz'de geçen güzellerin, gayrî ahlakî bir durumuna rastlanılmamıştır.

Mizâçları anlatılan güzeller, hemen hemen "*isimleriyle müsemâmâ*"dırlar. Güzellerin mizâçları taşıdıkları ismin anlamına uygun düşmektedir.

1.) Cefâ Çektiren: Sevgilinin bir özelliği olan cefakârlık aşağıda belirtilen üç güzelin de tabiatında vardır. Astarsuz oğlu Mehemmet Bey'in cefâsından kurtulan olmamıştır. Kurt Bâli de lakabından dolayı kuzuya benzeyen âşıklarına devamlı cefâ çektirir. Mesleği nalçacılık olan 'Abdi isimli güzel de âşıklarına çok eziyet çektirmiş olmalı ki "*şâh-ı cefâkâr*" olarak karşımıza çıkar:

Cefâsından anuñ yüz döndürür yok

Yakasın yırtıcı âvâresi çok

D/254/122

Birisi Kurt Bâli ol cefâ-kâr

Girür 'âşıklarunı koynına her bâr

D/263/214

Biri 'Abdi durur şâh-ı cefâ-kâr

Na'alçe işlemek olmuş aña kâr

D/268/260

2.) Merhametsiz: "*Merhametsiz olma*", klasik edebiyatımızda, sevgilinin en bâriz özelliklerinden birisidir. Rakibe karşı çok merhametli olan sevgili, âşığın karşı bu tutumunu sergilemez.

Rahmî isminde XVI. yüzyılda yaşamış bir şâir olan güzelin adı ile kelime oyunu yapılır. Sevgili, çaresiz olan âşığın acımamış ona eziyet çektirmiştir. Mesleği bıçakçılık olan bir başka güzel de "*ağyara rahm ider ama, aşığa karşı kılıç-bıçak çeker*" yani ona eziyette bulunur:

32 - Namık Açıköz, "Tezkirelere Göre 16. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebi Kültür Hayatı," V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisad Tarihi Kongresi Tebliğler, T.T.K Ankara 1990, s.167.

Biri Nakkâş Bâli-oğlu *Rahmî*

Dil-i bî-çâreme olmadı *rahmî*

D/254/127

Varup ağıyâra *rahm* itdügi *hakdur*

Bize gelse *velî kılıç bıçağdur*

D/256/147

3.) Gönül Alıcı: Güzellerin bu özelliği, hep şiir başlıklarında verilmiş, daha sonra gelen beyitlerde ise "*gönül alıcılığa*" ait kelimeler kullanılmıştır. Şûride Ahmet isimli güzel âşıkların avlayan bir "*şehbâz*" olarak karşımıza çıkar.

Şûride Ahmet demekle ma'lum *şehbaza mâyl şâh-ı dilrübâdur*. D/255/ 3.güzelin başlığı

Aygır Ali demekle ma'rûf *dil-rübâdır*. D/264/ 32.güzelin başlığı

4.) Gönül Açıcı: Velî isimli güzelin mesleği bıçakçılıktır. Şâir buradan hareketle, güzelin mesleği ile alakalı olan özelliklerini anlatır. Bıçak kesme ve yaralama aletidir. Güzel bıçağı ile âşığının vücudunda yaralar açmıştır. Bıçağın "*yahn*" olması da dikkat çekici bir özelliktir:

Bıçağçı-zâde dirler *yahn yüzlü dil-güşâdır*. D/256.güzelin başlığı

5.) Kâtil: Dîvân şiirinde sevgilinin âşığını öldürmesi doğal bir harekettir. Âşık, sevgilinin yolunda ölmek için cân atar. Sevgili, bazan buna bile müsâde etmez. Kanlı Mıhlı isimli güzel devamlı surette âşıklarını öldürmektedir. Onun için, âşıklarını öldürmek "*güzel bir huydur*". Güzelin bu huyunu seven şâir, ona âşık olmak ister. Bütün âşıklarını öldüren güzel, boyunca kana batmıştır:

Birisi *Kanlı Mıhlı şûh-ı 'âlem*

Dirilmez anuñ ile kimse bir dem

D/255/136

Aña '*uşşâkı* öldürme *hûdur*

Varuban aña' âşık olmaludur

D/255/137

Geyer gülgûnîler gül gibi kat kat

Boyınca *kana girmiştir ol âfet*

D/255/138

6) Esir Edici: İsmi Yusûf olan güzel âşıklarını, saçının tuzağına düşürerek, onları esir eder.Çene çukuruna da atarak âşıklarına zindân hayatı yaşatır.

Beni kıldı esîr-i bend ü zindân
O dâm-ı zülf ü ol çâh-ı zenâhdan
D/257/152

7) Âşığı ile Konuşmaz: Aşağıdaki beyitte, güzelin mesleği dolayısıyla, "solag" sözcüğünde kelime oyunu yapılmıştır. Solag, padişâhın sağında ve solunda bulunan muhafızlara verilen addır. Solag aynı zamanda sol taraf manasına gelir."Sağ olmak" deyi-mi hayatta kalmak, ölmek manasına gelmektedir.Âşık, "ben eğer ölmez, sağ kalırsam ,o güzelle hesaplaşacağım" demektedir. Çünkü güzel solag olduktan beri âşığı ile konuşmaz ona yüksekte bakar:

Bize söz söylemez *şolag olaldan*
Anuñla *şag olursam söylesem* ben
D/258/158

8.) Dermân Kılmaz: Lokmân isimli güzel doktor olduğu halde aşk derdine düşen âşığına derman kılmaz. Âşığın "bahtı", güzelin saçının siyah renginden ötürü "kara" olmuştur:

Biri bir yâr-ı nâzûk adı Lokmân
Ne hikmetdür ki *kılmaz derde dermân*
D/258/166

Saçından oldu *sevdâyî mizâcum*
Şarâb-ı vashıdur ancak ilâcum
D/259/167

9.) Gönül Yıkıcı: Mesleği dülgercilik olan güzelin mizâcî, mesleği ile tezât oluşturmaktadır. Güzellik binası çok sağlam olan sevgili, âşıkların gönül mülkünü yıkmakta, fakat onları tekrar yapmamaktadır:

Birisi *Dülger-oğlı şûh-ı âlem*
Binâ-yı hüsn anuñla oldu muhkem
D/259/169

Didüm *yıkduñ önül mülkini* yap yap
Yıkıl didi kaçıyup ol şeker-leb
D/259/171

10.) **Âşık Soyucu:** Hamamcı güzeli olan Memi, mesleğinden dolayı âşıklarını soymakta ve çıplak bırakmaktadır. "Soymak" kelimesi tevriyeli kullanılmıştır:

Harâmî gibi hammâm içre dâyim

Şoyar halvetde 'uşşâkın ol zâlîm

D/259/173

11.) **Fettân:** Fettân bakışlı olan güzel çok iyi bir kemân-keş olduğu için devamlı surette attığı oklarla âşıklarını yaralar:

Kaçar kaddüm kemânından o fettân

Nitekim katı yaydan tîr-i perrân

D/260/176

12.) **Tatlı Dilli:** Meslekleri helvacı ve şerbetçi olan güzelin tatlı dili olmaları ile karşımıza çıkarlar. Hep tatlı olan şeylerle uğraştıklarından olsa gerek, hem konuşmaları hem de hareketleri âşıklara "tatlı" gelmektedir.

Halvâcıbaşı-oğlı dirler bir tatlu dilli lebleri Meşîhâdur

D/260/19. Güzeller başlığı

Memidür birisi Şerbetçi-zâde

Ol âfet tatlu dillüdür ziyâde

D/261/190

13.) **Nazlı:** Güzellerin en belirgin özelliklerinden olan "nazlı olmak" beyitlerde sıkça karşımıza çıkar. Âşıklar güzele yalvardıkça o, naz eder. Lakâbı fettân olan güzel âşığının saçında asılmak "istemesine bile naz" eder:

Niyâz itdükçe 'uşşâka ider nâz

Kılupdur muṭrib-i ğam beñzümi sâz

D/260/182

Beni zülfüne aş dirsem ider nâz

Dirîgâ kimseyi terkiye aşmaz

D/262/203

Cihândur adı ol şâh-ı zemâne

Gurûr-ı nâz ile sığmaz cihâna

D/267/249

14.) **Gönül Çeken:** Mesleği bostancılık olan güzel âşıklarını kendine çeker. Güzel selviye, âşık da suya benzetilmiştir. Selvinin devamlı surette suya ihtiyacı vardır. Âşığın gönlü güzelin boyuna su gibi akar:

Biri Bostâncı-oğlu serv-i dil-cû
Aķar kıaddine gönlüm nitekim şu
D/261/187

15.) Gönül İnciten: Hallâçlık mesleği ile uğraşan güzel, âşıkklarının gönlünü incitmiş dünyayı onların başına "dar" eylemiştir:

Dil-i Manşûrumı zâr eyleyüpdür
Cihânı başuma dar eyleyüpdür
D/263/210

16.) El Öptürmez: Attâr olan güzelin elini öpmek kimseye nasıf olmamıştır. Bu zamana kadar bu eli bir tek kına öpmüş, o da hileye başvurarak bu şerefe nâil olmuştur. "Âl" kelimesi tevriyeli kullanılmıştır:

El irmemiş elin öpmeye aşlâ
Meğer âl itmek ile öpe hınnâ
D/263/212

17.) Âşıkklara Meyletmez: Tekke çırağı olan ay yüzlü güzelin 'âşıkklarına meyletmemesi doğal bir harekettir. şâir, bu durumdan dolayı onu kınamaz. Çünkü "mum dibini aydınlatmaz". Güzel, rakiblere yüzünü gösterir ama âşıkklarına aynı müsâmahayı göstermez. Âşık, güzelin ayaklarına kapandığı için güzel onu göremez. Bu hâl, beyitte kullanılan atasözüne güzel bir örnek teşkil etmiştir:

Biri tekye çerâğı ol kamer-yeş
Urupdur hâneķâh-ı câna âteş
D/264/220

Bize meyl itmese tân mı o meh-rû
Olur çünkü çırak dibi karañu
D/264/222

18.) Ayağa Düşürücü: "Ayağa düşürmek" deyimi tevriyeli kullanılmıştır. Mesleği edükçülük olan güzel herkesi ayağına getirir. Meclislerde sâkilik yapan güzel de sunduğu şarâbla herkesi mest eyler, yaşlı, genç herkesi "ayağa düşürür".

Birisi iç-edükci-oğlı Hurrem
Edük gibi düşer pâyna 'âlem
D/265/232

*Düşürür ayağa pîr ü cuvânı
Şarâb-ı la'li mest eyler cihânı*

D/265/234

19.) Merhâmetli: "*İstanbul Güzelleri*" arasında ilk defa iyi niyetli, merhametli birisine rastlıyoruz. Örnek beyitte iki kardeş olan bu güzeller parçacılık mesleği ile meşgul olurlar. Hz. Peygamberin ayı ikiye bölme mucizesine telmih vardır. İki kardeş, ayrılmış olan ay parçalarına benzetilir. Güzellerin âşıklarına merhametli davranmalarında belki de Hz. peygamberin "*parmağı*" vardır;

*Daği şehir içre var iki kamer-fer
Ki hem - sanatlarıdır pâreciler*

D/266/244

*Felekde şanki bedr-i pür-sitâre
Yed-i mu'cizden olmuş iki pâre*

D/266/245

*İderler 'âşıka gâyet terahhüm
Olardur egleyen bir pâre gönlüm*

D/266/247

20.) Kurban Ettirici: Adı Ahmet olan güzel âşıklarını her an kendine kurban ettirir. Bu durum güzelin Eyüb semtinde oturmasından da kaynaklanabilir. Çünkü insanlar Eyyûb Sultan (Hz.) lerinin türbesine gelerek dua ederler, adak adarlar ve kurban keserler. 'Âşıklar da güzele kurban olmak için cân atarlar. "*Kurban olmak*" deyimini tevriyeli kullanılmıştır hem sevgili yoluna ölmek, hem de ona yakın olmak mânâlarına gelir:

*Biri Eyyüb-ı Enşâride Ahmed
Re'is oğludur ol yâr-ı ser-âmed*

D/267/251

*İdelden 'âşıkın her lahza kurbân
Virürler ana kurbân olmağa cân*

D/267/252

21.) Puta Taptırıcı: Galata'daki bir kilisede râhib olan güzeli öven ve onun güzelliğini ortaya koyan Yahyâ Bey'in zamanının, ne kadar hoşgörülü olduğuna tanık olmaktadır. Bu güzelin mizâcî dini ile alakalıdır. Putlar kilisede bulunur ve edebiyâtımızda "güzellik timsallerinden" birisi olarak kabul edilir. Râhib put gibi güzel olduğu için âşıklarını kendine taptırır. Siyah râhib elbisesi içinde, yüzü aya benzetilen güzel ile karanlıklar ülkesinde bulunan âb-ı hayat arasında ilgi kurulmuştur:

Cihânı büt-perest itmiş bir sanem-i zîbâdur

Kalata içre daği bir sanem var
Fireng oğlanıdur ol çeşmi 'ayyâr
D/270/278

Siyâh câmeyle şan ol mâh-ı tâbân
Görinür zulmet içre Âb-ı Hayvân
D/270/279

22.) Mizâcî Çözölemeyen: Mizâcî tam olarak çözölemeyen ve hakkında fazla mâlûmat olmayan bir güzeldir. "İlm-i ledünnî" gibi nâmâ'lûm bir kişiliğe sahiptir:

Dehânı noktasıdur şıfr-ı mevhum
Degül çilm-i ledünnî gibi mâlûm
D/270/285

23.) Âteş-Mizâc: Yeniçeri olan güzel âteş-mizac bir yapıya sahiptir. Şâir onu "Ehrimen" olarak görür. Ehrimen, Zerdüştlarin inandığı kötölük ve karanlık tanrısıdır. Şeytan ve dev anlamlarına da gelir. Bu güzel kendini zorla sevdirmek ister. Bu, tezatlı bir durum teşkil eder. Bundan önce anlatılan güzeller sevilme için hiç birşey yapmazlarken bu güzel, zorla kendini sevdirmek ister. Güzel ismi ile müsemmadır. Güzel, şeytan yaratılışı olduğu için âşıkklarının kendine tapmasını ister:

Bir âteş-mizâc 'âşıkın döğici kendünü döge döge sevdürücü
Yeniçerilerde bir hûb-ı zîbâdur
D/270/55.güzelin başlığı

Biri bir Ehrimendür serv-i ser-keş
Yakışmaz âdeme hergiz perî-veş
D/270/287

24.) Ürkek: Güzel kokulu, peri yüzlü olan güzelin mesleği nâfeciliktir. Âhû gibi ürkek bir karaktere sahiptir ve devamlı insanlardan kaçır. Put gibi güzel olan bu kişi 'âşıkklarını kendine taptırır.

Bir aşık-perest sanem-i zîbâdur
Birisi Nâfedür ah ol perî-rû
Kaçar insândan mânend-i âhû
D/271/293

G -) Genel Olarak Güzellik: İstanbul güzellerin anlatıldığı beyitlerde güzellik; şehir, isim, bina, iklim, mülk, güneş gibi kelimelerle dile getirilmiştir. Aşağıdaki beyitte "ân" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmış ve "güzellik", geçici bir özellik olarak zikredilmiştir. "Güzellik", güzellerde saklıdır ve onu herkes göremez. Şâir, "nihânî" olan bu "ân" Hasan Bâli isimli güzelde görğünü söyler:

Güzelde ân olur dirler nihânî
Bu gün *hüsni Hasanda* gördüm anı
D/269/271

"Güzellik", sevgilinin bir unsuru olarak da karşımıza çıkar. Hamza Bâli'nin hattının güzelliğinin eşi benzeri yoktur:

Biri bir *hûb kâtib Hamza Bâli*
Ki olmaz *hüsni hattınuñ mişâli*
D/268/266

Güzellik ile şehir olarak düşünüldüğü zaman, sevgili de "güzellik ikliminin" şâhi olur:

Bir *emir-i iklim-i hüsni dilber-i bi-hemtâdur*
D/257/Başlık

Şol bî-bedel güzelki *Hasan* dirler ad ile
Şôh olsa *mülk-i hüsne* n'ola adl ü dâd ile
D/319/G-405

Olaldan gün gibi *hüsni iline şâh*
Bütün dünyâ didi yarıcuñ Allah
D/263/207

Güzellik sağlam bir bina olarak hayal edilir. Bu hayalde güzelin mesleği ön plâna çıkar. Çünkü güzel, dülgerlik mesleği ile meşguldur:

Birisi *Dülger-oğlı şûh-ı âlem*
Bînâ-yı hüsni anuñla oldu muhkem
D/259/169

I - Güzellik ile ilgili Tasavvurlar.

1.) **Mısır:** Güzelliğin Mısır ülkesi olarak düşünülmesi ile Yûsuf (A.S.) ın bu ülkede hüküm sürmesi arasında ilgi vardır. Bilindiği gibi litaretürde "güzellik timsâli" olan Yûsuf (A.S.) 'Mısır'a sultan olmuştur. Şâh u Gedâ'da geçen "Altunbaş" isimli güzel de güzellik ülkesi olan İstanbul'da "ikinci Yûsuf" olmuştur:

Aña dirlerse oldu erzâni

Mısr-ı hüsn içre Yûsuf-ı şânî

Ş.G/141/592

2.) **Mülk (Ülke):** Güzellik, mülk olarak tasavvur edildiği zaman sevgili de bu ülkeyi adalet ve doğrulukla yöneten bir şâh olur:

Şol bî-bedel güzel ki Hasan dirler adile

Şâh olsa mülk-i hüsne n'ola adl ü dâd ile

D/529/G.405/1

3.) **Hüsn-i hat:** Aşağıdaki beyitte geçen "*hüsn-i hat*" ibâresi tevriyeli olarak kullanılmıştır. İstanbul Şehrengîzi'nde zikredilen güzellerden birisi olan Hamza Bâlî'nin mesleği kâtipliktir; aynı zamanda hattattır. Yazdığı hatlar eşsizdir. Güzellik unsuru olarak da "*hatn*"nın eşi benzeri yoktur:

Biri bir *hûb kâtip* Hamza Bâlî

Ki olmaz *hüsn-i hattınuñ* mişâli

D/268/266

4.) **Bina:** Kaş, kavisli olması hasebiyle tâk olarak düşünülür. Kemer anlamına gelen tâk, bir binanın sağlamlığını temin eden en önemli unsurlardan birisidir. Güzellik, kemer olarak tasavvur edilen kaşların üzerine inşa edilmiş sağlam bir bina olmuştur. Bu tasavvurda güzelin mesleği de ön plâna çıkmıştır. Çünkü güzel dülgerlik mesleği ile meşguldur:

Birisi *Dülger-oğlı şûh-ı âlem*

Binâ-yı hüsn anunla oldu muhkem

D/259/169

İki kaşı iki tâk-ı mu'anber

Cemâli şemsesi anda muşavver

D/259/170

5.) **Sadâ:** Aşağıdaki beyitte güzellik sadâ (ses) olarak hayal edilmiştir. "*Dünyanın göz nuru*" olarak zikredilen Hudâverdi isimli güzelin güzelliğini "*bütün âlem*" duymuştur.

Hudâverdi didükleri *nûr-ı dîde-i dünyâdur*

Biri dañi *Hudâverdi* olupdur

Sadâ-yı hüsn kıldı *'âlem-i pür*

D/258/160

II- Güzellik Unsurları

1-Saç

a.) **Umumi Olarak Saç:** Saç, güzellerin en çok üzerinde durulan ve değişik tasavvurlara konu olan güzellik unsurudur. Uzunluğu, siyah olması, kıvrımlı oluşu, rengi, kokusu sebebiyle bir çok hayale neden olmuştur.

Saç ile İlgili Benzetmeler:

a.) **Tuzak:** Güzelin saçları şekli itibariyle ip gibi düşünülür. Güzeli 'âşığını tuzacağına düşürür onu bağlar. 'Âşığı esir alan sevgili onu çene çukurundaki kuyuya atar. Saç, 'âşığı tuzığa düşüren bir unsur olarak karşımıza çıkar. Güzeli bir leff ü neşir sanatı vardır:

Beni kıldı esîr-i bend ü zindân
O dâm-ı zülf ü ol çâh-ı zenâhdân

D/257/152

b.) **Sünbül:** Saç; şekli, rengi ve kokusu dolayısıyla sünbüle benzetilir. Gül, sünbül, dağ kelimeleri birarada kullanılarak bir tabiat ortamı çizilmeye çalışılır. "Güle baksın" kelime gurubu tevriyeli olarak kullanılmıştır. Hem sevgili âşığına gülerek baksın, hem de çiçek olan "güle" baksın anlamları çıkmaktadır. Gül rengi itibariyle kırmızıdır. Sevgilisi dağlanmış tene baksın diye 'âşık kendini yaralar. Gülün âşık olarak düşünülmesi enteresan bir durumdur. Âşığın perişan halini görmek güzeli "güldür"mektedir.

Güle baksun diyü ol saç sünbül
Tenümi eylerem dâğ ile gül gül

D/257/155

Âşık, sevgilinin saçlarının özelliklerini "tek tek" sayar ama, güzel yine de 'âşığa sırrını vermez.

Diledüm kim uzadup Sebze-veş dil
Kılam sünbülleri vaşfını kıl kıl

D/258/164

Didi bu perdeden keşf eyleme râz
Bu kıldan degme kimse virmez âvâz

D/258/165

Sağın nâfeye benzetilmesinde nâfenin renk ve kokusu önemli bir yer teşkil eder. Nâfe, Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan, güzel kokulu bir maddedir.³³ Sünbül, kokusunu Çin nâfesine bağışlamıştır.

33 - N.Sefercioğlu, Nev'i Dîvânı'nın Tahlili, Ankara 1990, s.148.

İdüp sünbülleri bûyına taşsîn
Geltüp miskînlik itdi nâfe-i Çin

D/271/295

d.) Mizâc: Saçın mizâca tesir etmesinde "siyah rengi" önemli etken olmuştur. Şâir "sevdâyı mizâc" ibâresi ile kara bahtlı olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Âşık "kara sevdaya" düşmüştür. Bu durumdan ancak güzele kavuşunca kurtulacaktır. "Sevda" kelimesinin "aşk" anlamı dışında "siyah" mânâsına gelmesinin de "mizâca" tesiri olmuştur:

Şaçından aldı sevdâyî mizâcum
Şarâb-ı vaşlıdur ancak ilâcum

D/259/167

e.) Kadir Gecesi: Adı Receb olan güzelin alını, parlaklığı sebebiyle dolunaya benzetilir. Yüzü bayram gibi sevinçli olan güzelin, saç da renginden dolayı Kadir Gecesi-ne benzetilir. Bayram gününe de işâret edilmiştir:

Recebdür adı alındur meh-i bedi
Yüzi 'îd saçı oldı leyletül-*Qadr*

D/262/197

f.) Dârağacı: Saçın darağacına benzetilmesi, âşığın "güzelin saçına asılı olarak can verme" hayaline dayanır. "Terki" sözcüğü atın eyerinin arka kısmı için kullanılır. Saç ile atın terkisi arasında kurulan münasebette, saçın şekil özelliği rol oynar. Binicinin atın tergisine kimseyi bindirmek istememesi gibi, güzel de saçında 'âşıklarının asılmasına bile naz eder, "Asmak" sözcüğü kurban olmak anlamına da gelir.

Beni zülfüne aş dirsem ider nâz
Dirîgâ kimseyi terkiye aşmaz

D/262/203

g.) Küfr: Dîvân şiirinde saç siyah renklidir. Küfrün bir manası da örtüdür. Küfr ile saç arasındaki ilgi, saçın rengi dolayısıyladır. Dünya güzelin saçına adeta tapmaktadır. Bu güzel âşıklarını kendine zorla taptıran bir meyhane çırağıdır:

Güzeller kâmetinün zir-desti
Cihân zülfî gibi şûret-perestî

D/269/277

h.) Mutarra: Saçın Frengî miskî atlasa benzetilmesinde siyah rengi ve kokusu rol oynar. Siyah elbise içine parlak ay gibi olan güzel "âb-ı hayvan"a benzetilirken, taze saçlar da güzelin üzerindeki frengi atlasa benzetilir.

Dahî üstinde ol zülf-i muṭarrâ
Firengî miskî atlas oldu gûyâ
D/270/280

2.) Kâkül ile ilgili benzetmeler:

a.) **Kâkül ser-âmed:** Kâkül, alın üzerine düşmüş kıvrımlı saçtır. Kâkül saçın ön kısmı olduğu için, şâir aşağıdaki beyitte kâkül ile Astarsuz Mehemmet Bey arasında ilgi kurar. Bu güzel bir beydir ve toplumun ileri gelen insanlarından. Şekil yönünden benzerlik kurulmuştur.

Biri Astarsuz-oğlı ol sehî-ḳad
Olupdur kâküli gibi ser-âmed
D/254/121

b.) **Kakül-Dil Bağı:** Dil bağı ibaresi ile güzel ve râkib arasındaki gizli anlaşma anlatılmış olabilir. Dil bağı aynı zamanda konuşamayan çocuklar için de kullanılır. Dil bağı kesilmeyen çocuk konuşamaz. Saçın telleri, şekli itibariyle ejderhanın dilleri gibi düşünülmüştür:

Birisi Dilsüz-oğlı şûh-ı 'ayyâr
Râkîb ile anuñ gizlü dili var
D/266/238

Emiñ olmağ için halkuñ dilinden
Başında dil bağı var kâkülinden
D/266/239

İnanmañ kâküli sihrine zinhâr
Ki anuñ bir başı var biñ dili var
D/266/240

3.) Kâş:

a.) **Umumi Olarak Kâş:** Kaş, güzellerin önemli güzellik unsurlarından birisidir. Kâş, bazan tek başına, bazan da göz ile beraber anılır. Rahmî mahlasıyla şiirler de yazan güzelin, güzelliği dillere destandır. Şâir, güzelde bulunan kaş ile göze bakarak "Allah'ı" hatırlamaya çalışır. "kaş ile göz gerisi söz" atasözü konunun önemini ortaya koymaktadır. 'Âşık, bu güzellik karşısında kendini alamaz.

Nazar kıl ol göz ile kaçır gözle
Bu nakşî fikr idüp nakkâşî gözle
D254/129

b.) **Ay** : Kaş, ayın hilâl şekline benzetilmiştir. Ay, hilâl olarak her aybaşında bir defa gözükür. Güzelde bulunan hilâl şeklindeki iki kaş, şâiri hayrete düşürür. Çünkü "*bir aybaşında iki gurre olmaz*".

Neden ikidür ol ebrû-yı mümtâz
Bir ay başında iki gurre olmaz
D/255/135

c.) **Tâk**: Güzelliğin bina gibi tasavvur edildiği beyitte, kâş da tâk olarak düşünülür. Bu beyitte, kaşın güzellik unsuru olarak ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Bu benzetmede kaşın şekli rol oynamıştır.

Birisi Dülger-oğlı şûh-i 'âlem
Binâ-yı hüsn anuñla oldu muhkem
D/259/169

İki kaşî iki tâk-ı mu'anber
Celâli şemsesi anda muşavver
D/259/170

d) **Kemân (yay)**: Kâtil olarak karşımıza çıkan gözün, âşığı yaralamak için kullandığı silah "yay"dır. Âşıklarını vurmak için yayını germiş olan güzelin oklarından, âşık kendini kurtaramaz. Güzelin attığı hiçbir ok yere düşmez. "*Tîr*"in sıfatı olarak kullanılan "*perrânın*" kanat anlamı yanında ucucu anlamı da vardır:

Kaçar kaddüm kemânından o fettân
Nitekim katı yaydan tîr-i perrân
D/260/176

Dem-â-dem yire düşmez atduğı ok
Felek gibi anuñ yayın çeker yok
D/260/177

Başka bir beyitte âşık, güzelden gelen "*gazap okların*"dan hoşnut olduğunu dile getirir: Güzelin kemanından çıkan okların âşığa doğru yönelmesi sevgilinin 'âşıkla ilgilenmesi olarak yorumlanır:

Kaşî kemânından anuñ dâyimâ
Hôş gelür oldu bize tîr-i gâzab
D/294/G.23-3

Aşağıdaki beyitte kemân, hallacın pamuk atma âletine benzetilmiştir. Bu şâirâne bir benzetmedir. Hallacın pamuğu sağa sola atması gibi felek de bulutları her tarafa dağıtır. Hallac sıkışık halde bulunan pamukluru "atarak" onların hacmini genişletir, sıkışıklığını giderir. Pamukları bir nevi "açar". Bulutların dağıtılması gökyüzünün açılması demektir. Bu da insan psikolojisine tesir eden bir durumdur:

Meğer kavı-i felek almış kemânı

Atar her yaña ebr-i âsumânı

D/263/209

e) Mihrap: Kaşın mihraba benzetilmesinde şekil özelliği ön plana çıkar. Güzelin, âşık nazarında kazandığı değeri de ortaya çıkmış olur. Güzelin vücudunu gören âşıklar bu güzellik karşısında secde ederek şükürlerini dile getirirler.:

Gören her lahza ol kâbil vücudı

Kaşı mihrâbına eyler sücûd

D/265/227

f) Karasi: Karasioğulları Balıkesir civarında kurulmuş bir beyliktir. 1335-1345 yılları arasında Orhan Bey tarafından ele geçirilmiştir.³⁴ Karasi kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Güzelin yüzü, parlaklığı sebebiyle Rum, gözleri Aydın, kaşları da Karasi ülkesi olmuştur. Beyitte sanki Osmanlı portresi çizilmiştir. Bu benzetmelerde güzelin bey olmasının önemli etkeni olmuştur. Göz, kaş ve yüz kelimeleri ile tenasüp sanatı yapılmıştır:

N'ola Rûm olsa rûy-ı dil-güşâsı

Gâzi Aydındır ebrûsı Karasi

D/268/264

g) Râ (sır): Kaşın râ (sır) olarak hayal edilmesi anlamı itibariyledir. Aşk ehlinin sırları arasında güzelin kaşları da vardır. Şâir bu sırların fâş olunmamasını ister: Âşık, güzelin kaşlarını kimsenin görmesini istemez;

Esrâr-ı ehl-i 'ışka ebrûsı iki râdur

Fâş olmasun cihâna kalsun bu söz burada

D/510/G.370-2

4) Göz: Önemli bir güzellik unsuru olan göz, kaş ile beraber anılır. Bu unsurlar ile güzeli yaratan "Nakkâş" hatırlanır:

34- Metin Kunt, Sina Akşin, Ayla Ödekan, Zafer Toprak, Hüseyin G. Yurdaydın, *Türkiye Tarihi-2, Osmanlı Devleti-1300-1600*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s.37.

Nazar kıl ol göz ile *kayı* gözle
Bu nakış fikir idüp *nakış* gözle
D/254/129

a) **Mest:** Kanlı Mushi isimli güzelin baygın bakması sebebiyle göz mest olarak hayal edilmiştir.

"*Kanlı Mushi didikleri gözleri mest âfet-i dünyadur.*"
D/255/5. güzelin başlığı

b) **Fettân:** Gözleri fettân bakışlı olan güzel, âşığını cezbeder ve onu kendine bağlar.

Biri bir *çeşm-fettân* hûb-ı serrâc
Ayağı toprağıdur başuma tâc
D/262/202

Cân Memi isimli güzel aşk pazarında kendini temâşâ eyleyen herkesi, kendine "*hayrân*" eder. Güzelin gözlerine bakanlar mest olurlar. "*Hayrân*" kelimesi ile "*mest*" kelimesinin bir arada kullanılması dikkat çekicidir:

"İşk bâzârında derd ehlini bakdukça alur
Çeşm-i mestini temâşâ eyleyen hayrân kalır
D/212/Mrb.38/V-1

c.) **Koyun göz:** Gözün "*koyun gözüne*" benzetilmesinde güzelin ismi büyük rol oynar. Kurt Bâli lakaplı güzelin koyun gözlerine bütün cihan mübtelâ olmuştur. Koyun göz ibaresi ile güzelin masumîyeti de anlatılmış olabilir:

"Bir *koyun alagözlü* dilberdür ki cihân aña mübtelâdır." D/ 263/ 31. Güzelin başlığı

d.) **Pusula:** Güzelin eşiği kible olunca âşığın gözü de bu kibleyi gösteren "*Pusula*" olmuştur. Gözün pusulaya benzetilmesi şâirâne bir benzetmedir:

Birisi Kâbil - oğlu Muştafâdur
İşiğinde gözüm kible - nümâdur
D/265/226

e.) **Aydın:** Göz ile aydın sözcükleri arasında kurulan münasebette kelimelerin anlamları rol oynar. Güzel 'âşığın meclisine geldiğine zaman herkes ona "*gözün aydın*" der. Bu hâl 'âşık için bir övünç kaynağı olur.

N'ola Rûm olsa rûy-ı dil-güşâsı

Gözi Aydındır ebrûsı Kârası

D/268/264

Baňa ol nûr-ı dîdem geldiği hîn

Görenler didi cümle gözün aydın

D/268/265

f.) Ayyâr: Ayyâr kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Gözün "ayyâr" olmasında güzelin "Frenk oğlanı" olmasının da sebebi olabilir.

Çalata içre daği bir şanem var

Fireng oğlanıdır ol çeşmi 'ayyâr

D/270/278

5) Gamze: Gamze göz, kaş ve kirpikle beraber ele alınmıştır. Göz kâtil olunca, gamze de bu kâtilin bir silahı olur. Gamze, âşığın canını yakan kâtil bir doğan olarak hayal edilir. Gözün üzerinde iki sıra halinde bulunan kirpikler de doğanın kanatları olmuştur. Günümüzde gamze sözcüğü ile gülüş esnasında "yüzde meydana gelen çukur" anlaşılmaktadır. Halbuki Eski Edebiyat'ta "gamze" ile yan bakış anlatılmaktadır:

Olupdur gamzesi şehbâz-ı kattâl

iki şaf kirpüğü aña per ü bâl

D/255/131

6. Kirpik: Kirpik, kâtil doğana benzetilen gamzenin, kanatları konumundadır. Kirpiğin şeklinden dolayı bu benzetme yapılmıştır:

Olupdur gamzesi şehbâz-ı kattâl

İki şaf kirpüğü aña per ü bâl

D/255/132

Fettân bakışlı güzelin kaşları kemân, kirpikleri de ok olarak vasıflandırılır. Şekil benzerliği yanında, kaşın yay olarak hayâl edilmesi bu tasavvura sebep olan en önemli husustur. Güzelin attığı oklardan kurtulan âşık yoktur. Çünkü güzelin yayını, felek çekmektedir. Feleğin elinden hiç kimse kurtulamamıştır:

Kaçar kaddüm kemânından o fettân

Nitekim katı yaydan fîr-i perrân

D/260/176

"Sipâhî" olan güzelin, kirpikleri bir silah olarak karşımıza çıkar. Güzelin mesleğinin askerlik olması bu hayalde önemli bir unsurdur:

Sipâhî-zâde biri ol cüvâñun
Silahdar oldu her *müjgânı* anuñ

D/264/223

7.) **Yüz - Yanak:** Yüz ve yanak birbirinden ayrılmaz iki parça olduğu için genel olarak birlikte ele alınır ve aynı unsurlara benzetilir. Sevgilinin "*cefâsından yüz döndürür yok*" derken güzelin eziyetinden herkesin hoşnut olduğu anlatılmıştır:

Cefâsından anuñ yüz döndürür yok
Yağasın yırtıcı âvâresi çok

D/254/122

Yüz ile İlgili Benzetmeler

a-) **Celâli:** Âşık güzelin yüzünü görmek istemektedir ama bunu başaracak "*Cân*"ı yoktur:

Ne *cân* ile olam vaşlına tâlib
Çü olmuşdur *celâli yüzi ğâlib*

D/254/124

Allah insanı o kadar mükemmel yaratmış, kaş ile gözü yüze öyle nakşetmiş ki, bu güzelliğe bakıp da "*Nakkâş*" hatırlamamak elde değil:

Nazar kıl ol göz ile *kaşı gözle*
Bu nakış fikr idüp *naqqâş* gözle

D/254/129

Yüzün güneşe benzetilmesi, yuvarlaklığı, şekli ve parlaklığı sebebiyledir:

Biri Yiniçerilerde Şaferdür
Yüzi mihr-i cihân alnı kâmerdür

D/255/133

Güneşdür yüzi ol şâh-ı cihânuñ
Olupdur şa'sa'a şorgucı anuñ

D/258/159

Gören dir şemsî dülbent ile anı
Yüzi gün şa'sa'adur taylesânı

D/268/258

b) **Ka'be:** Yüzün Ka'be olarak tasavvurunda, Ka'be'nin kutsal bir makam olması yatar. Ka'be, sâflık, temizlik ve doğruluk yeri olarak düşünülmüştür: Kâ'be kut-sallığından dolayı insana huzur verir. Şâir de güzelin "*Cemâli*" nin aşığına "*sıdk ve safâ*" bağışladığını dile getirir:

Biri Saçlı-oğlu Muştâfâdur
Cemâli Ka'be-i şîdk u şafâdur

D/258/163

c.) **Şemse:** Şemse tavanlara, cilt kapaklarına güneş şeklinde yapılan işlemeli motif demektir.³⁵ Yüzde bulunan iki kaş tâk olarak hayal edildiği zaman yüzdeki diğer unsurlar da şemsede bulunan süslemeler olur. Yüz güzelliği, ressamın elinden çıkmış işlemeli bir resime benzer:

İki kaşı tâk-ı mu'anber
Cemâli şemsesi onda muşavver

D/259/170

d.) **Bayram:** Bayram, huzur ve neşe kaynağıdır. Güzelin saçları "*Leyletü'l-Kadr*", alını "*dolunay*" olarak hayal edilince, yüzü de parlaklığı ve insana huzur veren bir güzellik olması hasebiyle "*bayram*" olarak vasıflandırılır: Leyletü'l-Kadr terkiibini söylediği için bu bayram "*Ramazan Bayramı*" olabilir:

Recebdür adı alındır meh-i bedr
Yüzi 'îd saçı Leyletü'l-Şadr

D/262/192

e.) **Yanak-Su:** Aşağıdaki beyitte yanak ile üzerine düşen nesneleri aksettiren temiz su arasında ilgi kurulmuştur. Bu ilgide suyun temiz ve durgun olması önemli bir unsur olmuştur. Mesleği takkecilik olan güzel kavuğunun altına kıvrımlı takke giymiştir. Bu takke şekli veya üzerindeki motifleri dolayısıyla olsa gerek "*Pervin Yıldızı*"na benzetilmiştir. Kavuğun altından görülen takke, suyun üzerine şavkı vurmuş pervin yıldızı gibi hayal edilir.

Yañığında kaçan olsa 'arâk çîn
Görinür şanki şuda 'aks-i Pervîn

D/264/218

f.) **Mum:** Yüz (yanak) parlaklığı, rengi ve yakıcılığı sebebiyle muma benzetilir. Melekler bu kutsal yüzün etrafında dönen pervâneler olarak hayal edilir. "*Cemâli*" ve "*melek*" kelimeleri rastgele seçilmemiştir. Melekler, Allah'a mutlak itaatle bağlı olan yaratıklardır. Yüz de ilahi olarak Allah'ın tecelli ettiği yerdir. Bunun için melekler yüzün etrafında "*pervâne*" olurlar:

35 - A. Talat Onay, *a.g.e.*, s.395.

Felek âvâre-i mâh-ı celâli

Melek pervâne-i şem-i cemâli

D/268/221

g.) **Ay:** - Yüzün ay olarak vasıflandırılmasında yuvarlak şekli ve parlaklığı gözönüne alınmıştır. Bu ay yüzlü sevgiliye herkes "*cânı*"nı vermek ister:

Biri bir *mâh-rûdur* adı Şa'bân

Ana cân virürüz olmaga kurban

D/268/257

Biri bir *meh-liâ* hürşîd-tal'at

Mürekkebcilik olmuş aña şan'at

D/262/196

h.) **Güneş:** Güzelin yüzüne bakmak insanın gönlüne ferahlık vermektedir. Yüzün güneş olarak hayal edilmesine güneşin parlak oluşu, yakıcılığı ve şekli sebep olmuştur. Yüz "*Rûm*" kelimesi ile tevriyeli olarak kullanılmıştır:

Güneşdür yüzi ol şâh-ı cihânuñ

Olupdur şa'sa'a şorgucı anuñ

D/258/159

N'ola *Rûm olsa rûy-ı dil-güşâsı*

Gözi Aydındır ebrûsı Kârası

D/268/264

ı.) **Rûm (Anadolu) :** "*Rûm*" kelimesi aşağıdaki beyitte "*Anadolu*" mânâsında kullanılmıştır. Güzelin yüzünde misk kokulu bir ben bulunmasının sakıncası yoktur. Bu durum Rûm ilinde "*bey*" olma ile bir tutulur:

Yüzinde *hâl-i müşgîn* olsa lâyıq

Çü *Rûm içinde* bir *begdür* yaraşık

D/261/186

i.) **Gül Bahçesi :** Yüz, güzelliği, rengi üzerindeki unsurların nebatata benzetilmesi sebebiyle gül bahçesi veya gül olarak tasavvur edilir. Bu gül, bahçeye renk katmıştır. İnsanların ona "*irem*" demesi gayet doğaldır. İrem kelimesi tevriyelidir. Hem cennet, hem de "*ereyim, ulaşayım*" anlamında kullanılmıştır:

Birisi dahî Sîne Bülbülidir

Cemâli gülşen-i cennet gülidir

D/257/154

*Cihan gülzârı didâriyle hurrem
İrem dirse yiridür aña âdem*

D/257/156

8.) Ben (Hâl) : Ben, şekli ve rengi sebebiyle benzetmelere konu olan bir unsurdur.

Ben ile ilgili benzetmeler:

a.) Fülful (Karabiber) : Karabiber ile ben arasında kurulan münasebette karabiberin rengi ve şekli gözönüne alınmıştır. Fülfulde kâfurun bulunması ne kadar doğalsa, yüzde de benin olması o kadar doğaldır. Kâfur ile karabiber arasında renk ve koku alakası vardır.

*N'ola pür-hâl ise ol hadd-i pür-nûr
Hemîşe saklanır fülfulde kâfur*

D/263/213

b.) Bey: - Güzelin yüzünde bulunan ben bir eksiklik değil, bilâkis güzelliği tamamlayan bir unsurdur. Şâir, Anadolu'da bulunan bir bey ile yüzde bulunan beni karşılaştırmak suretiyle ben'e meşrûluk kazandırır:

*Yüzinde hâl-i müşgîn olsa lâyık
Çü Rûm içinde bir begdür yaraşık*
D/261/186

c.) Hû: - Şâir güzelin alnında bulunan beni, mektub başına yazılan hû'ya(ح) yani besmelenin kısaltılmış şekline benzetir. Nasıl mektuba selam ile başlanırsa, güzelin yüzü de alnındaki ben ile başlamaktadır. Yüz, mektub olarak hayal edilince ben de o mektubun ser levhası olur:

*Biri bir hûb kâtib Hamza Bâlî
Ki olmaz hûsn-i haftımuñ mişâli*
D/268/266

*N'ola alnında olsa hâl-i hindû
Yazılır evvel-i ser-nâmede hû*
D/269/268

d.) Pervâne : Benin pervaneye benzetilmesi, yüzün mum olarak hayaline dayanır. Renk ve şekil benzerliği bu hayalde önemli unsurlardır. Mumun etrafında şiddetli arzu ve istek ile dolanan pervaneler, mumda yanarak kömür haline gelmişler ve "ben" olmuşlardır. Şâir hûsn-i ta'lîl sanatı ile yüzde bulunan benleri güzel bir sebebe bağlar:

Beñzer ol *pervâneye hâlün* ki şevk ile revân
Cân atup *şem-i cemâlünde küyünmiş nâgehan*
D/216/Mrb.41-IV-1

9.) Hat (Ayva Tüyleri) : Ayva tüyleri beyitlerde genellikle inceliği dolayısıyla ele alınır. Mesleği kâtiblik olan güzelin hattı çok güzeldir. Hat kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Ayva tüyleri çokluğu sebebiyle yıldızlara benzetilmiştir. Güzel bu yıldızların hesabını tutan muhâsib olmuştur:

Biri *hattı güzel* bir *hûb kâtib*
Olupdur *encüm-i çarha muhâsib*
D/261/193

Hat ile İlgili Benzetmeler.

a.) Hızır : Denizde (veya bir başka inanca göre karada) güç durumda kalanlara yardım ettiğine inanılan Hızır (A.S.)'ın lügat manası "*yeşil*"dir. Yeni çıkan ayva tüyleri de yeşil renktedir. Hızır, ayva tüyleri için benzetilen olur. Dudak ölümsüzlük sebebiyle âb-ı hayata, ayva tüyleri de bu suya ulaşan ve ölümsüzlüğü için Hızır (A.S.)'a benzetilir. Hatlar, dudağın çevresinde olduğu için ölümsüzleşmişlerdir:

Leb-i cân-bahşı Âb-ı Zindegâni
Dağı yok *Hızır-ı hattınuñ* nişânı
D/262/200

b.) Meryem : Dudağın etrafındaki ayva tüyleri Hz. Meryem'e, dudak da İsa (A.S.)'a benzetilir. Kiliselerde bulunan ikonalarda Hz. İsa, Meryem'in kucağında resmedilmiştir. Şâir bu tabloyu gözönüne alarak benzetmeyi yapmış olabilir. Şehrengizde zikredilen ve meyhane çırağı olan güzel anlatılırken bu benzetme yapılmıştır. Hz. İsa'nın ölümleri diriltme ve hastaları iyileştirme mucizesi "*cân-bahş*" terkibi ile anlatılmıştır:

Leb-i cân-bahş ile hatt-ı mükerrem
Der-âgûş itdi şan 'îsî-yi Meryem
D/269/276

c.) Misk : Ayva tüylerinin miske benzetilmesinde renk ve koku unsuru ön plana çıkar: Eski geleneğimizde misk, kırmızı atlas içinde saklanırdı. Şâir bu geleneği şiirinde ustaca kullanmıştır. Kızıl vâlâ terkibi kırmızı mendil manasına gelmektedir:

Hat-ı 'anberle gün gibi yanığı
Kızıl Vâlâda şankim misk uvağı
D/271/294

d.) Görünmezlik : Aşağıdaki beyitte Hz. Mûsâ ile Cenab-ı Allah arasında yapılan konuşmaya telmih vardır. Güzelin yüzündeki hatlar "*len terâni*" âyetine benzetilir. Yüzde bulunan ayva tüyleri neredeyse "*yok*" gibidir. Tanrı'nın Hz. Musa'ya "*beni göremezsın*" dediği gibi, ayva tüyleri de aşığa bu sözleri söyler: intâk, telmih ve iktibas sanatlarının üçü birarada kullanılmıştır:

Cihânda Berber-oğlu gibi kanı

Okur Mûsâya hattı len-terâni

D/271/296

10.) Dudak : Dudak rengi, şekli ve hayat verme özelliğiyle beyitlerde karşımıza çıkar.

Dudak ile İlgili Benzetmeler.

a.) Hızır ve İsâ : Hızır darda kalan kişilere yardım eden ve ölümsüz olduğuna inanılan birisidir. İsa (A.S.)'nda ölüleri diriltme mucizesi vardır. Şâir dudak ile bu şahıslar arasında ilgi kurar. Bu ilgide dudağın ölümsüzlük sunan bir unsur olması dikkat çeker:

Şolaklarda birinin adı 'İsâ

Lebinüñ dirisi Hızır u Mesîhâ

D/258/157

Helvâcıbaşı-oğlu dirler bir tatlu dilli lebleri Mesihâdur.

D/260/19.güzel başlığı

Leb-i cân-bağış ile hatt-ı mükerrerem

Der-âgûş itdi şan 'îsîyi Meryem

D/269/276

b.) Şarab: - Dudağın şaraba benzetilmesinde renk, şekil ve lezzet unsurları yer alır. Lokman isimli güzelin saçının renginden dolayı "*sevdayî mizâc*" a yakalanan âşığın ilacı sevgilinin şaraba benzeyen dudaklarıdır:

Saçından oldu sevdâyî mizâcum

Şarâb-ı vaşlıdur ancak 'ilâcum

D/259/167

Güzel, la'l renkli şaraba benzeyen dudağı ile yaşlı genç herkesi "*mest*" eyler. "*Ayag*" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır:

Düşürür ayaga pîr ü cüvânı
Şarâb-ı la'li mest eyler cihânı

D/265/234

c.) **Âb-ı hayât** : Dudağın âb-ı hayâtla ilgisi dudağın can verme özelliğine dayanır.³⁶

Leb-i cân-bahşî âb-ı Zindegânî
Daği yok Hızır-ı hattınuñ nişânı
D/262/200

d.) **La'l**: - Dudak ile lâ'l arasında kurulan münasebette dudağın şekli ve rengi gözönüne alınır. La'l kırmızı renktedir. Bedehşân'da çıkan "*lal taşı*" kıymetli oluşu ifade eder. Mesleği sarrâflık olan güzelden dolayı "*lâ'l-i bedâh-şân*" kelimeleri tenâsüb sanatı ile anlatılmıştır. Lâ'l renkli dudaklara sahip olan güzel can bağışlayıcı bir özellikte karşımıza çıkar:

Biri şarrâf-zâde adı Şa'bân
Leb-i cân-bahşîdur la'l-i Bedehşân
D/269/272

e.) **Yâkut**: - Mesleği sarrâflık olan Şa'ban isimli güzel bu defa karşımıza yâkut dudaklı olarak çıkar. "*Yakuta*" benzeyen dudağı gören âşığın gözlerinden "*la'l ve mercân*" çıkmaktadır. La'l ve mercan istiâre yoluyla gözyaşı yerine kullanılmıştır. Sarrâf olan güzel böylece bütün değerli taşlara sahip olmuştur:

Göreliden ol *leb-i yâkût* her ân
Çıkupdur gözlerümden *la'l-ü mercân*
D/269/274

f.) **Mühür** : Dudak, yuvarlak şekli sebebiyle mühüre benzetilir. Süleyman (A.S.)'ın mührünün ne kadar değerli olduğu bilinmektedir. Kimse onu ele geçirememiştir. Bu vakıa'ya telmihte bulunan şâir, böylece güzelin dudağının değerini de ortaya koyar. Güzelin dudağını öpmek kimseye nasib olmamıştır. Dudak görünmeyecek derecede küçüktür. Hatta, bazan "*yok*" bile kabûl edilir. Bu bakımdan dudak ve peri kelimelerinin birarada kullanılmaları dikkat çekicidir:

Lebine ol perînün meyl ider cân
Ele girmez velî möhr-i Süleymân
D/271/288

36- Bkz.hat bölümü

g.) **Dudak - Gonca** : Dudak, renginin kırmızılığı ve şeklinin kapalı oluşu nedeniyle goncaya benzetilir:

Var mı Hâsan Bâlî'ye benzer 'aceb

Adı güzel kendi güzel *gonca-leb*

D/294/23-1

11.) Ağız (dehân) : Ağız dudakla beraber bütünlük gösteren bir güzellik unsurudur. Ağız küçüklüğü sebebiyle (م) (mim) harfi olarak hayal edilir. Yüz parlaklığı sebebiyle güneşe, ağız da şeklinden dolayı güneş kelimesinin içindeki mim (م) e benzetilir. Şâir شمس kelimesinde kelime oyunu yapar. Çünkü (م) harfi sözcüğünün içindedir. Şems "istiâre" sanatı yoluyla "yüz" olarak hayal edilince "ağız" da bu yüzde bulunan bir güzellik unsuru olur:

Biri Şâide Ahmet mâh-peyker

Dehânı şems içinde mîme beñzer

D/255/130

Ağız ile İlgili Benzetmeler:

a.) Mücevher Kutusu : Ağız şekli dolayısıyla mücevher kutusuna benzetildiği zaman, ağızın içindeki dişler de bu mücevher kutusunda saklanan incilere benzetilir. Bu benzetmelerde güzelin helvacı olması ve tatlı dilli olarak telâkki edilmesi de önemli bir yer işgal eder:

Biri Halvâcıbaşı-oğlu dilber

Sözi şekker dehânı dürc-i gevher

D/260/178

b.) Gonca : Ağız kapalı şekli ve küçüklüğü sebebiyle açılmamış gül olan, goncaya benzetilir :

Biri bir serv-i sîm-endâm dilber

Dehânı gonca-i handâna beñzer

D/267/248

c.) Sıfır : Ağızın Arab harflerindeki sıfıra (.) teşbihi, sıfırın görünmezlik özelliğine dayanır. Güzel hiç konuşmadığı için ağzı yokmuş gibi telakkî edilir. Şehrengiz'de 54. sırada anlatılan güzel, başlık bölümünde ansızın görülen bir peri olarak hayal edildiği için ağzı da "mevhûm" kelimesiyle dile getirilir. Güzel, bir hayal gibi görünmüş, bu hayal içerisinde ağzı da "aşlı esası yokken zihinde tasarlanan" bir güzellik unsuru olarak düşünülmüştür:

Dehânı noktâsıdır sıfır-ı mevhûm

Değül 'ilm-i ledünnî gibi *ma'lûm*

D/270/285

d.) Mühür : Ağz, dudakla beraber anıldığı zaman, şekli dolayısıyla mühüre benzetilir:³⁷

Lebine ol perinüñ meyl ider cân

Ele girmez velî möhr-i Süleymân

D/271/288

e.) Cân : Dîvân şiirinde sevgilinin ağzı "yok" kabul edilir. Güzelin ağzı varsa da bu "cân" gibidir, görünmez yani gizlidir. Aşağıdaki beyit bu anlayışa güzel bir örnek teşkil etmiştir:

Dehânı var ise cânıdan nişândur

Ki gözden cân gibi her dem nihândur

D/271/289

12.) Çene (çâh)

Çene ile İlgili Benzetmeler :

a.) Kuyu : Çenenin kuyu ve zindan ile münasebeti şekil benzerliğine dayanır. Güzelin çene çukurunun kuyuya benzetilmesinde güzelin isminin de önemli rolü olmuştur. İsmi Yûsûf olan güzel anlatılırken aynı zamanda Yûsûf (A.S.) vakı'asına telmihte bulunulur. Beyitte şâirâne bir leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

Beni kıldı esîr-i bend ü zindân

O dâm-ı zülf ü ol çâh-ı zenahtân

D/257/152

b.) Elma : Çene, şekli dolayısıyla elmaya benzetilirken güzelin mesleği de ön plana çıkar. Çünkü güzel manavlık yapmaktadır ve elma da satar:

Yağar dünyâyı nâr-ı hecre her ân

Ele girmez mi ol sîb-i zenahtân

D/266/242

13.) Boy

Boy ile İlgili Benzetmeler :

a.) Uzunluk : Güzelin boyu, uzunluğu, inceliği ve düzgünlüğü sebebiyle selviye benzetilir. Güzel, uzun boyu ile insanların önünde bulunan bir "bey"dir. Toplumun ileri gelen kişilerinden biri olan Muhammet Bey uzun boyu ile dikkat çekmektedir:

37- Bkz.dudak bölümü.

Biri Astarsuz-oğlu ol *sehî-şad*

Olupdur kâküli gibi *ser-âmed*

D/254/121

b.) Doğruluk : Güzelin karakterinin ele alındığı beyitte, güzel, can bağında dosdoğru duran bir selviye benzetilir:

Odur *cân bağınuñ serv-i revânı*

N'ola *togrulug* ile sevsem anı

D/254/126

c.) Gül fidanı : Güzelin boyu, düzgünlüğü sebebiyle gül fidanına benzetilirken, yüzü de rengi dolayısıyla fidanda açmış olan güle benzetilir :

Yeşil destâr ile *şadd ü cemâli*

Yeşil yaprag ile bir *gül nihâli*

D/257/149

Selviye benzetilen güzelin başındaki sarık da selvi ağacına konmuş papağan olarak hayal edilir. Papağan renkli bir kuş olduğu için, güzelin giydiği sarığın da renkli olma ihtimali vardır:

Gören *tûfî şanur destârın anuñ*

Ki irür başına *serv-i revânuñ*

D/257/150

d.) Kıyâmet : Kâmet ile kıyâmet kelimeleri aynı kökten türemiştir. Kıyâmet kelimesi sonsuzluk ifade ettiği için bu kelime ile güzelin boyunun uzunluğu anlatılmak istenmiştir.

Biri Haşırcıbaşı-oğlu âfet

Kıyâmet-kâmet ü kânı melâhat

D/260/181

e) Selvi: Selvinin bir özelliği de su kenarında yetişmesidir. Gönül çeken selviye benzetilen güzelin, boy'una aşığın gönlü su misali devamlı akmaktadır. Selvinin büyümesi için gerekli olan "su" ihtiyacını, âşık gönlünü akıtarak karşılar:

Biri Bostâncı-oğlu *serv-i dil-cû*

Aşar *şaddine gönüm nirekim şu*

D/261/187

f) **Gümüş:** Güzel, boy'unun düzgünlüğü ve teninin rengi gözönüne alınarak gümüş endâmlı selviye benzetilir:

Biri bir *serv-i sîm-endâm* dilber
Dehânı gonca-i *handâna* beñzer

D/267/248

Zâhid tipli olan güzel ibâdet bağının *serv-i revânı* olarak zikredilir. Zâhid hakkında olumlu düşünceler olması bakımından enteresan bir beyit :

Biri Muştafâdur *hân-ı 'uşşâk*
Olupdur *zühd* ile meşhûr-ı âfâk

D/270/281

'İbâdet *bağınûñ serv-i revânı*
Zarâfet kânı şîve bûstânı

D/270/282

Rûzgâr karşısında sağa sola sallanan selviyi düşünen şâir, güzeli bu selviye benzer. Sallanan selvi sarhoş olmuş birisi olarak da hayal edilir:

Biri bir Ehrimendür *serv-i ser-keş*
Yakışmaz âdeme hergiz perî-veş

D/270/287

h) **Gül Endâm:** İsmi İbrahim olan güzel gül-endâmlı selviye benzetilirken, sevgi-
linin yüz güzelliği ve boyu göz önüne alınmıştır. Selvi ağacına salınarak büyüyen güller
de kastedilmiş olabilir. Sâfevi hükümdarı Şâh İsmail'in adının geçtiği beyitte güzelin
"İranlı" olması dikkat çekicidir. Halil, İbrâhim, gül-endâm, mihmân, kurbân kelimeleri ile
hem telmih hem de tenasüb sanatı yapılmıştır;

'Acem-oğlı biri *serv-i gül-endâm*
İşitdüm aña *İbrahim* imiş nâm

D/260/184

Halîl-i hüsninûñ mihmânı olmuş
Şeh İsmâ'îl anuñ *kurbânı* olmuş

D/260/185

ı) **Mektup:** Boyun mektuba benzetilmesi şâirâne bir buluş olsa gerek. "*Mektûb*"
kelimesi ketebe fiilinden türetilmiş bir ism-i mef'uldur ve "yazılmış" anlamına gelir.
Güzelin vasıfları sayılırken benzersizliği, mislinin olmayışı ve bedelsizliği anlatılır. Bu ha-
liyle güzelin vücudu çok güzel "yazılmış" bir mektuba benzetilir. Mektubun başı, ortası ve
son kısmı ile güzelin vücut aksâmı arasında ilgi kurulur: Bu vücut, kutsallığından dolayı
"nûr" kelimesi ile anlatılır:

*Ehl-i diller arasında cân gibi mergûbdur
Bî-nazîr ü bî-misâl ü bî-bedel mahbûbdur
Kâmet-i meyzûnı sankim nûrdan mektûbtur
Cân Memi dirler aña 'âşıkların cânânıdır.
D/212/Mrb.38/IV*

i.) Sancak: Boy düzgünlüğü, uzunluğu ve inceliği sebebiyle sancağa benzetilir:

*'Âlem içre sanki 'abbâsî 'alemdür kâmet-i
Ol siyeh-pûşa ki Altun Baş dirler hâs u 'âm
D/441/G.253-3*

14) Diş (Dendân): Diş ile inci arasındaki benzerlik incinin beyaz rengine ve şekline dayanmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde ağız cevher kutusuna, dişler gevhere(inciye) benzetilmektedir:

*Biri Halvacıbaşı-oğlı dilber
Sözi şekker dehânı dürc-i gevher
D/260/178*

*Leb-i rengîni beñzer la'l-i nâba
Gürinen dişleri dûrr-i hûş-âba
D/261/192*

*Eğer râzî ise ol dişleri dūr
Baña bir bûse halvâlık gerekdür
D/260/180*

15) Alın: Yüzü, parlaklığı sebebiyle güneş gibi hayal edilen güzelin alnı da şeklinden ve renginden dolayı aya benzetilir:

*Biri Yiniçerilerde Şaferdür
Yüzi mihr-i cihân alnı kamerdür
D/255/133*

*Recebdür adı alnıdır meh-i bedr
Yüzü 'îd oldı saçı Leyletü'l-Şadr
D/262/197*

16 Ayak: Ayak kelimesi bir tek beyitte geçer; orada da tevriyeli olarak kullanılır. Mesleği Edükçi olan güzelin bütün âlem "*ayağına*" gelir:

Birisi *İç-edükçi* oğlu *Hurrem*
Edük gibi düşer *pâyına* 'âlem
D/265/232

17) Bel (miyân): İnceliği sebebiyle tasavvurlara sebep olan güzelin beli, aşırı bir mûbalağa ile kıl gibi hayal edilir. Güzelin belini sarmak o kadar kolay değildir. Bunun için Nûh (A.S.) ömrü, Eyyûb (A.S) sabrı gerekmektedir. Bu da imkansız bir haldir:

Kinâra gelmeğe ol *mû-miyân hûb*
Gerekdür '*ömr-i Nûh* u *şabr-ı Eyyûb*
D/267/253

18) El: Güzelin elini öpmek imkansız bir hâldir. Güzelin, eline yaktığı kına da, hiyleyle bu şerefe ermiştir. "*Âl etmek*" deyimini tevriyeli olarak kullanılmıştır:

El ırmemiş elin öpmeğe aşıla
Meğer âl etmek ile *öpe hınnâ*
D/263/212

SONUÇ

Çalışmamızın sonunda şu neticeleri elde ettik: Birinci bölümde İstanbul'un umumî görünüşü adı altında tahlil ettiğimiz beyitler bize XVI. yüzyıl İstanbul'unun bir krokisini vermiştir. Süleymâniye Câmî'inden bahseden beyitlerde şâir, değişik benzetmeler yapmış ve hayal gücünü ortaya koymuştur. A. Müfid Mansel ile Semâvi Eyice, Ayasofya câmî minarelerinin yapım tarihleri hakkında değişik bilgiler vermişlerdir. Şâh u Gedâ'nın yazıldığı dönemde (1536-37) Ayasofya'nın iki minareye sahip olduğu görülmüştür. Buradan hareketle A. Müfid Mansel'in verdiği bilgilerin daha doğru olduğu görülmüştür:

Oldı iki menâresi meselâ

Hadd-i zatında iki dest-i du'â

Yahya Bey, Eyüb mütevellîliğinin kendisine verilmesi üzerine Eyüb Sultan türbesini anlatan bir gazel yazmıştır. Şâir, Kanunî'nin çok büyük paralar harcayarak Mimar Sinan'a yaptırdığı Kırkçeşme su yollarını bir kasidesinde Kırkçeşme adını zikretmeden dile getirmiştir. Bu da göstermiştir ki Dîvân Şâiri yaşadığı dönemdeki olayları isim vermeden de anlatabilmektedir. Bizlere düşen görev şâirin yaşadığı devri ve vakıaları çok iyi bilmek ve *Dîvân'a* öyle yaklaşımdır.

Semtler bölümü adı altında tahlil edilen beyitlerden öğrendiğimize göre, Yahyâ Bey İstanbul'un semtlerini, özellikleriyle şiirinde işletmiştir. XVI. yüzyılda Atmeydanı, şenliklerin yapıldığı yer ve güzellerin biraraya geldiği bir mekan olarak karşımıza çıkmıştır. Yine bu yüzyılda, Galata'nın güzellerinin *Seyrân* eylediği bir yer olduğuna şahit olduk. Fatih Sultan Mehmet'e bile şiir yazdıran "Galata güzellerini" Yahyâ Bey de konu edinmiştir. Vefa semti güzellerin vefasız olma özelliklerinde yola çıkılarak tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Sosyal hayat bölümünde, Kanunî'nin üç şehzâdesi için At Meydanı'nda yapılan sünnet düğünü şölenlerini anlatan bir kaside tahlil edilmiştir.

Dîvân şiirinin sosyal hayatla içiçe olduğunu gösteren en önemli örneklerden biri de Kuyruklu yıldız bölümü idi. 1577 yılında İstanbul semâlarında görülen kuyruklu yıldız, şâir değişik benzetmeler yaparak şiirlerinde dile getirmiştir.

Son bölümde ise İstanbul Güzelleri başlığı ile "erkek güzelleri" incelenmiştir. Şehrengîzde ve Dîvân'ın muhtelif yerlerinde anlatılan güzeller bize XVI. yüzyıl İstanbul'un değişik bir yüzünü göstermiştir. Şâirin yaşadığı dönemdeki sanat ve estetik anlayışını anlamamız bakımından dikkate değer beyitlere rastlanılmıştır.

Dîvân edebiyatı, varlığını sürdürdüğü ortalama 600 yıllık zaman diliminde vücuda getirdiği eserlerle kültür hayatımızın önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Zaman zaman haksız eleştirilere maruz kalan dîvân şiiri, son zamanlarda yapılan ilmi çalışmalarla *gün ışığına* çıkmakta ve eleştirilerin önemli bir kısmının da haksız olduğu anlaşılmaktadır. Dîvân şâiri eserini ortaya koyarken yaşadığı toplumun izlerini şiirine yansıtmıştır. Ortaya konulan son tetkikler göstermektedir ki divan şâiri çevresine karşı duyarsız kalmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

AÇIKGÖZ, Namık; "Tezkirelere göre 16. asrın sonuna kadar Türk edebi, kültür hayatı," *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisadi Kongresi Tebliğler*, T.T.K. Ankara 1990, s.167.

AKAR, Azade; "Ayasofya'da bulunan Türk eserleri ve süslemelere dair bir araştırma", *Vakıflar Dergisi* S.IX, s.283.

AKAR, Metin; *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-nâmeler*, Ankara 1987,

AKOZAN, Feridun; "Süleymaniye - Fatih Külliyesi", *Mimar Sinan Dânemi Türk Mimarlığı ve Sanatı Sempozyumu*, İstanbul 1988, s.17.

ANABRİTANNİCA, "Yedikule mad." C. XXII, "Süleymaniye Camii", C. XX, s.172.

AND, Metin; "XVI. yüzyılda Şehzâdelerin Sünnet Düğünü", *Hayat-Tarih Mecmuası*, İst. 1969, C.I, S.1, s.42.

AND, Metin; *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları* Ankara 1982

ARSEVEN, Celâl Esâd; "Eski Erkek Baş Giyimleri", *Resim-Tarih Mecmuası*. İst. 1952, C.III, S.30, s.1528, vd.

ARSEVEN, Celâl Esâd; *Eski İstanbul*, Dersaadet 1328 .

ATASOY, Nurhan; *İbrahim Paşa Sarayı*, İst. 1972 .

AYBET, Nahid; *Fuzûlî Dîvân'ında Maddî Kültür*, Ankara 1989 .

BARKAN, Ömer Lütfi; *Süleymânîye Câmî' ve imâreti inşaatı*, Ankara 1972, C.I, s.16-22.

BAYRI M. Halit; *Yer adları ve yer adlarına bağlı folklor bilgileriyle İstanbul*, İst. 1947.

BAYSUN, Câvid; "İstanbul mad.", M.E.B.İ.A, C.V/II, s.1149.

BUHL, F; "Kudüs mad." M.E.B.İ.A, C.IV, s.955.

CANTAY, Gönül; "Sinan Külliyelerinde Darü'ş-şifa Planlaması", *Mimar Sinan dönemi Türk Sanatı Sempozyumu*, İst. 1988, s.48.

CANTAY, Tanju; "Atmeydanı mad", T.D.V.İ.A, C.IV, s.81.

CANTAY, Tanju; *Süleymaniye Câmii*, İst. 1989.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; *Yahyâ Bey Dîvânı*, İst. 1977.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; *Yusûfu Zelîhâ*, İst. 1979.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; "Dukakin-zâde, Yahyâ Bey "M.E.B.İ.A, İst. 1986, C.XIII, s.343-346.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; *Dîvânlar Arasında*, Ankara 1981 .

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; "Taşlıcalı Dukakin-zâde Yahyâ Bey'in İstanbul Şehrengîzi", *İ.Ü.T.E.D. Dergisi*, İst. 1969, C.XVII, s.78 .

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; *Yahyâ Bey Dîvânı'ndan Seçmeler*, Ankara 19881.

ÇELEBİ, Evliyâ; *Seyâhat-nâme*, Sadeleştiren İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1983, C.I.

ÇELEBİ, Evliyâ; *Seyâhat-nâme*, Üçdal Neşriyat, İst. 1986, C.I.

ÇELEBİ, Evliyâ; *Seyâhat-nâme*, Türkçeleştiren; Zuhuri Danışman C.I.

ÇEÇEN, Kazım; *İstanbul'da Osmanlı Devri Su Tesisleri* İst. 1984.

ÇEÇEN, Kazım; *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*, İSKİ,Yay, İst. 1988

ÇÜRÜK, Cenab; "Çadır mad.", T.D.V.İ.A., C.VIII, s.164.

DANİŞMEND, İ. Hâmi; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İst. 1971,C.XI .

DENİZ, Sabahat; "Fuzilinin Şiirlerinde Bazı Kozmik Unsurlar", *Fuzûli Sempozyumu*, İst. 1995, Ayrı Basım, s.179.

DEVELLİOĞLU, Ferid; *Osmanlıca - Türkçe Lugat*, Ankara 1990.

EYİCE, Semâvi; "Ayasofya mad.", T.D.V.İ.A., C.IV., s.207.

EYİCE, Semâvi, "İstanbul - Tarihi Eserler mad.", M.E.B.İ.A., C.V/II, s.1214/58 .

EYİCE, Semâvi; "İstanbul'un mahalle ve semt adları hakkında bir deneme" *Türkiyât Mec*, İst. 1965, C.XVI., s.212 .

E. Diez; "Kubbe mad." M.E.B.İ.A., İst 1986, C.VI.

GÖKBİLGİN, Tayyib; "Süleyman I mad.", M.E.B.İ.A., C.XI, s.112 .

GÖKER, Lütfi", Takiyüddin Efendi, ER-Râsıd ve İstabul Rasadhanesi, *Milli Kültür*, Yıl:1, Kasım 1977, C.I, S.11, s.52 .

HAMMER, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, İst. 1965.

İMAM GAZALİ; *İhyâu'ulumi'ddin*, tercüme: Ahmet Serdaroğlu, İst.1974, C.I.

İPEKTEN, H; isen, Mustafa; Toparlı, Receb; Okçu, N: Karabay, *Tezkilerele göre Dîvân Edebiyatı İsimler sözlüğü*, Ankara 1988.

İSEN, Mustafa; *Usûlî'nin Yenici Şehrengîzi*", *M. Kaplan İçin*, Ank. 1988, s.131 .

İZZET, Mustafa; *Şehrengîzler*, *Türkiyât* T.76 .

KEŞFÜL-HAFÂ; Lübnan 1351, C.I.

KOÇU, R. Ekrem; *Türk Giyim, Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yay, 1969 .

- KOÇU, R. Ekrem; *İstanbul Ansiklopedisi* "Ayasofya mad" C.III, s.1439.
- KOÇU, R.Ekrem; *İstanbul Ansiklopedisi*, "Atmeydanı mad", İst. 1966, C.III, s.1316.
- KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edib, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara 1962 .
- LEVEND, Agâh Sırrı; *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988, C.I.
- LEVEND, Agâh Sırrı; *Dîvân Edebiyatı, Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Met-humlar*, İst. 1984.
- LEVEND, A. Sırrı; *Türk Edebiyatında Şehrengîzler ve Şehrengîzlerde İstanbul*, İst. 1958.
- MAZIOĞLU, Hasibe; *Nedim*, K.T. Bak. Yay., İst. 1988.
- MANSEL, A. Müfid; "Ayasofya mad" M.E.B.İ.A., C.II, s.55 .
- MEYDAN, LAROUSSE; "Yedikule" C.XII, s.762 "Ayasofya mad." C.II, s.936 .
- MAZIOĞLU, Hasibe; *Nedim'in Dîvân Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ank. 1992 .
- MATRAKÇI Nasuh; *Beyân - Menâzîl-i Sefer-i Irâkeyn* (tıpkıbasım) İst.
- ONAY, Ahmet Talat; *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Akçağ Yayın .
- ÖZ, Tahsin; *İstanbul Câmileri*, K.T. Bakanlığı, 1964 .
- PAKALIN, N. Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İst.1993, C.I-II .
- PALA, İskender; *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay.
- REFİK, Ahmet; "Eski Kağıthâne âlemleri" *Şâir Edib ve Tarihçi Kalemîyle İstanbul*, İst. 1973 .
- REYHANLI, Tülay; *İngiliz Gezginlerine XVI. yüzyılda İstanbul'da Hayat*, İst. 1987.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat; *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili*, Ankara 1990.
- SÜSSHEİM, K; "Ayasofya mad", M.E.B.İ.A. C.II, s.48.
- ŞEMSETTİN, Sâmi; *Kamûs-ı Türkî*, Dersaadet 1317.
- TARLAN, Ali Nihat; *Şiir Mecmualarında XVI. ve XVII. Asır Dîvân Şiiri*, ist. 1949, Fasikül.4, s.1.
- TANIŞIK, İbrahim Hilmi; *İstanbul Çeşmeleri*, ist. 1943, C.I.
- TÜRKÇE Sözlük; TDK Ankara 1988 .
- TOPALOĞLU, Bekir; "Cennet mad", T.D.V.İ.A., CVII, s.378 .
- UNAT, Faik Reşat; *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe çevirme Klavuzu*, T.T.K., Ankara 1994.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. T.T.K., 1988.

ÜNVER, Süheyl; *İstanbul Rasadhanesi*, T.T.K. Ankara 1969.

ÜNVER, Süheyl; *İstanbul'da Sahabe Kabirleri*, İst. 1953 .

YAHYA BEY, (*Hamse*) Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 986/3 .

YAHYA BEY, *Gülşen-i Envâr*, Süleymaniye Ktp. Lala ismail 193/3.

YAZIR, M. Hamdi; *Hak Dini Kur'an Dili*, C.IX.

YOLDAŞ, Kazım; *Şâh u Gedâ (İnceleme-metin)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Malatya 1993 .

İNDEKS

A

Abdî, (İstanbul Güzeli) 88,95
Ahdî, 85,86
Ahırkapı (Semt), 46
Ahmet (İst. güzeli), 66,88,100
Ahmet (III.) 34,40
Ahmet Paşa, 1
Ahmet Şâh (İst. güzeli), 88
Akdeniz, 2,5,6,55,56
Aksaray (Semt), 46
Âli (Gelibolulu), 2,3,86
Âli (İst. güzeli), 83,87,94
Altunbaş (İst. güzeli) 88,102,122
Anadolu, 1,3,9,62,113,114
Astarsuz Muhammed Bey, (İst. güzeli),
77,87,90,95,106,119
Âşık Çelebi (Teskerici), 1,3,85,86
Atmeydanı, 3,53,54,55,56,57,63,72
Ayasofya,3,27,28,29,30,31,32,33,34,35
,36,37,45,46,53
Aydın (Şehir),81108,110,113
Aydın Beyoğlu Mustafa (İst. güzeli),88
Aygır Ali (İst. güzeli), 87,96
Aynî,28
Ayvansaray,44
Azabkapı,58
Azablar (Semt),46
Azizi,76

B

Baalbek,19,34
Bağdat,59,61
Balıkesir,108
Balkan Dağları,15
Bedehşan,117
Belgrad Ormanı,44
Beyânî (Teskereci),86
Beyazıd (Semt),29

Beyazıd (II.),28,33,76

Bizans,27,58,61

Bozâhane,73

C

Cafer Çelebi,77
Cafer-i Tayyâr (İst. güzeli),88
Cemâli,76
Cihân (İst. güzeli),66,88
Constantin,27
Constantinus,27

Ç

Çaldıran,1
Çemberli Taş,29
Çeşmî,28
Çukurbostan,29
Çukurçeşme,46

D

Davudpaşa (Semt),62

E

Ebû Eyyûb Ensârî,1
Edirne,1
Edirnekapı,29
Efesos,34
Eğrikapı,46
Elkas Mirzâ Bey,1
Evliya Çelebi,6,29,32,39,40,42,58,59
Eyüb (Semt),46,66,100,50,
Eyyûb (A.S.),66,84,123
Eyyûb Sultân,39,40,41,42,43,61,66,100

F

Fakîrî,76
Fatih (Sultan Mehmet),27,33,39,40
Fatih (Semt),29
Fâzıl,77
Fehîl-i Kadîm,76
Ferhat,79

Ferruh (İst. güzeli),88

Fossati,36

G

Galibpaşa (Semt),46

Galata (Kalata),58,59,60,72,74,100,101

Güzelce Kasım Paşa,59

Güzelcekemer,51

H

Hâcî-zâde İbrahim (İst. güzeli),87,121

Hafız Davud (İst. güzeli),88

Halil (İst. güzeli),88

Haliş Limanı,58,61

Halkalı,50

Hamamcioğlu Memi (İst. güzeli),87,98

Hamdullah Hamdi,3

Hamza Bâli (İst. güzeli),88,102,103

Hasan (İst. güzeli),88,103

Hasan Bâlî (İst. güzeli),88,102,114,118

Hasan "İpekçi" (İst. güzeli),88,

Hasan Çelebi (Teskereci),85,86

Haşmet,28

Hayâlî Bey,1

Hilâlî,3

Hipodrom,53

Hocapaşa (Semt),46

Hoca Sadattin Efendi,28

Hûdâverdi (İst. güzeli),87,103

Hurrem (İst. güzeli),99,123

İ

İbni-Abbas,35

İbrahim (Sultan),40

İbrahim Paşa,1,53,77

İbrahim Paşa Sarayı,19,68

İlyas (İst. güzeli),87,93

İran,3,4,62

İsâ (A.S.),115,38,

İsâ Bâlî (İst. güzeli),87

İshak Paşa (Semt),46

İskenderiye,19

İstanbul,3,5,6,7,8,9,10,19,25,27,28,29,

39,44,47,48,50,53,54,57,58,59,62,63,66,74,7

5,76,77,81,86,87,90,100,102,56,

İustinianos,27

İvanos Khyrosostomos,27

K

Ka'be,30,37,39,42,93,11,112

Kağıthâne (Semt),61,72

Kalamış,6

Kanunî,1,2,3,4,12,14,35,36,42,44,45,4

7,48,50,53,61,62,67,72,76,77

Kanlı Muslı (İst. güzeli),87,92,96,109

Karadeniz,5,6

Karasi (Beyliği),81,100,108,110,113

Kâtib,76

Kazlıçeşme,65

Kırkçeşme,44,45,46,47,48,49,50,51,52

Kızıtaşı (Semt),19

Konya Ereğlisi,1

Konstantin,59

Konstantiniye,5

Koska (Semt),46

Koşukemer (Semt),51

Kumkapı,46

Kurt (İst. güzeli),55

Kurt Bâlî (İst. güzeli),87,89,95,109

L

Lady Montague,29

Latîfî,3,85,86

Lokman (İst. güzeli),87,97,116

Lozniçe,2

M

Mahmut (II.),28

Marmara Denizi,5

Mecnun,79

Medine,39

Memi (İst. güzeli),63,88

Memi Can (İst. güzeli),88

Memi Şâh (İst. güzeli),87

Meryem (Hz.),115

Mescidi Aksâ,13,29,30,37

Nesîhî,76

Mısır,1,4,34,56,102,103

Mimar Sinan,33,44,45,50

Moğlovakemeri,51

Muallim Nâci,1

Murat (III),3,33,36,53,74

Musa (A.S.),85,116

Mustafa (İst. güzeli),88,121,

Mustafa İzzet Efendi,27

Müezzîn Mustafa (İst. güzeli),87,

N

Nâbî,28,

Nahçıvan,1

Necati Bey,1

Nedim,6

Nihani,28

Nuh (A.S.),66,84,123

Nurullah (İst. güzeli),89

O

Okçızade (İst. güzeli),88

Orhan Bey (Padişah),108

Osman (İst. güzeli),87

P

Paşakemeri,51

Perabağları,58

Poul Horigo,29

R

Rahmi (İst. güzeli),3,78,81,85,86,88,-
95,96,106,

Receb (İst. güzeli),87,105,112,122

Riyâzî,86

Rumeli,1,3,62

Rüstem Paşa,1.2

S

Saçlıoğlu Mustafa (İst. güzeli),87,112

Safer Bâî (İst. güzeli),87,92,11,122

Sâfî,76

Sani (Canmemi) (İst. güzeli),86,109,122

Samadya,65

Saray-ı Amire,19

Sarıgüzel (Semt),46

Sâzende Cafer (İst. güzeli),88

Sehî,85,86

Selim (II.),23,46,51,56,

Semiz Ali Paşa,1

Serezli Sâdî,28

Subaşıoğlu Cafer (İst. güzeli),88

Sultan Ahmed (Semt),46

Süleyman (İst. güzeli),88

Süleyman (A.S.),117,119

Süleymaniye Aşevi,19

Süleymâniye Câmî'i,1,10,12,13,14,15,-
16,17,18,19,20,22,23,24,26,63

Süleymaniye Darü'sşifası,20

Süleymaniye Doğumevi,20

Ş

Şaban (Sarrafzade), (İst. güzeli),88,117

Şaban (İst. güzeli),84,88,113

Şâh İsmâîl,121

Şâh Tahmasb,1

Şam,1

Şat Nehri,59

Şehzade Mustafa,1

Şeker Memi (İst. güzeli),88,94,

Şemsi Ahmet Paşa,3

Şeyh Akşemseddin,39

Şeyh Ebu'l Vefâ,63

Şeyhi,3

Şûride Ahmed (İst. güzeli),87,96,118

T

Tâbî,76

Tacıbeyzâde Cafer Çelebi,28

Tahta Kale,44

Takıyyüddin Efendi,74

Theodosius,27

Tophane,58

Topkapı Sarayı,46

Türkistan,9

U

Unkapanı,63

Uryanî Mehmet Dede,2

Uzunkemer,51

Ü

Üskifcioğlu İbrahim (İst. güzeli),87,93

Üsküdâr,62

V

Vâmık,79,

Vâsıf (Enderunlu),28

Vefâ (Semt),63,64,83

Velî (İst. güzeli),87,96

Y

Yahyâ Bey (Taşlıcalı),1,2,3,4,5,6,7,10,-
15,19,45,58,59,68,72,74,75,76,77,78,79,80,8
1,93,100,

Yahyâ Kemal,29

Yavuz Selim,1,4

Yedikule (Semt),6,8,9,46,65

Yemiş İskelesi,59

Yeni Camî'i (Semt),46

Yusûf (İst. güzeli),87,97,119

Yusûf (A.S.),3,102,103,119

Z

Zâtî,1,76

EKLER

Sıra No:	Adı	Mesleği	Kıyâfeti	Mizâcı	Fiziki Görünüşü	Diğer Özellikleri
1	Muhammet Bey	Bey	Altın Kaftan	Cefâkâr	Güneş Yüzlü Selvi Boylu	
2	Râhmi	Şâir	—	Merhâmetsiz	Kaşı, gözü çok güzel	
3	Şûride Ahmet	—	—	Gönül alıcı kâtil, bakışlı	Ay yüzlü Mim ağızlı kırpikleri güzel	
4	Safer Bâli	Yeniçeri	Altın Üsküf	—	Güneş yüzlü, Kamer alınlı, güzel kaşlı	
5	Kanlı Muslı	—	Gül motifli elbise	âşıklarını öldürür	Gözleri Mest	
6	İbrahim	Üsküfcü	Siyah Elbiseli	—	Gümüş bedenli	
7	Nurullah	Ka'be bekçisi	Hacı Kıyafetli	Gönül Süsleyen	—	
8	Veli	Bıçakçı	—	Ağyara merhametli aşığına acımaz	Yalın yüzlü Güzelliğe Benzersiz	
9	Ali	—	Yeşil Destarlı	—	Selvi boylu güzellik ikliminin emiri	
10	Yusuf	—	—	Aşıklarını Esiredici	Selvi boylu Zülûf Saçlı	

Sıra No:	Adı	Mesleği	Kıyâfeti	Mizâcı	Fiziki Görünüşü	Diğer Özellikleri
11	Sine Bûlbülü	—	—	Aşığına Eziyet Çektirir	Saçları Sünbül gibi kıvrım kıvrım, yüzü gülbahçesi	
12	İsâ Bâli	Solağ (Muhafız)	—	Aşığı ile konuşmaz	Şehla gözlü, güneş yüzlü	
13	Hüdâverdi	—	—	Aşıklarını kendine kul eyler	Dünyanın gözbebeği bir güzel	
14	Saçlı-oğlu Mustafa	Berber	—	Aşıklarına Sır Vermez	Yüzü Kâbe gibi nurlu, saçları sünbül	
15	Lokmân	Hekim	—	Aşıklarına Derman kılmaz, onları öldürür	Siyah Saçlı, güzel gözlü	
16	Dülger-oğlu	Dülger	—	Gönül Yıkıcı	Şeker dudaklı, güzel yüzlü, kaşları çok güzel	
17	Memi	Hamamcı	—	Aşık, soyucu vefasız	Peri vücutlu, Peri yüzlü	
18	Tozkoparan-oğlu	Kemânkeş	—	Aşıklarını Attığı Oklarla vurur	Keman kaşlı, ayyüzlü	
19	Helvacı-oğlu	Helvâcı	—	Tatlı Sözlü,	çok güzel dudaklar sağlıklı dişleri var	
20	Hasırcıbaşı-oğlu	Hasırcı	—	Nâzlı, vefâsız,	Şehlá gözlü, uzun boylu	

Sıra No:	Adı	Mesleği	Kıyâfeti	Mizâcı	Fiziki Görünüşü	Diğer Özellikleri
21	İbrahim	Bostancı	Gül renkli elbise giymiş		Selvi boylu	
22	Bosstancı-oğlu	Şerbetçi	—	Aşıklarını kendine su gibi çeker	Ay yüzlü selvi boylu	
23	Memi Şâh	Yazıcı Çırağı	—	Tatlı dilli	Lâl dudaklı, güzel dişli	
24	Adsız	Mûtabcı	—	Özellikleri yazmakla bitmez	Ay yüzlü	
25	Receb	Serrâç	—	Gönül alıcı	Açık alınlı güzel yüzlü siyah saçlı	
26	İlyâs	—	Başında tâc var	Aşıklarını her şeyini almış, canlarını bile almak ister	Dudakları ve hatları çok güzel	
27	Fettân	Hallâc	—	Nazlı	Fettan bakışlı, zülûf saçlı	
28	Pîrî	Attâr	—	Güzelik ikliminin şahıdır, aşıklarını köle olarak görür	—	
29	Osmân	Helvâcı	—	Aşıklarını pamuk gibi sağa sola atar, onlara eziyet çekir	Gümüş bedenli, keman kaşlı	
30	Adsız	Hasırcı	—	Kimseye elini öptürmez	güzelliği benzersiz birisi	

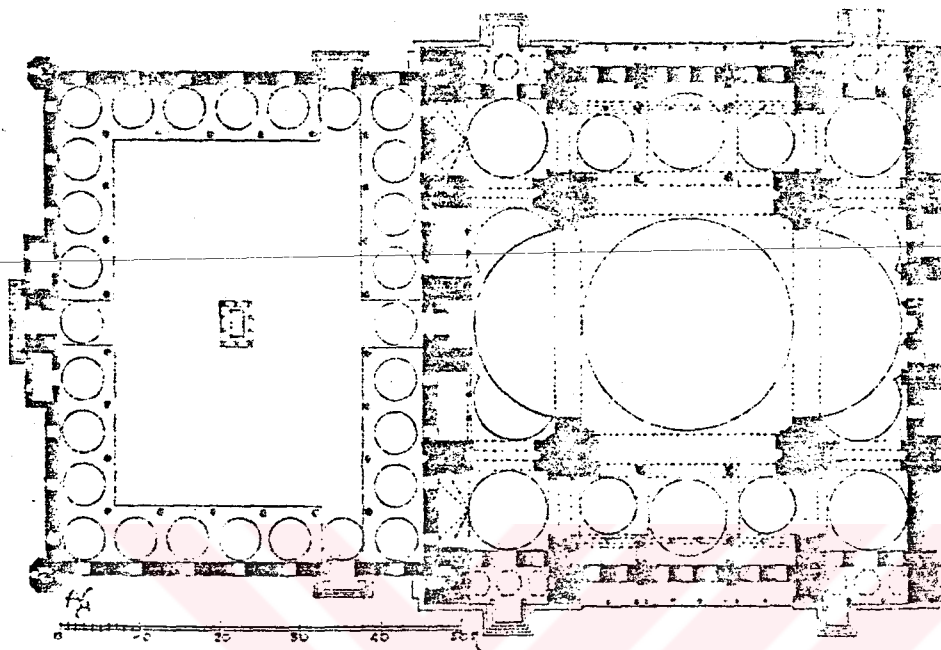
Sıra No:	Adı	Mesleği	Kıyâfeti	Mizâcı	Fiziki Görünüşü	Diğer Özellikleri
31	Kurt Bâli	—		Aşklarına cefa çektinir	Koyun gözü	
32	Ayır Ali	Takkeci	Başında takkesi var	Gönül alıcı		
33	Adsız	Tekke çırağı,	—	Meclisi süsleyen bir mum gibidir	Ay yüzlü	
34	Adsız	Sipâhi	—	Bütün cihan ona aşiktir	Kirpikleri silah gibidir	
35	Kâbil-oğlu Mustafa	Müezzin	—	Aşkları güzelliği karşısında ona secde ederler	Kaşları mihrab gibidir	
36	Cafer	Sâzende	—	Gösterişli bir dilberdir, aşkları karşısında el pence dururlar		
37	Hurrem	Edükçi	—	Aşklarını "ayağa" düşürür	Ay yüzlü, la'l dudaklı	
38	Adsız	Nâkkâş	—	Aşkları ona divane olular	Güzelliği Kusursuz birisi herkes güzelliğini takdir eder.	
39	Dilsüz-oğlu	Müezzin	—	Aşığına karşı rakiplerle anlaşır	Kakülü benzersiz bir güzeldir.	
40	Memi	Manav	—	Gönül alıcı bir dilber güzelliği karşısında her ona baş eğer	Elma yanaklı	

Sıra No:	Adı	Mesleği	Kıyâfeti	Mizâcı	Fiziki Görünüşü	Diğer Özellikleri
41	Adsız iki kardeş	Parçacı	—	Aşıklarına karşı merhametsiz	Ay parçası, benzersiz bir güzel	
42	Cihân	—	—	Aşıkları kendine kurban ettirir	Gümüş bedenli, selvi boylu, şehla gözlü	
43	Ahmed	—	—	Aşıkları kendine kurban ettirir	İnce belli, gümüş bedenli	Eyüb Semtinde oturur
44	Cafer	Subaşı	—	Nazlı, dünya onun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır.	Ay yüzlü	
45	Şaban	—	Şemsi dülbendli, sırtına taylesan giymiş	Herkes onun için canını vermek ister	Ay yüzlü	Güzeli bir kez bağrına basan kadir gecesine ermiş gibi olur.
46	Abdi	Nalçacı	—	Aşıklarına karşı çok acımasız		
47	Mustafa (Aydın Bey oğlu)	Bey	—	Gönüle huzur veren bir güzelliği var	Güneş yüzlü	
48	Hamza Bali	Kâtib	—	Aşk ehlinin her durumunu not alır	Hatları benzersiz bir güzel, alında siyah bir ben var.	
49	Hasan	Kazzâz (İpekçi)	Baştan ayağa ipek giyimli	Gönül alıcı, nazlı aşığının iliğini kanını kurutur.	Baştan ayağa, çok güzel birisi	
50	Şaban	Sarrâf	—	Dudağı can bağışlar	La'l dudaklı	

Sıra No:	Adı	Mesleği	Kıyafeti	Mizâcı	Fiziki Görünüşü	Diğer Özellikleri
51	Adsız	Meyhane çırağı	—	Aşğını kendine taptırır	Dudakları can bağışlar zülûf saçlı	
52	Adsız	Kilise yamağı	Siyah elbiseli, frengi atlaslı	Cihânı kendine taptırır	Put gibi bir güzel, mutarra saçlı	
53	Mustafa	—	—	Güzelliğini bütün dünya tanır, mizacını kimse çözemez	Selvi boylu, zerafetli ve işveli	
54	Adsız	—	—	Kendisi de mizacı da tam bilinmeyen bir güzel	Peri yüzü, çok küçük ağızlı	İlm-i ledünni gibi nâ-ma'lum
55	Adsız	Yeniçeri	—	Kendini zorla sevdirci bir güzel	Selvi boylu, mühür dudaklı, küçük ağızlı	"Ehremen" bir güzel
56	Dâvud	Hâfız	—	Sesinden dolayı herkes ona aşık olmuştur Güzel sesli tatlı dilli	Benzersiz bir güzel, şirin dilli	
57	Nâfe	Nafeci	—	Ahu gibi insanlardan kaçır	Saçları kokulu ayva tüyleri çok güzel	Nafeci olması sebebi ile hep güzel kokularla anılır
58	Berberoğlu	—	—	Zamanında benzeri olmayan bir güzel	Ayva tüyleri çok güzel	

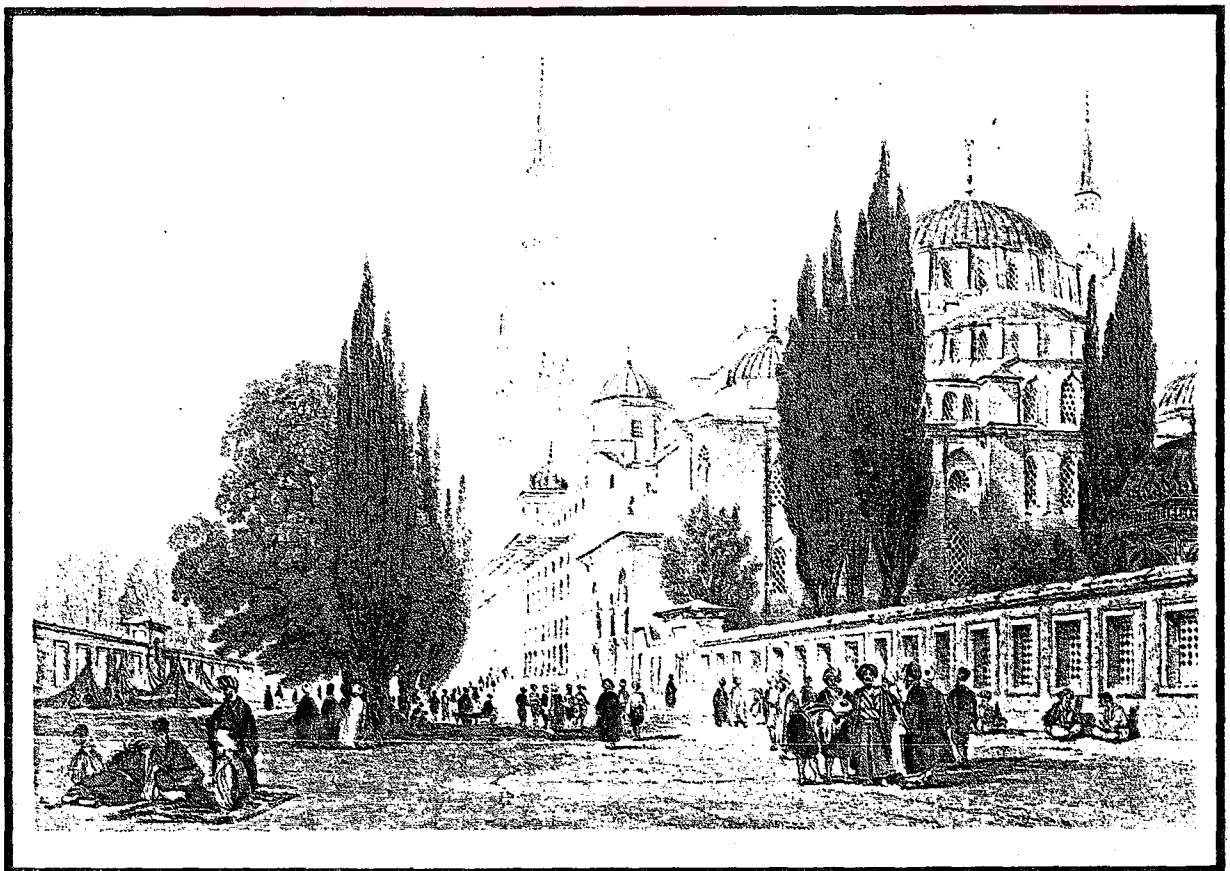
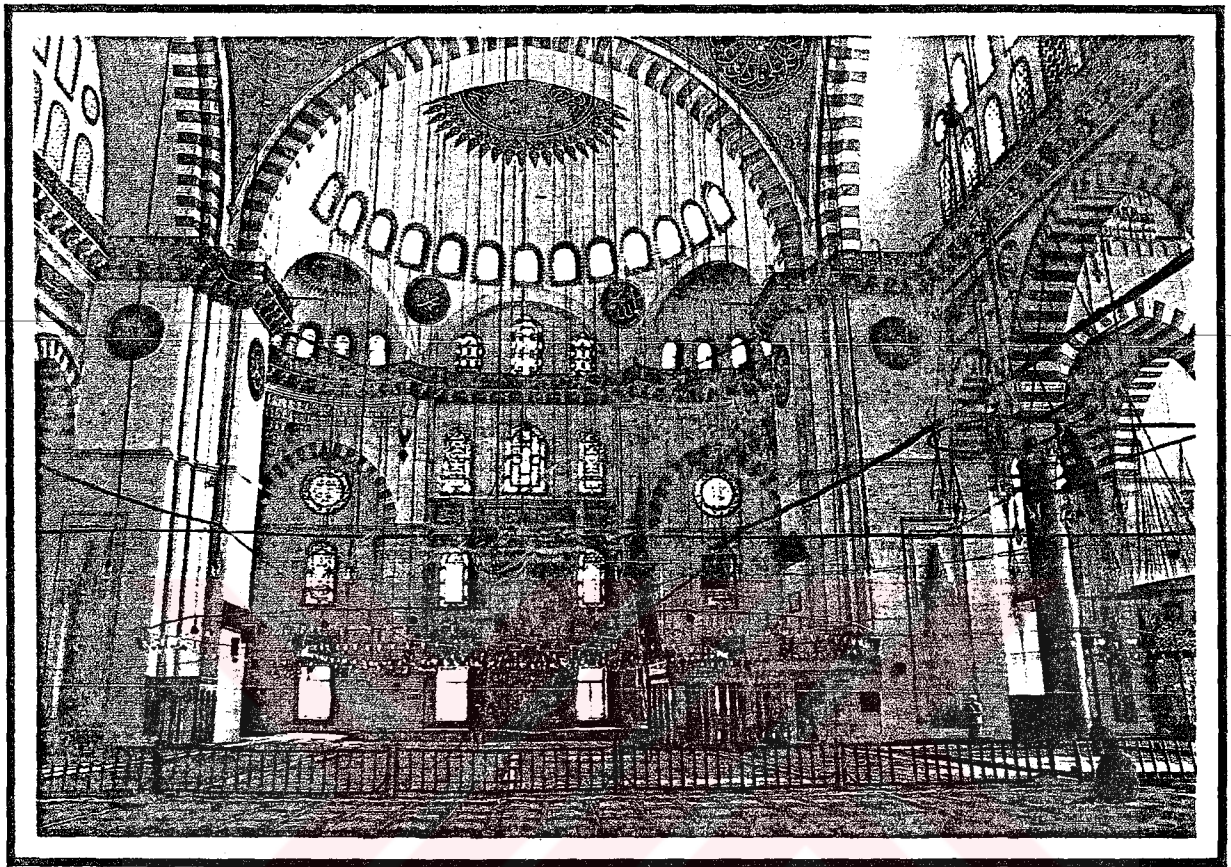
Sıra No:	Adı	Mesleği	Kıyâfeti	Mizâcı	Fiziki Görünüşü	Diğer Özellikleri
1	Hasan Bâli	—	—	Merhametsiz, aşklarını kendi eli ile öldürür	Gonca dudaklı, kaşları ok gibidir	
2	Okçu-zâde	Asker	—	Atığı oklardan aşkları kurtulamaz	Yay kaşlı	
3	Hasan	Bey (toplumun ileri gelenlerinden)	—	Adaletli bir güzel	ismi gibi bedelsiz bir güzel	
4	Kurd	—	—	Kendine aşık olanları öldürür	Benzersiz bir güze koyun gözlü	Şehre inmeyen meydanlarda dolaşmayan bir güzel
5	Altunbaş	—	Siyah elbiseli	Güzelliği yazmakla bitmez, herkesi kendine köle yapar	Ay yüzlü gümüş bedenli düzgün boylu	
6	Memi Şâh	—	—	Ağyara yüzünü gösterir, aşığına hiç acımaz	siyah gözlü selvi boylu güneş yüzlü	
7	Can Memi	Bey	—	Bütün cihan bu güzele aşiktir, yüzünü bir defa gören ona köle	Ay yüzlü, İsa dudaklı düzgün boylu	
8	Halil	—	—	Aşklar yolunda ölmek için can atarlar	Yüzü cennet bahçesi, ağzı selsebil immağı	

Sıra No:	Adı	Mesleği	Kıyâfeti	Mizâcı	Fiziki Görünüşü	Diğer Özellikleri
1	Altunbaş	—	—	Namussuzlarla yoldaş olmaz adi altın olduğu için bakırlarla dolaşmaz	Gümüş bedenli düzgün boylu	Divan'daki Altunbaş isimli güzel ile aynı özellikleri gösterir
2	Ca'fer-i Tayyâr	—	—	Özellikleri sayılamaz bir güzel	Selvi boylu, kaşları Cebrail'in kanatlarına benzer	Namuslu bir güzel
3	Şeker Memi	—	Yeşil Elbiseli	Tatlı sözlü	Selvi boylu, ince belli, güzel dişli	
4	Ahmed	Şâh (Toplumdaki ileri gelenlerinden)	Altın üsküf giymiş	Aşklarını her an avlar	Şahin bakışlı selvi boylu	Şâh u Gedâ'da, Gedâ'nın, aşık olduğu bu güzeldir.

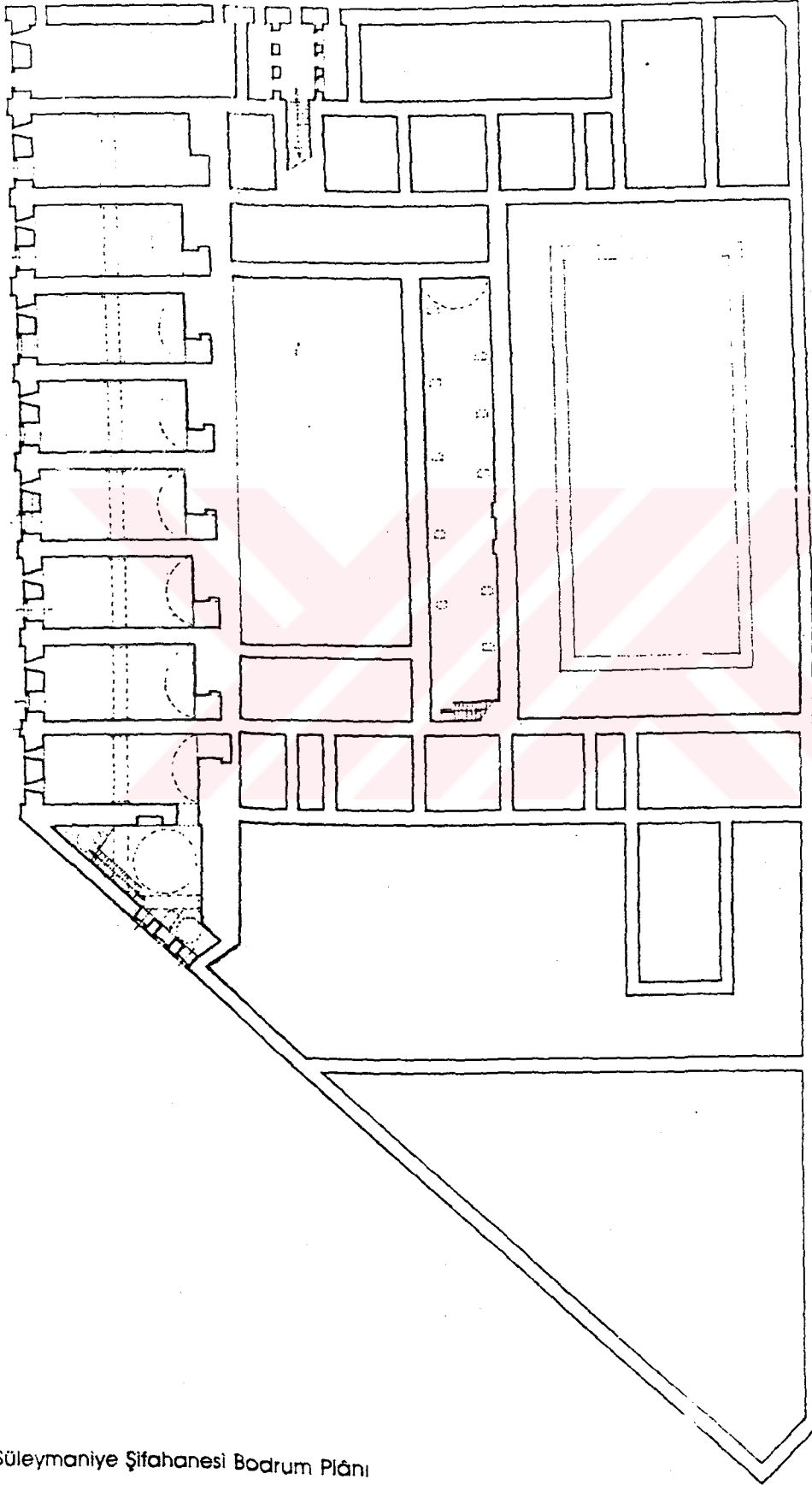

Sekil: 1 — Süleymaniye Camii planı.

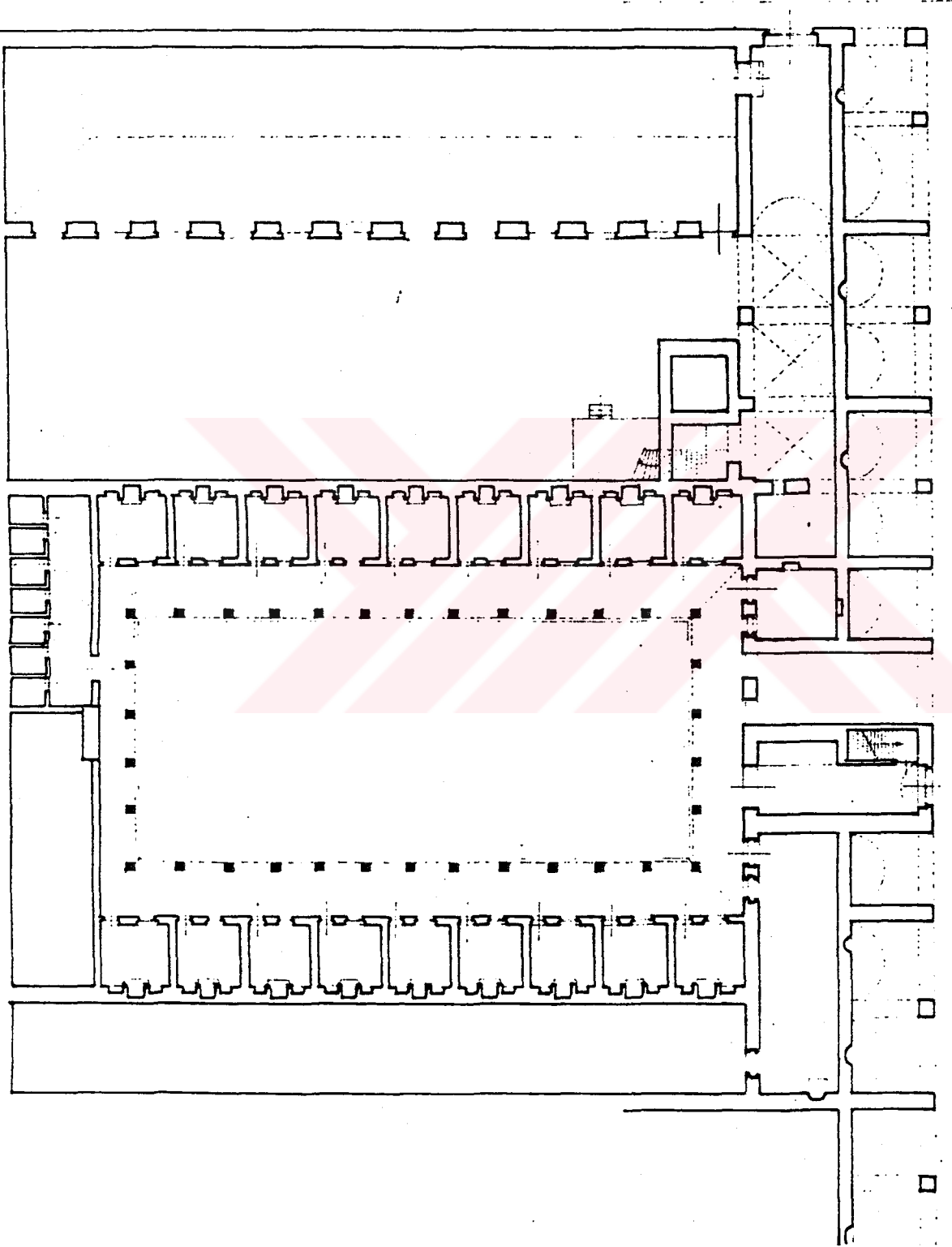

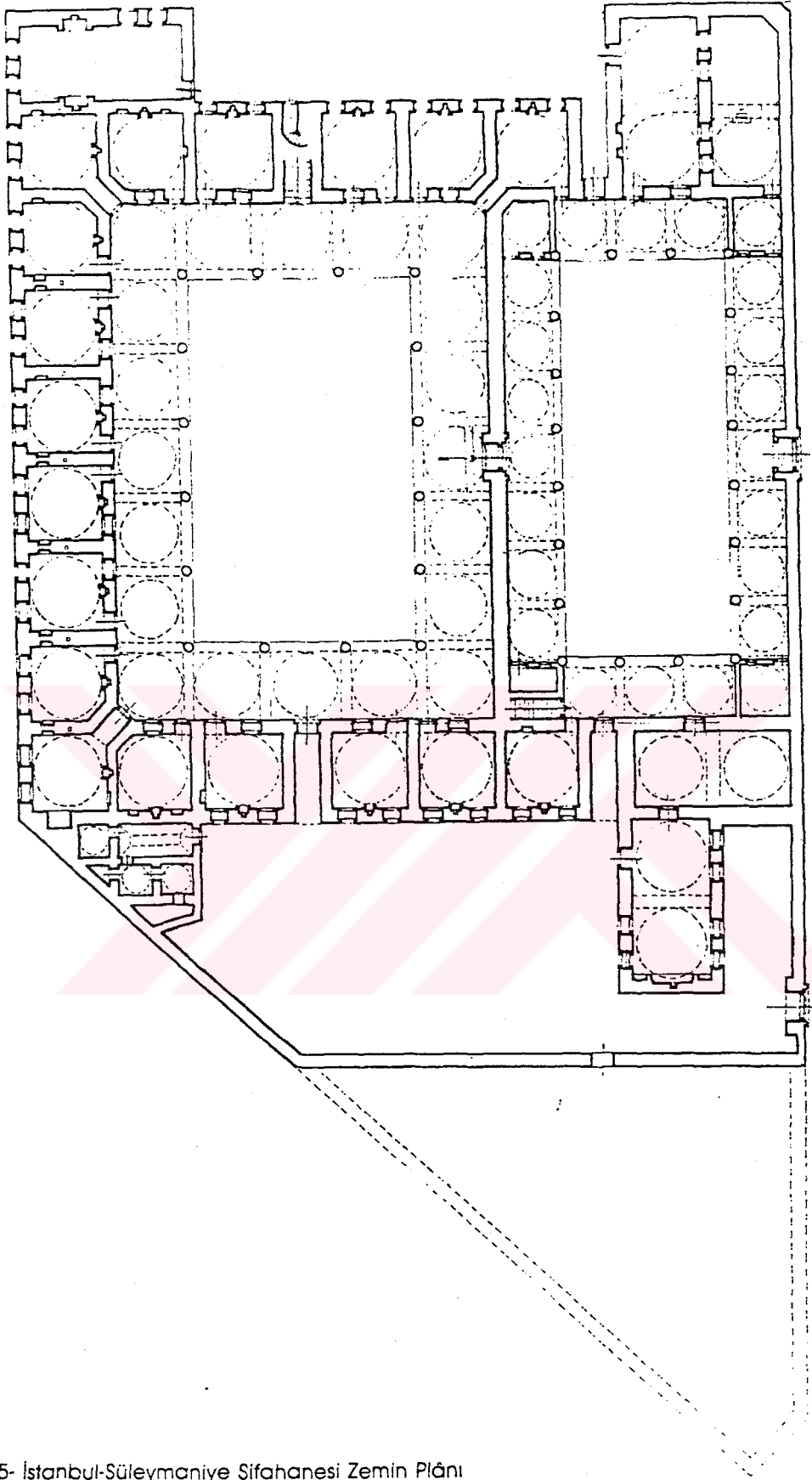
E K-4

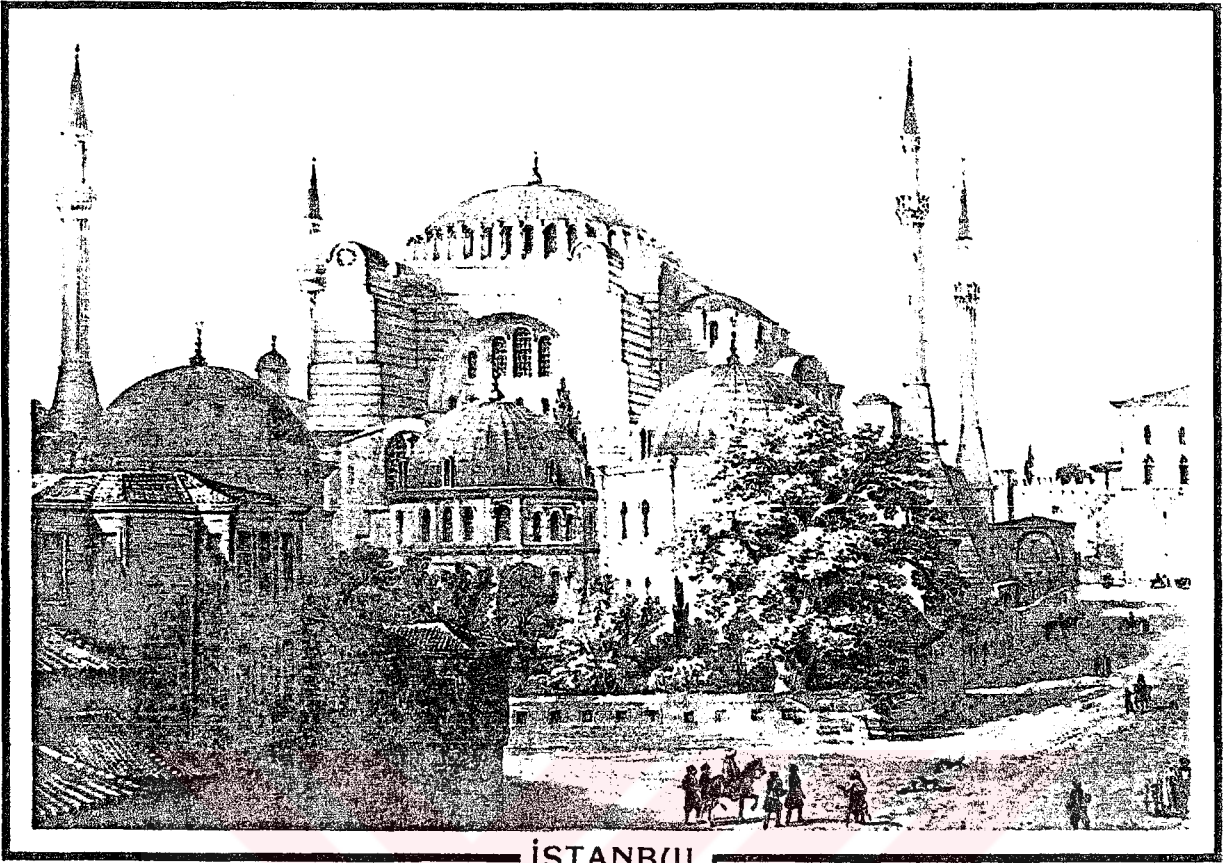
İ- İstanbul-Süleymaniye Şifahanesi Bodrum Planı

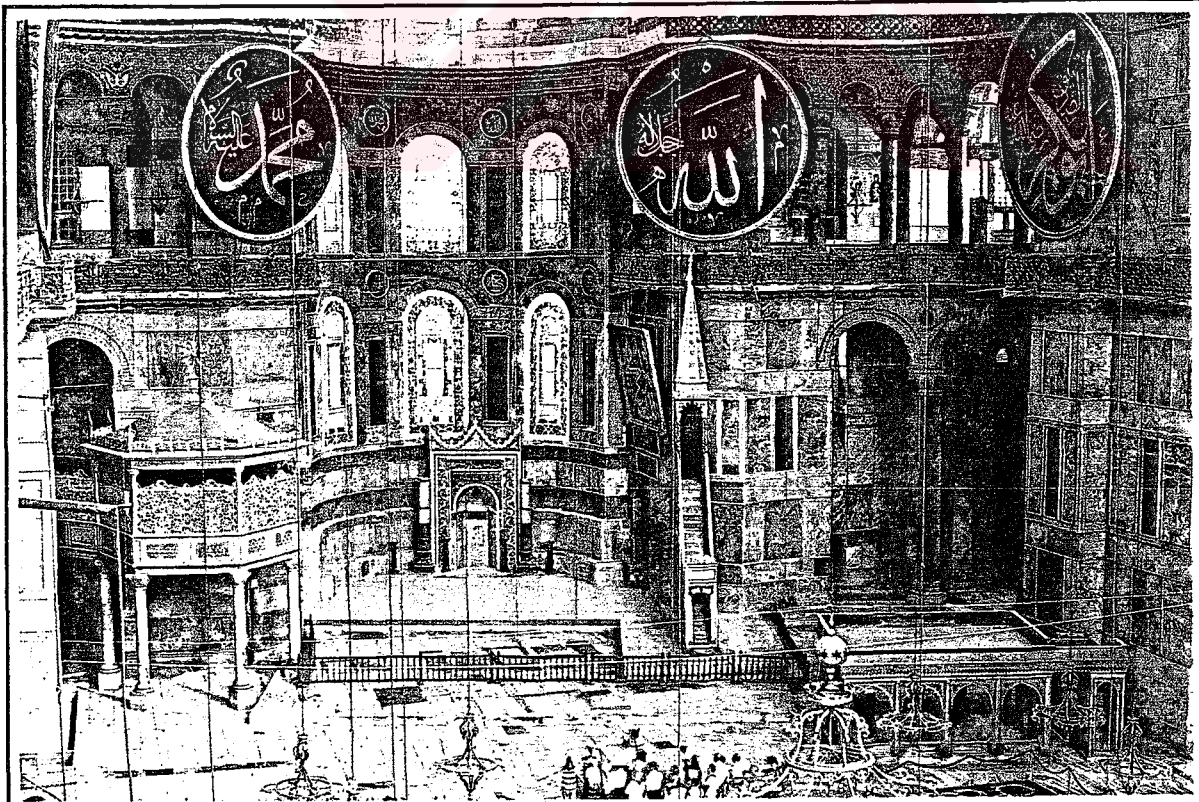
TK-6

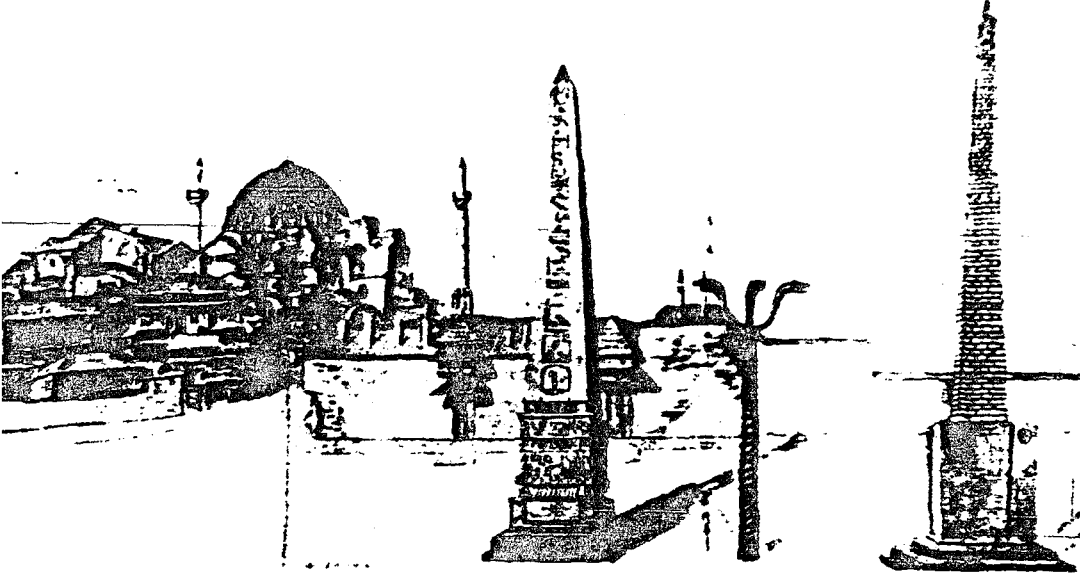
5- İstanbul-Süleymaniye Şifahanesi Zemin Planı

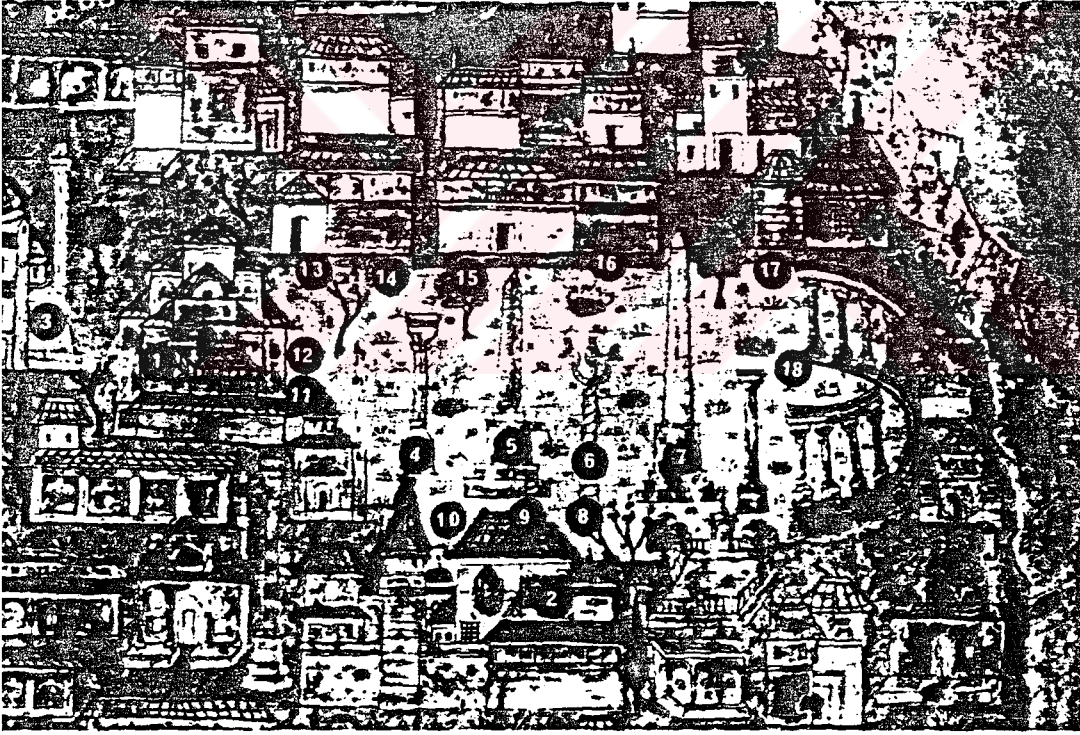
İSTANBUL

İSTANBUL

16. yüzyılda Sultanahmet Meydanı'nın Ibrahim Pasa Sarayından görünümü (Bu resmin bulunduğu albümün şimdi nerede olduğu bilinmemektedir, bkz. E. H. Freshfield, "Some Sketches Made in Istanbul in 1573" *Byzantinische Zeitschrift*, XXX (1929), 519 - 22.

Sultanahmet Meydanı'nın 16. yüzyıldaki görünümü; 1582 şenliğinin konumu: (1) Zeuxippus hamamı (ya da St. Stephen Kilisesi); (2) Ibrahim Pasa Sarayı (sarayın ön yüzü arkası gibi gösterilmiştir); (3) Ayasofya; (4) Kaptan Paşa'nın yeri; (5) Calassus - tuğla örme dikili taş; (6) Üç yılanlı burma taş; (7) Mısır'dan getirilmiş Theodosios'un dikili taşı; (8) Sultanın bulunduğu yer; (9) Haremin bulunduğu yer; (10) Üç katlı locaların bulunduğu yer; (11) Şerbet Çadırı; (12) Meydana giriş; (13) Polonya Elçisinin yeri; (14) Fes, Fas Kralları, Eflak, Buğdan Bevelerinin yeri; (15) Tatarlara ayrılan yer; (16) İran Elçisine ayrılan yer; (17) Nahılların ve Mehterin bulunduğu yer; (18) Mut'ak (bugün bulunmayan ipodromun Spehndone' sinin sütunları), Matrakçı Nasuh'un *Beyan-ı menzil-i sefer-i Irakeyn* adlı yapıtındaki minyatürden ayrıntı).

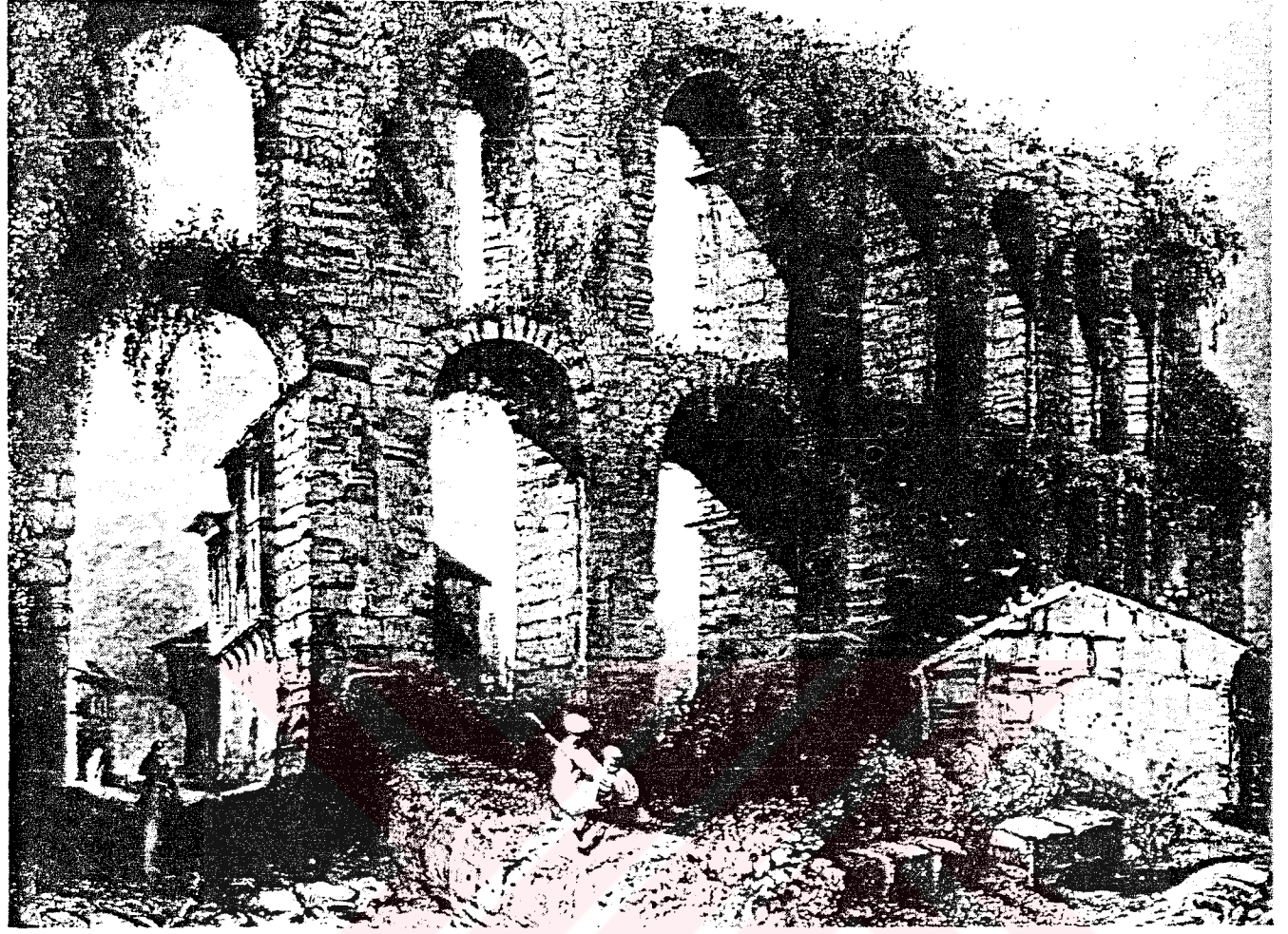

Uzunkeşer'in gravürü (Miss Pardoe)

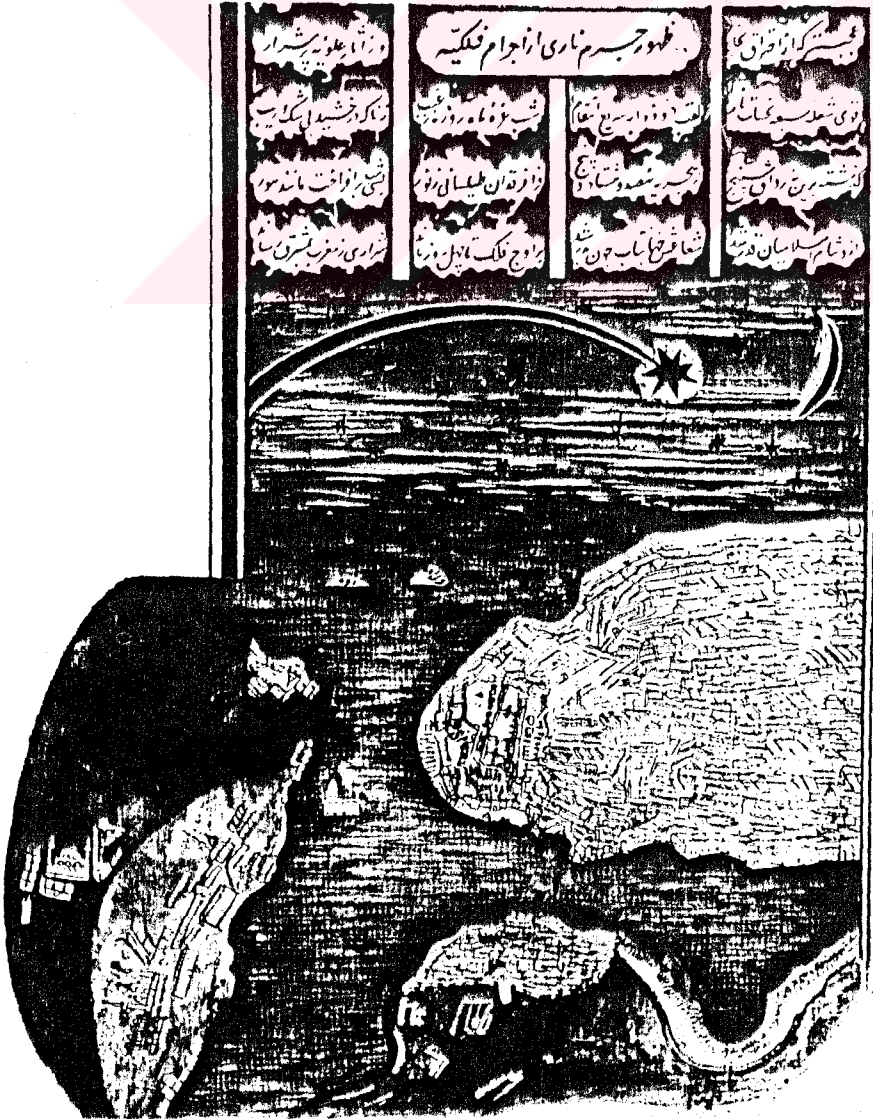
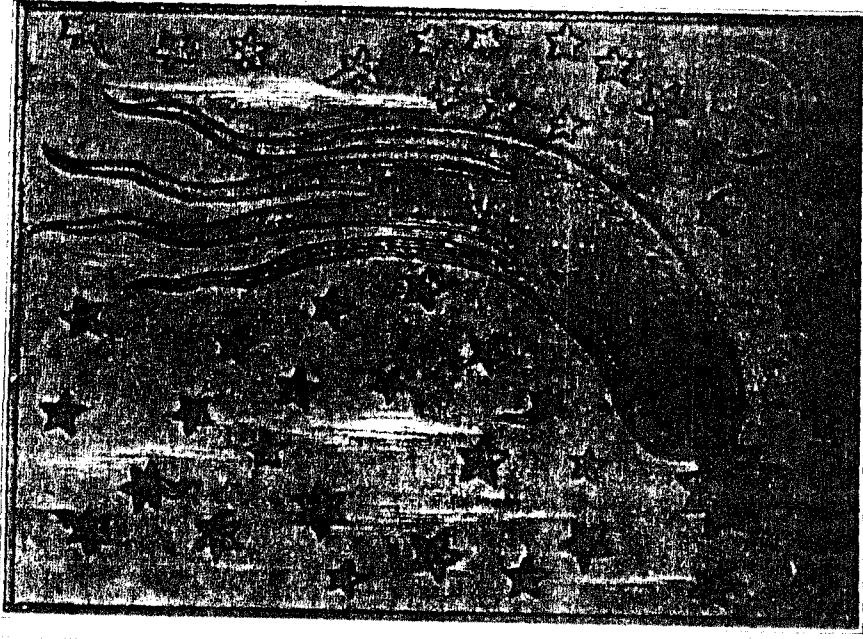

Mağlova Köprüsü'nün gravürü (Miss Pardoe)

EK-13

Buzdoğan Kemer'i'nin gravürü (Miss Pardoe)

3 — 1577 de İstanbul semasında bir ay görülen, Takiyüddin tarafından izlenen Kuyruklu Yıldız (İstanbul Üniversitesi K. T. 1404 Şemânâme-Sehinşahname V. 58.)

Sipahis
ou Cavaliers Turcs

Gravé par J. B. Ponce.

Avec Privil. du Roi.

EK-16
HELVACI

Calcutta,
condemned to confinement by the race

156

of the day, sculp.

57.

no. Road de Roi

E K-17
BEY

Bey
Capitaine de Galere.

G. S. in may. sculp.

37.

Avec Priv. du Roi.

EK-18
BOSTANGI

Le Bostangi-Bachi
ou l'Intendant des Jardins, en habit de cérémonie.

Le Bostangi-Bachi sculpt.

18.

Après l'Ordre du Roi.

EK-19
SOLAK

Soulak
Garde du Grand Seigneur

C. Du Rose sculp.

17.

Ar. Duval du Roi.

B.

*Halvadgi,
ou Confiseur du Serail*

G. Suetin maj. sculp.

13.

Apr. David de Roi.